

Comes Thomas Erdodÿ

TOMA ERDEDI-BAKAČ

BAN HRVATSKI.

Napisao

KARLO HORVAT

svećenik nadb. zagrebačke.

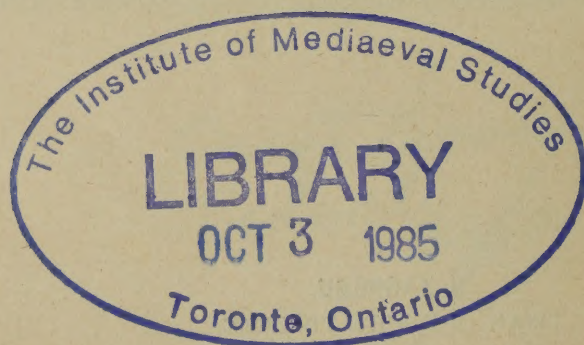
U ZAGREBU.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

1900.

Nisi enim clarissima principum facinora, opera doctorum hominum litteris mandentur, atque justis encomiis celebrentur, idem certe tumulus, qui corpora eorum contegit, famam quoque obruet, ac nomen e posteritatis memoria delebit.

J. D. Barovius: Comment. de rebus Ungaricis ac Transylvanicis. (Script. rerum Hung. min. II. str. 234.)

PREUZVIŠENOMU GOSPODINU

DRU. JURJU POSILOVIĆU,

NADBISKUPU ZAGREBAČKOMU,
NJEGOVA KR. APOŠT. VELIČANSTVA PRAVOM TAJNOM SAVJETNIKU,
OPATU BLAŽENE DJEVICE MARIJE TOPUSKE,
VELIKOMU I NASLJEDNOMU ŽUPANU ŽUPANIJE BREZNIČKE,
POKROVITELJU DRUŠTVA SV. JERONIMA,
ZAČASNOM GRADJANINU IVANIĆGRADA I SENJA,
DOKTORU SV. BOGOSLOVJA ITD. ITD.

U znak najdublje zahvalnosti, što uzmogoh Vašom dobrotom svršiti osim bogoslovnih i mudroslovne nauke, posvećujem Vašoj Preuzvišenosti ovu raspravu.

Pisac.

Poput rijeke bujice napredovala je otomanska sila od polovice XIV. vijeka tamo sa sjevero-istočne obale Egejskoga mora sve dalje i dalje u Europu. Redom propadale su države i državice na balkanskom poluotoku pod strašnim udarcima još strašnije moći. Strah je pao na kršćanski svijet. Cijela se Europa prenerazila kad je ta sila srušila sredinom XV. vijeka istočno rimsko carstvo; kad je nekoliko godina iza toga pala Srbija, Bosna, Hercegovina i Albanija. Historija zapisala je za krvavu uspomenu Europi i cijelome kršćanskome svijetu koliko strašna, toliko slavna imena vodja te porazne sile. Murat I., Bajazet, Murat II., Muhamed II., svako od ovih imena sjeća Europu i kršćanstvo na hiljade i hiljade izgubljene djece, na hiljage i hiljade palih junaka, na nebroj odvedenih djevica u roblje. S užasom spominje se Europa na razorene krasne gradove, na uništena sela, na pogažena polja u XIV. i XV. vijeku.

U prvim pak decenijima XVI. vijeka ta se strašna sila oborila na Hrvatsku, koja je iza pada Bosne prva bila na redu, da je turska sila u prah satre. A satrvši nju, lako je bilo vjerovati, da će u brzo pasti cijela Ugarska i njemačko carstvo.

Ne će biti s gorega, da prije, nego li zadjemo u prilike, koje želimo u ovoj raspravi pobliže istaknuti, zagledamo za čas kaki je bio opseg Hrvatske prije, nego li se oborila na nju turska sila.

U početku XVI. vijeka, prije nego li Hrvati na Cetinju izabraše Fedinanda za kralja zvala se Hrvatska izmedju Drave i Save: Slavonija. Prostirala se ona preko Kupe do Jadranskoga mora na

zapad, a na istok do rijeke Vrbasa na kojoj je najutvrdjenije mjesto bilo Jajce. Zadnja točka na jugu, koja je ujedno bila štit i obrana Hrvatske i Dalmacije, bio je čvrsti Klis. No kad je na turski prijestol zasio Sulejman, silan i veliki vladar, počela je Hrvatska na istoku i jugu gubiti jedno mjesto za drugim. On je zauzeo Biograd, Knin i Skradin. On je izvojevao sjajnu pobjedu na mohačkom polju, on je zauzeo Jajce, on je pridobio nepobjedivi Klis. Pokorila mu se Slavonija od najistočnijeg kuta do Virovitice. Pobjedonosno sio je u Budimu na kraljevski prijestol i okrunio ondje Zapolju za kralja. Sulejman je dignuo tursku moć na vrhunac slave. No hrvatska mišica, Nikola Zrinski pod Sigetom, neopisivim svojim junaštvom učini ipak, te je polumjesec blijedjeti počeo.

Poslije pada Sigeta bio je doduše sklopljen takozvani drinopoljski mir na 8 godina, ali od toga mira za Hrvatsku ni koristi, ni blagoslova.

Hrvati drže još neke gradove na Uni, dok im već nekoliko godina prelazi Turčin iz Like preko Velebita kao po svojoj rodjenoj zemlji.

Koliko su Turci držali do drinopoljskog mira razabira se najbolje odatle, što već drugi mjesec iza sklopljena mira navaljuju na Bihać i Ostrožac. Godinu dana iza sklopljena mira navaljuje ih preko dvije hiljade iz Like i Krbave u gornje strane Hrvatske, da haraju i plijene.

Možemo reći, da od pada Sigeta nema godine, da turske čete po nekoliko puta u Hrvatsku ne provaljuju.

Provaljujući pale one sela i gradove, odvode siromašni narod u ropstvo, haraju mu i uništuju polja i livade. Uza svu obranu naših ipak pada Turcima u ruke grad za gradom, a obranbena linija u 80. godinama XVI. vijeka postaje za Hrvatsku rijeka Kupa. Izmedju

Une i Kupe mora se seliti ubogi hrvatski narod u tudje krajeve, ne mogući odoljevati neprestanim turskim navalama. Hrvatska biva od dana do dana sve to manja.

S morem veže Hrvatsku još samo nekoliko mjesta izmedju Karlovca i Senja. U kratko cijeli joj je opseg samo tri županije: zagrebačka, križevačka i varaždinska. Od nekadanjeg kraljevstva hrvatskog sad su samo: „ostatci ostataka".

U takim se eto izvanjim prilikama nalazi Hrvatska u prvim decenijima druge polovice XVI. vijeka.

U ovim vječnim ratovima prodičili su se Hrvati svojim junaštvom pred cijelim svijetom. Hrvatska je radjala junake, kojim je slavu zavidjala Europa. Napose prodičili su se junaštvom neki rodovi, koji su junačkim svojim djelima ostavili trajnu uspomenu i krasan primjer potomcima svojim.

U drugoj poli XVI. vijeka, osobito se ističe rod grofova Erdeda, a napose slavni junak i državnik, ban hrvatski Toma Erdedi-Bakač. Oduševljen za krstovu vjeru svetu, pravom i iskrenom ljubavi zauzet za „ostatke ostataka" mile si domovine Hrvatske posvetio je njoj sve sposobnosti i duševne i tjelesne. Prikazati njegovo javno djelovanje, predmet je ovoj raspravi.

I. DIO.

Od rodjenja Tomina do početka velikih provala turskih.

Od godine 1558.—1590.

Obitelj grofova Erdeda potječe iz Ugarske. U županiji szatmarskoj na imanju Erdöd, koje je oko polovice XV. vijeka bilo vlasničtvo obitelji Draghfy de Beltek, živio je jednostavni kmet Franjo Bakocz, kojega listine pišu i Bakolcz.[1] Njegov sin Valentin postane svećenik, poslije dvorski kapelan palatina Mihalja Orszag de Guth, a napokon prepozit crkve titeljske i kao takav dobije god. 1459. plemstvo od kralja Matije Korvina.[2]

To plemstvo prošlo je i na braću Valentinovu, na Nikolu, Tomu, Ivana i na potomke njihove. Od sve braće najbolje se istaknuo brat Valentinov Toma. On je dobivao čast za čašću. Od biskupa jegarskoga postao kraljev kancelar, onda nadbiskup ostrogonski, primas kraljevine Ugarske, kardinal i patrijarka carigradski.

Visoki ovaj državni i crkveni dostojanstvenik stekao je silan imutak u Ugarskoj i Hrvatskoj. Od kralja Vladislava II. dobio je Bijelu Stijenu u tadašnoj križevačkoj županiji, zatim Komagovinu u zagrebačkoj županiji i Dolački u županiji Vrbas. Po smrti plemića Stjepana Čupora moslavačkoga, dobije grad Jelensku kod Moslavine i imanje, kojemu je spadalo trgovište Moslavina i 75 sela županije križevačke i zagrebačke. Još je Toma dobio u Hrvatskoj imanja Dianovec, i Kutinu sa mnogo sela. U zamjenu za neka

---

[1] Odatle jamačno poslije ime Bakač.

[2] „Vobis domino Valentino nato Francisci Bakolcz dicti de Erdeud, ville comitatus Zatmariensis". Fraknoi Vilmos: Az Erdödy czimer. Turul VII. str. 105.

dobra u Ugarskoj dobio je Jastrebarsko i Lipovac. U željeznoj županiji u Ugarskoj dobio je grad i trgovište Eberau (Monyorokerék), po kojem se prozva de Monyorokerék.

Sinovcu svome Petru, sinu brata si Nikole ostavio je gotovo sva imanja u Hrvatskoj, a neka i u Ugarskoj. Ovaj prvi nosi ime Erdedi s pridjevkom de Monyorokerék et de Monoszlo. Sin toga Petra, takodjer Petar, ban je hrvatski od 1557. do 1566. Kao ban hrvatski dobio je 11. listopada 1565. od kralja Maksimilijana grofovski naslov.[1]

Ovako je došla ta obitelj medju prve u Hrvatskoj svojim bogatstvom. Iz te obitelji nikao je naš Toma.

Rodio se god. 1558. od oca Petra bana hrvatskoga i majke Barbare Alapićeve. Majka mu Barbara, bila je kći Ivana Alapića, a sestra poznatoga junaka i bana hrvatskoga: Gašpara Alapića.

Mladost svoju proveo je Toma na imanjima oca svojega učeći se bojnim vještinama. Doba, u koje je živio mladi Toma, bilo je doba neprestanog ratovanja s Turcima. Otac njegov kao ban hrvatski vodio je često u rat hrvatske junake, ondje se junački borio, a i više pobjeda iz boja iznesao.[2] Jamačno je junaštvo očevo, o kojem su mu kazivali, sokolilo sina, pak nam nije ni za čudo, što ga već god. 1578., kao dvadeset godišnjeg mladića nalazimo na krajini gdje vojuje uz generala Khevenhüllera, te uz bana Krstu Ungnada pri obrani Cazina i ostalih gradova na Uni.[3] Ako se je ta vojna Khevenhüllerova u Bosni i izjalovila, ako i nije donesla očekivana ploda, ona nije ni za čas poništila mladoga junaka. Pače ovaj neuspjeh, mogli bismo reći, ulio je u srce njegovo još veće oduševljenje, da se to srčanije bori u prvoj zgodi za obranu domovine svoje.

---

[1] Bojničić Ivan dr.: Plemstvo i bogatstvo obitelji Erdödy. Prosvjeta 1895. u 1. i 2. broju.

[2] Nicolaus Isthvanfy Panonus: Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV. Viennae 1758. str. 280.

Georgius Ratkay: Memoria regum et banorum, regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae. Viennae 1652. liber IV., str. 141.

[3] Radoslav Lopašić: Ban Toma Bakač. Danica 1883., str. 67.

Domala nadala mu se prilika, jer Turci nijesu mirovali, ako je mir i produljen bio. Mir je bio samo na papiru, a u istinu bila je otimačina i neprijateljstvo.[1]

Godine 1581. diže se Ahmed beg, zapovjednik grada Cernika, koji grad zaposjeli su Turci još 1532., da plijeni i hara naše strane. Mladi Toma Erdedi i Mihajlo Sekelj koji mu se pridružio, sakupiše svoje čete i dočekaju bega kod Cernika, te ga tamo potuku. U tom se boju prvi put istaknuo Toma Erdedi, pokazavši svoju hrabrost i vojničku vještinu. Ugarski kroničar zabilježivši ovu pobjedu doda: „Thomas Erdödius primum virtutis bellicae specimen edidit“.[2] Ovom svojom pobjedom postao je ljubimac hrvatskoga plemstva, koje je u njem opazilo hrabra junaka i vrsnog vojvodu. Ne čudimo se s toga nimalo, što si plemstvo želi, da mu taj hrabri junak postane banom.

Još godine 1577. zahvalio je na banskoj časti Gašpar Alapić, jer je nadvojvoda Karlo imenovani namjesnik kraljev u Hrvatskoj, svojatao svu vlast u Hrvatskoj za sebe, a na štetu vlasti banske. Alapić je vidio, da nema nikakove moći ni ugleda, a to ga je ponukalo, da zahvali.[3] Kralj je ostavku primio i imenovao za bana tudjinca, Štajerca: Krstu Ungnada. Hrvatski staleži bili su veoma povrijedjeni, jer se na taj način kršilo njihovo staro pravo, koje je njima bilo uvijek sveto. K tomu je taj tudjinac bio silnik, otimač tudjih imanja i veoma ohol. U bahatosti svojoj govorio je Zagrebčanima, s kojima se neprestano svadjao, da je njihov kralj. Kadgod je samo mogao, otimao im i prikraćivao ih u najbitnijim pravima. Dakako, da je taki ban još veću mržnju velikaša i plemića na se navukao. Baruni i grofovi ne će ga ni slušati. U vojsku s takim banom, pod njegovim vodstvom, ne će mnogi da idu; kad odilazi iz zemlje, staleži mu ne dopuštaju, da izabere sebi na-

---

[1] Joseph Hammer: Geschichte des Osmanischen Reiches. svez. IV. str. 32.

[2] Samuel Timon: Epitome chronologica rerum hungar. a nativitate divi Stephani. Cassoviae 1734. str. 232.

[3] Balthasar Adam Krčelić: Historiarum cathedralis ecclesiae zagrabiensis str. 266.

mjesnika, nego traže, da po običaju bude zastupnik banov podban. Sam on tuži se u saboru, da ga vojska ne sluša. Pače u Zagrebu se vojvode njegovi pobuniše protiv njega i razviše buntovnu zastavu.[1] Dašto, da mu u takovim prilikama nije bilo moguće ostati na banskoj stolici.

Pod konac g. 1583. zahvali Ungnad na banskoj časti. Hrvatskim je staležima odlahnulo, da su se ipak poslije 6-godišnjeg banovanja riješili naprasitog tudjinca. Napeto se očekivalo tko će u ovim teškim prilikama zasjesti bansku stolicu, dok zbilja početkom godine 1584. ne bude za bana imenovan dvadeset i šest-godišnji Toma Erdedi. Dne 8. travnja iste godine bilo je svečano ustoličenje. Novoga je bana kraljev komisar David Ungnad predstavio staležima i redovima a oni ga oduševljeno, pače od veselja suznim očima pozdraviše. Iza toga položio je novi ban po starom običaju svečanu prisegu u crkvi sv. Marka.

Oduševljenje staleža, što su poslije nesnosnoga tudjinca dobili za bana Hrvata, a k tome već i prodičenog na bojnom polju junaka, razabira se, najbolje iz želja, koje mu tom prigodom izraziše. Staleži i redovi, mole Svevišnjega, da njihovome novome banu u njegovoj banskoj časti dade svaku sreću i napredak, k tomu dug život na korist općenito tužne im domovine u obrani protiv neprijatelja vjere kršćanske Turčina. Nadalje mole staleži, da mu Svemogući dade, da pravedno upravlja zemljom, a napose neka se ugleda u hvaljenu i blaženu uspomenu oca svoga Petra Erdeda. Banovanje njegovo neka bude srećno tijekom duga vremena.[2]

Bilo je opravdano veselje staleža, jer se novi ban posvetio svom dušom, svojoj teškoj, ali časnoj zadaći, koja mu je bila namijenjena. Na tom istom saboru, koji je Tomu ustoličio za bana, odredjeno je i zaključeno mnogo toga, što će nam nutarnje prilike hrvatske znatno razjasniti.

---

[1] Tadija Smičiklas: Poviest Hrvatska. I. str. 75.

[2] Articuli Dominorum Statuum et Ordinum Regnorum Croatiae et Sclavoniae, aediti 1584. u Monumenta comitialia regni Hungariae svez. VII. str. 443.

U prvom redu imenovao je novi ban, po starom običaju za podbana i župana županije križevačke Ivana Zaboškoga.

Predstavivši ga staležima, oni ga namah prihvatiše. Odmah iza toga počelo se je vijećati o obrani domovine.

Odredjeno je, da se popravi utvrda na Kupi Brest, gdje je lako Turčinu kupu pregaziti. Sam ban poći će na Kupu s banskom zastavom, a k njemu će se pridružiti i plemići, da brane tamo bijedni narod od neprestanih navala turskih.

Ban će sam zamoliti kaptol zagrebački, koji se sprema utvrditi prelaz kod Drenčine, da svu gradju za utvrdu Drenčine otpremi u Brest, gdje je za sada nužnija. Ban a i podban sa svim onima, koji su tome poslu vješti, poći će na Kupu i bdjeti će nad tim, da se spasu ostatci tužnog kraljevstva hrvatskoga. No ne samo, da se spasu ostatci Hrvatske, nego je to potrebno i za Kranjsku i Štajersku i ostale zemlje.[1]

Osim Bresta utvrdit će se još neka mjesta, koja su turskim navalama bolje izložena, a to su Koprivnica, Križevac i Ivanić.

Radnike za utvrdjivanje tih mjesta dat će pojedine županije, kako to već zahtijeva „dica" kraljevska. Veoma je značajno, što nam baš ovaj sabor pokazuje bijedno stanje u kojem se nalazila Hrvatska koncem XVI. vijeka.

Dotle je došlo, da se u cijelom kraljevstvu ne može oporezovati 3 hiljade kuća, dok je u bolja predjašnja vremena sama županija križevačka bila oporezovana sa 12 hiljada kuća.[2]

Staleži i redovi, a na čelu im novi ban predočuju kralju i nadvojvodi Karlu, kako se od njih traži i ono, što nadmašuje njihove sile, te što oni ne mogu više davati. Traži se od njih, da dadu novčanu pripomoć za rat, da daju besplatne radnike. Kralj traži od njih takozvanu kraljevsku „dicu", e bi se isplatili banovi vojnici. Zatim se traži, da se uzdržava 200 haramija na rijeci Kupi, a u tu svrhu treba, da se od svakoga ognjišta, ili od svakih vratiju

---

[1] Ibid. str. 445.
[2] Ibid. str. 447.

plati 2 for. No nije samo to. Za svaku potrebu u kraljevstvu treba da sve staleži i redovi doprinose.

Treba li popraviti tvrdje na Kupi, treba li utvrditi nasipe, osim toga utvrdjuje li se Koprivnica, Križevac, Ivanić i Gjurgjevac i druge manje tvrdje, za sve to imadu doprinašati staleži i narod. Jadni je narod u vječnom poslu oko utvrdjivanja bilo tvrdjava u zemlji, bilo gradova gospode svoje. Prilike su tako nevoljne, da siromašni narod jedva dospije u tom vječnom ratnom metežu, da što posadi, e bi tim prehranio najprije gospodu svoju i obitelj njihovu, a onda sam sebe. To je baš glavni razlog, što je mnogo naroda ostavilo svoja sjedišta, te se razišlo u razne strane svijeta ovoga. Jedni su otišli u Austriju, drugi u Ugarsku, Moravsku, Kranjsku i Štajersku. Narod je prisiljen, da se svake godine hrpimice seli. Toga radi mole staleži i redovi nadvojvodu Karla, da bi za opći spas pokrajina Kranjske i Štajerske, napose pak s obzirom na tužnu njihovu domovinu on sam, a i staleži njegovi doprinesli k tome, da se neke tvrdjave u zemlji i na krajini utvrde.[1]

Ta predstavka staleža hrvatskih na nadvojvodu prikazuje nam koliko žalosnu, toliko jasnu sliku u kakovim je prilikama nutarnjim bila Hrvatska, kad je na bansku stolicu sjeo Toma Erdedi. Iz te predstavke izilazi nam najjasnije rana za ranom na tijelu Hrvatske. A te rane tako su jake i opasne da se traži vrsna sila koja će biti kadra spasiti Hrvatsku. Tu tešku zadaću preuzeo je na se mladjahni još Toma Erdedi.

Da mu je položaj bio veoma težak, razabira se iz onodobnih prilika. Bilo je u zemlji velikaša, koji više nijesu htjeli plaćati za uzdržavanje banskih vojnika na krajini. Medju ovima u početku ističu se tri znamenita imena: grof Gjuro Zrinski, Baltazar Baćan i Nikola Ištvanfi. Banu daje sabor pravo, ako ta trojica ne plate, da im silom otme s pomoću svoga banderija zaostali dug.[2] Dirnuti u to značilo je stvoriti sebi u zemlji tri moćna neprijatelja. Stvar

---

[1] Ibid. str. 448.
[2] Ibid. str. 450.

se vukla tijekom nekoliko godina, a samo umnim sposobnostima bana Tome moramo pripisati, da se srećno na koncu riješila.

Još se ističe, da mnogi plemići nijesu dolazili na sabor, pače, da u nj ni svojih poslanika slali nijesu, a prilike kraljevstva bile su veoma teške. Sve je to trebao novi ban mudro i oprezno urediti, e se nebi poremetila sloga, koja je bila nužna. Obzirnome je to Tomi Erdedu uspjelo.

Kako su navale Turaka, a i Vlaha bile svaki dan sve to veće, morao je ban povećati broj onih dvjesta vojnika, koji su dan i noć stražili na krajini, da ne provale Turci. Sabor to banu dopušta i podvrgava te nove haramije banovoj vlasti.[1] A sam ban iz svojih vlastitih dohodaka podignut će kulu Rečicu na Kupi. Radnike i kola dati će on sa svojih dobara Jastrebarskoga, Želina i kastela Novoga kod Kostajnice.[2] Iz svega se razabira, da je banova poglavita briga bila, da što bolje utvrdi Hrvatsku i da ju što bolje osigura od navala Turaka.

U jeseni iste ove godine zaprijetila je Hrvatskoj i Kranjskoj velika pogibelj od Turaka. Ferhad paša bosanski naložio je begovima i spahijama po Bosni, da sakupe veliku vojsku, s kojom bi imali poći robiti i plijeniti po Hrvatskoj i Kranjskoj. Vojska se u brzo sakupila, a brojila je osam do deset hiljada ljudi.[3] Mir je doduše bio iste godine produljen sa sultanom na 8 godina, ali Ferhad se nije na to obazirao.

Ta je vojska provalila pod zapovjedništvom Edrisbega i Memibega najprije u Hrvatsku, a odatle odmah prešla je u Kranjsku. U Kranjskoj palili su Turci sela, robili su i otimali do čega su došli, a bijedni i prestrašeni narod odvodili su u ropstvo. Ovako uništujući sve što im je pod ruke palo, nadjoše se pod Ljubljanom. Ugrabivši veliki plijen, vodeći sobom množinu roblja, vraćali su se kroz Hrvatsku kući. No u Hrvatskoj sakupi ban Toma na brzu ruku[4]

---

[1] Ibid. str. 452.
[2] Ibid. str. 453.
[3] Isthvanfy o. c. str. 343.
[4] Ibid. l. c.

svoje čete, a k njemu se pridruži i karlovački general Josip Turn; brojeći oba dvojica tek 1330 konjanika i 700 pješaka, udariše 6. listopada kod Slunja na Turke, koji su se vraćali. Bitka je bila krvava, ali naši iznesoše sjajnu pobjedu. Ban se borio veoma junački.[1] Naši potukoše do dvije hiljade Turaka, a gotovo hiljadu kršćana izbaviše iz roblja![2] Od Turaka je palo veoma mnogo odličnih glava.[3] Od neprijatelja 40 je živih ukvaćeno, a zaroljeno bijaše njihovih 10 vojnih stjegova, koje naši poslaše u Gradac nadvojvodi Karlu.[4]

Pobjeda ova bila je veoma znamenita, tako te sami Turci priznavaju, da otkako je Bosna pod Turskom vlasti bila, ne pretrpje ni jedan taki poraz.[5]

U početku se i dvor carigradski uzrujao, pače se sultan oborio oštrim riječima na poslanike austrijske Pavla Aicinga i Henrika Lihtenšteina, no ovi mu dokazaše da je krivnja s turske strane.[6] Pače vele, da je Murat III. rekao, da je taj poraz pravedna kazna za prekršitelje mira.[7]

Pobjeda banova makar je bila sjajna, makar i s oduševljenjem raznesena po Hrvatskoj ipak ne da Hrvatima ni za čas počinuti od utvrdjivanja gradova i tvrdjava. Plemići i velikaši s ove i one strane Kupe treba da doprinesu k utvrdjivanju Karlovca i za gradnju mosta preko Kupe. Ban sam strogo će nadgledati, da se odredbe ove u saboru stvorene provedu, one pak, koji bi se tome

---

[1] J. V. Valvasor: Die Ehre des Herzogthums Krain, svez. IV. knj. XII. str. 67.

[2] Ibid. l. c.

[3] Gruber: Borba Hrvata sa Turci. str. 32.

Valvasor iznosi ova imena najodličnijih Turaka, koji su u tom boju pali: Osman beg, Malkuč beg, Mehmed aga od Glamoča, Selaj haram-baša, Viza haram-baša, Celebija novopazarski, Vujica Malaković od Sakesije, Mkrehmed od Bunića, Safer Čelebija od Belaja, Pritković haram-baša, Radaman Radešić haram-baša, Harela Bilenić haram-baša. Valvasor o. c. sv. IV. XII. str. 68.

[4] Isthvanfy: l. c. str. 343.

[5] Valvasor: o. c. str. 68.

[6] Isthvanfy: l. c.

[7] Krčelić: o. c. 273.

protivili kaznit će ban „per vadationem bonorum“. To se sve mora obaviti do 2. veljače slijedeće godine 1585.[1]

Druga mjesta u Hrvatskoj takodjer se utvrdjuju, unatoč velikoj zimi. Kad se već nije moglo upravo nikako odoljeti strašnoj zimi, a za blago se nije više smoglo sijena, kad su radnici izgledali kao da su besvijesni, onda tek sabor dozvoljava, da se na čas prekine utvrdjivanje: Koprivnice, Križevca, Gjurgjevca i Ivanićke tvrdje.[2]

No Turke je ipak smela pobjeda banova kod Slunja, pače ta ih je pobjeda natjerala u strah, te se oni ne javljaju u većem broju. Tu i tamo čarkaju na granici, ali u zemlju se ne usudjuju. U godini 1585. spominje se samo neki Edris beg lički, koji češće svojim četama hara po krajini. No naši ga vojnici višeputa dočekaju i pobjedjuju.[3] Junački ban nastoji i to čarkanje spriječiti, zato će on udariti sa svojom vojskom na Kostajnicu osvojiti je, a onda proći će preko Une u Bosnu. Što smislio, to i učinio. Udario na Kostajnicu, zauzeo je i spalio. Zatim dade načiniti most preko Une i preko mosta prevede svoje čete u Bosnu.

U Bosnu jamačno nije dublje prodro s više razloga. U prvom redu bojao se, da ne bi carigradski dvor uzeo to za prekršaj mira, a onda i zato, što mu je nakana bila prestrašiti samo Turke, a ponajglavniji razlog je bio, što mu nije dostojalo vojne snage.

Ne dugo za tim vrati se natrag preko mosta na Uni, a da mu vojska čila i zdrava ostala.[4]

U Hrvatskoj čekalo ga i onako mnogo posla. Medje izmedju Kranjske i Štajerske nijesu bile tačno odredjene. Na tim medjama nastaju više put ljute svadje. Još lanjske godine odredjeni su u Hrvatskoj komisari,[5] koji imadu taj posao obaviti, ali nijesu odredjeni u Kranjskoj i Štajerskoj. Sabor se obraća na nadvojvodu Karla, da postavi iz svojih zemlja komisare, da se jednom ta stvar uredi.[6]

---

[1] Articuli Dominorum Statuum et Ordinum in o. c. VII. str. 467.
[2] Ibid. str. 470.
[3] Gruber: o. c. str. 33.
[4] Ibid. str. 33.
[5] Krčelić: o. c. str. 272.
[6] Articuli Statuum et Ord. in o. c. VII. 475.

No jedna druga stvar zadavaše banu više neprilika, ona je pače vrijedjala njegovo pravo. Bio je to naime neizbježivi sukob sa karlovačkim generalom, koji je bio upravitelj krajine.[1] Karlovački

[1] Da nam bude stvar krajine jasnija, mi ćemo u najkraćim crtama nekoliko spomenuti o njezinom postanku i razvitku.

Od Ferdinanda brane Hrvatsku dvije vojske: jedna domaća pod zapovjedništvom bana hrvatskoga, druga pod zapovjedništvom generala (generalis capitaneus suae majestatis) i kapetana hrvatske i slavonske krajine. Isprva nema teritorija krajiškoga, vojska ova stoji samo u pojedinim pograničnim gradovima. Posadnu vojsku plaćala je u opsegu stare Slavonije od Mure i Drave do donje Une (Kostajnica i Dubica) Štajerska; uz Unu pak do mora ća do Dalmacije pokrajine Kranjska, Koruška i Gorička.

Austrijska vojska zapremila je gradove: Senj, Krupu, Klis, Bihać, Otočac na Gacki, Ripač na Uni, Jablanac i Stari grad kod mora. Na medji pak kao branik Kamengrad (1530. osvojen). Po malo preuze kralj i gradove različite vlastele.

God. 1556. izdao je za 2000 talira kranjski Nijemac Pankrac Lusthaller glavnu tvrdju na Uni (caput et janua regni Croatiae) Kostajnicu. Turci postaju gospodari cijele pokrajine na donjoj Uni i prostirali se do Save kod Blinje i Siska.

Osim ono gradova, što ih prvih godina vladanja Ferdinandova, kraljeva vojska zaposjela bila, zapremiše malo po malo krajiški zapovjednici svojimi četami više drugih mjesta i utvrda, što ih pojedina vlastela izručiše kralju za obranu. Vojničku posadu zamoliše godine 1552. u generala Ivana Lenkovića: biskup zagrebački za grad svoj Sračicu, kaptol zagrebački za Sisak, Keglević za Bužim, Ostrožac, Jezerski, Cazin i Peć, knez Frankopan Slunski za Goru, Hrastovicu i Cetin.

God. 1558. dozvoli kralj Ferdinand za gradove Stjepana Frankopana ozaljskoga prve posade, a dobiše ih Modruša, Ključ na Korani, Jesenica i Ogulin.

Kapetanija senjska i bihaćka imale su god. 1556. osim zapovijednika 200 puškara, 200 (martoloza) uskoka, 100 hrvatskih pješaka (haramija). Kranjska je trošila tada na te vojnike 65.101 for. Nekoliko godina kasnije razmakoše se te straže od Senja do Blinje i Save. Stvaraju se 4 kapetanije: 1) senjska, 2) bihaćka, 3) ogulinska i 4) hrastovička, a u njima posjeda vojska 52 mjesta. Krajiški su generali: Ivan Ungnad i Ivan Lenković vlastel u Podbrežu. Da se opčuva Kranjska i Štajerska, naseljeni su na zgodnim mjestima žumberačkih

general Josip Jobst Turn prisvojio je sebi pravo i zatvorio dva hrvatska plemića: Vuka Kasnića i Gjuru Karačkoga. Ban i staleži prigovaraju tome, oni i ne dozvoljuju, da se itko miješa u pravo banovo. Sabor pače naglasuje, da ni kralj, ni ban nemaju pravo plemića zatvoriti, ako nije isti uredovno na sud pozvan i tamo sa

---

gora, žumberački uskoci. To su jedini kršćani grčko-istočne vjere, koji su potražili u prvoj polovici XVI. vijeka utočište u Hrvatskoj. Svi ostali pravoslavni kršćani još se sveudilj pokoravaju polumjesecu i služe kao turski vojnici pod imenom martoloza, koji su kao zulumćari bili na veoma hrdjavu glasu.

Turci takodjer urediše svoju krajinu. Pače njihova redovita vojska u pograničnim gradovima bila je jača od naše, a brojila bez neuredjenih turskih i vlaških čopora 3700 momaka.

25. veljače 1578. bude nadvojvoda Karlo, stric kralja Rudolfa, kraljevskim otpisom člankom V. imenovan upraviteljem hrvatske i slavonske krajine, svi časnici budu mu podčinjeni, pače u vojničkim stvarima ima biti odvisan od nadvojvode i sam ban hrvatski sa vojskom, staležima i narodnim ustankom. Na saboru 15. srpnja 1578. povjere Hrvati sami nadvojvodi Karlu hrvatsku i slavonsku krajinu za obranu pod uvjet, da se nadvojvoda valja u svim važnijim poslovima sporazumjeti s banom i da ničim ne povrijedi i ne skvrni prava kraljevstva hrvatskoga, koje je slobodno i samostalno, jer se nekad svoje volje Hrvatska podvrgla kraljevima ugarskima. Na saboru u Bruku 1. ožujka 1578. zaključeno je, da će vojska na krajini sastojati od 1315 haramija (Hrvati narodno odjeveni i oružani), 500 husara, 300 konjaničkih strjelaca i 300 njemačkih sluga. Vojska će ova stajati 160.848 for. godimice.

Nadvojvoda Karlo radio je o tom, da osnuje u Hrvatskoj glavnu utvrdu, u kojoj bi sjedio zapovjednik krajiške vojske. Za tu tvrdju kupilo se mjesto ispod Dubovca. God. 1579. udariše se temelji, a po svom osnivaču prozva se nova tvrdjava Karlovac. Ustrojem tvrdjave ustrojilo se i glavno mjesto zapovjednika krajine, koji dobi naslov generala. Buduć su ti generali imali u rukama znatnu moć i snagu, a gotovo uvijek bili su Nijemci, koji su se kosili s pravima Hrvatske, morali su nužno doći u sukob s banovima hrvatskima.

Lopašić: Karlovac str. 9 et seq.
Smičiklas: Povj. Hrvat. str. 98.
Dr. Bachmann: Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft. Heft VI. str. 8 et seq.

slušan. Kako pak taj general spada pod nadvojvodin nadzor poručuju mu staleži na čelu s banom, da je njemu doduše kralj povjerio upravu nad krajinom hrvatskom i slavonskom, ali ne vlast, da njegov general slobodne plemiće, koji spadaju pod bansku vladu, lišava slobode, te ih zatvorene drži.

No general, ne samo da vrijedja najbitnije pravo banovo, on je postao i otimač. Na silu je oteo nasljedna dobra obitelji Kobasić kod Brekovice i Bišća. Tim se on ogriješio o pravo, koje pripada samo banu. Ako je saznao što zla o toj obitelji trebao je stvar prijaviti banu, koji imade jedino pravo svojom vlasti o tom dalje odlučivati. Ban i staleži, uvrijedjeni u saboru izjavljuju, da si general svojata ondje vlast gdje je nema. Njemu pripada jedino pravo, da čuva granice kraljevstva, a Karlovac i Dubovac unutar su medja ovoga kraljevstva, spadaju dakle pod vlast banovu. Ogorčeni staleži mole nadvojvodu Karla, da sustegne toga generala od takih zločinačkih čina. Neka mu nadvojvoda naloži, da se ne pača u vlast bansku u Hrvatskoj.[1]

Nije dosta, da u ovo kraljevstvo navaljuju Turci, nego ga i Vlasi na sve strane plijene, zato se ustraja nova četa haramija, koji će sa svojim prefektima na nekim znatnijim mjestima čuvati ta mjesta i okolicu od nasilja vlaškoga. Na Kalniku će biti od aprila 1585. 25 haramija, kojima će zapovijedati Nikola Alapić, a zadaća će im biti braniti Kalnik i obližnja mjesta u okolici križevačkoj. Medvedgrad i okolicu do Božjakovine čuvat će Ivan Mikulić sa 18 haramija. Hočuru i obližnja brda čuvat će viceban sa 15 haramija. Ovi će haramije imati istu plaću kao i oni, koji čuvaju krajinu, a svi sa svojim prefektima bit će pokorni banu.[2]

U to se počeli pronositi glasovi kako je bosanski paša moćan, kako mu je lako provaliti u zemlju, te da će to doskora i učiniti. Trebalo je za to utvrditi neka slabije utvrdjena mjesta.

Po svoj prilici on bi najprije imao udariti na Kostajnicu, ako je sruši, onda će ravno na Brest. To je ponukalo bana, da svu pomnju

---

[1] Articuli etc. in o. c. VII. str. 478.
[2] Ibid. str. 483.

svoju obrati na utvrdjivanje Bresta. Kod Sišinačkog broda gdje je prelaz preko Kupe, podići će ban kulu, koja će služiti za obranu našima. A sam i odredjuje, što će tko doprinijeti, da ti poslovi uspiju.[1]

Nadvojvoda Karlo takodjer navaljivao na bana, da mu pošalje radnike za gradnju mosta preko Kupe kod Karlovca. No staleži mu odgovoriše, da su radnici lanjske godine u tu svrhu u Karlovac poslani za druge stvari upotrebljeni. Ban će ipak sam sa svojih imanja poslati radnike, da taj most dogotove. Isto tako čim mine žetva otposlati će radnike u Brest i u Gjurgjevac, jer je banu osobito do toga stalo, da se ta dva mjesta utvrde.[2]

Budući je te godine (1585.) bila tako strašna suša, da su rijeke tako malene postale, da ih je lako bilo pregaziti, te je tako postao otvoren put Vlasima i Turcima u Hrvatsku, stvara ban još jedan zaključak sa staležima i redovima. Svaki od njih dat će po pet pješaka i pet konjanika, koji će vazda biti spremni s banom i vicebanom pohititi na granicu. Od svakoga pak ognjišta na svojim imanjima platit će po 2 for. ugarske vrijednosti. Ovome zaključku oprli se samo poslanici Gašpara Draškovića i Gjure Zrinskoga.[3] Duboko uvrijedjeni staleži nad nepokornosti grofova Draškovića i Zrinskih zapisnički im izrazuju, da je žalostno i nedostojno, što se oni jedini ne će pokoriti općenitim zaključcima sabora, a da tome nemaju pravoga razloga, dok svi drugi plemići davaju vojnike, a ubogi ih narod plaća.[4]

Iz svega se toga, što gore spomenusmo vidi, da je bio težak položaj u kojem se ban nalazio. S jedne strane u vječnom poslu oko utvrdjivanja gradova, a s druge strane razne neprilike u samoj Hrvatskoj. Karlovački generali počinju vrijedjati i dirati u pravo bansko, počinju se kositi u svojoj bahatosti sa najbitnijim pravima Hrvatske, prisvajajući si ondje vlast, gdje je nijesu nikako imati

[1] Ibid. str. 481.
[2] Ibid. str. 487.
[3] Ibid. str. 491.
[4] Ibid. str. 492.

mogli. A ponajgore je bilo, što su plemići sami medjusobno nesložni bili. Stjepan i Ivan Gregorijanci vode sa Stjepanom Tahijem gotov rat. Jedni vode svoje kmetove protiv drugima.[1] No Toma ne malakše. Da uredi ove domaće neprilike dobro je banu došlo, što nijesu Turci cijele godine 1585. navaljivali s većom silom u Hrvatsku. A mogao je dotle utvrditi na Kupi Sredički, Sišinec, Pletker, Hergoviće, Perčevo, a i neka druga mjesta.[2]

No već početkom godine 1586. provaljuju Turci iznenada, bilo da ugrabe kaki plijen, bilo da zapale koje mjesto; a onda se brzo kako su i došli vraćaju natrag. To su tako zvani martolozi t. j. neuredjena i neplaćena turska vojska. — Tako su u drugoj polovici veljače provalili u biskupov Gradac s namjerom ga upale, a vodio ih bosanski paša.

S druge strane opet beg je požeški četovao do Koprivnice. U isto nekako vrijeme provalili su Turci s one strane Drave na Gjurgjevac, otkuda odvedoše 13 haramija i 2 zastavnika.[3] S martolozi bilo je cijele gotovo godine četovanja. Pukovnik Vid Halek, koji je stanovao u Križevcima izvješćivao je o provalama takih neuredjenih čopora bilo štajerske staleže, bilo nadvojvodu Karla. Iz toga izvješća razabiremo, da je u travnju iste godine nabasao Nikola Ožegović, vojvoda pri sv. Petru Čvrstecu sa 18 haramija na 37 martoloza izmedju Topolovca i Koprivnice. Martoloze predvodili su poglaviti harambaše Zubko i Ostoja, zapovjednici u Virovitici. Ožegović pokresao se s njima i posjekao Ostoju, koji je vazda po Slavoniji i po cijeloj zemlji mnogo štete pravio i mnogo dodijavao. Glavu Ostojinu odnio je Ožegović u Cirkvenu, gdje je boravio Ostoja prije nego li je odbjegao kao zastavnik. Uhvatio je još tri veoma ranjena Turčina i tri Vlaha, koji su u Virovitici služili kod Turaka. Ovi su strogo saslušani, te izjaviše, da je Ferhad paša pošao iz Bosne na vojnu prama Perziji.[4]

---

[1] Krčelić: o. c. str. 272.
[2] Articuli etc. in o. c. VII. str. 502.
[3] Radoslav Lopašić: „Prilozi za poviest Hrvatske“. Starine XIX., str. 49.
[4] Ibid. str. 50.

U velikom tjednu ubiše Vlasi na Komarnici vojvodu Ivana Stankovića i nekoliko haramija. Poslije Uskrsa naletiše Vlasi (u službi turskoj) nekoliko stotina jaki na grad gjurgjevački, ali ne opraviše ništa. Do 30 njihovih konjanika četuje do Topolovca.[1]

Zanimljivo je izvješće Halekovo nadvojvodi Karlu o četovanju Nikole Ožegovića i pobjedi njegovoj kod Rače. Halek je bio poslao Ožegovića iz križevačke kapetanije sa 230 haramija prama turskoj kuli u Zdencih, gdje je bilo do 80 turskih pješaka. Ožegović je opsjeo Zdence noću, a u jutro doznao je od jednoga zarobljenoga Turčina, da su svekolike age i harambaše, a s njima i Alaj beg i Čehaj s ostalima četama u Podvorju (blizu Daruvara), jednu milju daleko od Zdenaca. Haramije se vratiše, ali ih u Rači dostigoše age s konjanicima i pješacima na broju 500. Odmah se zametnula bitka, haramije udarile ljudski i razbili Turke, osobito njihove konjanike. Turci odbacili do 50 koplja, a od njih pogibe Čehaja, Harun-aga, najstariji sin Mustaf-age Bekića, koji je zapovjedao u Zdencima. Haramije donesoše 10 glava i dvije age žive uhvatiše, ali teško ranjene. Izmedju uhvaćenih bio je ugledni Huzref-aga i knez Peašinović, koji je bio udario na haramije na Roviškom polju. Huzref-agu daruju vojvode i haramije nadvojvodi, u Gradac će ga dovesti Nikola Ožegović i veliki Ivan vojvoda u Cirkveni. Osim toga uhvaćeno je i drugih 17 Turaka, a ostali su gotovo svi ranjeni.[2]

Još su u oktobru napali Turci na Koprivnicu i odveli odanle 150 konja i drugoga blaga. U sv. Ivanu kod Koprivnice popaljene su 4 kuće i nekoliko osoba odvedeno je u roblje.[3]

Manje su provale u čoporima bile predznaci veće provale, koju je ban očekivao i koje se je nadao. Pod konac godine spremio se na Hrvatsku brat bosanskoga paše Ferhata imenom Ali beg sa 3500 konjanika i 500 pješaka, da je osvaja i plijeni. Pošavši iz Požege došao je 5. decembra preko Marče do Ivanić Kloštra, a

---

[1] Ibid. str. 50.
[2] Ibid. str. 51.
[3] Ibid. l. c.

kroz vrbovačku šumu. Saznavši za tu osnovu Alibegovu, pohitio je ban Toma sa svojim bratom Petrom i sa 500 momaka pod Ivanić. Tamo se našao i križevački kapetan Ivan Herković, koji je svoje čete spojio sa četama Mihajla Sekela, a prispjeli su na bojište i biskupovi ljudi iz Graca, zvani gjumlija. Odmah udariše jedni na druge. Naših je bilo znatno manje, a i Herković sa svojima nije odmah navalio, ali se za to junački držao ban i s božjom pomoći pobijedio Na samo Nikolinje bili su Turci poraženi, a u boju pao je i sam Ali beg od ruke biskupova kmeta Nikole Pavlečića. Osim toga pao je još Rustan aga Božić i Hasan aga Kolašina, a s njima pokri bojno polje i preko 50 Turaka, dok ih je 100 živih našima u ruke palo. Naši progonili Turke sve do rijeke Čazme, a bili bi ih progonili i dalje, da ih nije spriječila noć. — Ban se osobito odlikovao u ratu, on sam oteo je najglavniju zastavu, a po svjedočanstvu Herkovićevu pobjedu održa samo banova četa.[1] Glava Ali-begova poslana je nadvojvodi Karlu u Gradac.[2]

U banovoj vojsci kod Ivanića istakao se osobito Petar Ostojić, vojvoda u Ivaniću, a ban ga zato preporučio staležima štajerskima.[3] Pobjeda kod Ivanića opet je proslavila bana Tomu U Hrvatskoj zavladala je radost, a staleži sabrani na saboru „pro tuenda pace et communi tranquilitate defensioneque et permansione reliquiarum huius afflictae patriae", daju izraza toj radosti u zahvali Bogu, čijom dobrotom ban je ovogaohologa i strašnoga neprijatelja pobijedio.[4]

No koliko je s jedne strane zavladala u Hrvatskoj radost nad tako sjajnom pobjedom, toliko je opet s druge strane ušao strah u srca otaca naših. Ban je bio doznao po uhodama svojima, da se sprema Ferhad paša bosanski, brat ubijenoga Alibega željan osvetiti glavu brata svoga u tužno ovo kraljevstvo, da ga hara. Ali staleži se uzdaju u Boga, pak svečano u saboru izjavljuju: „ako bude ne-

---

[1] Ibid. str. 52.
[2] Articuli etc. in o. c. VII. str. 519.
[3] Lopašić: Prilozi itd. Starine XIX. str. 53.
[4] Articuli l. c.

prijatelj imao i devet puta toliko četa kao oni, njih tješi pouzdanje u Svemogućega Boga, koji je uviek bijednomu puku u skrajnoj nevolji u pomoć pritekao i svojima dao pobjedu, makar ih je bilo i malo, a neprijatelja množina. To, a i najnoviji primjer smrt i poraz Alibega svakoga o tom uvjeriti može".[1] Uza sve to neprijatelj ih ne smije zateći nepripravne. Oni će se svi odmah na poziv banov sakupiti na stalnom mjestu, te će uz bana po pravu i po običaju ove kraljevine ratovati. Oni će poći u rat osobno, a samo bolest dozvoljava, poslati mjesto sebe, po dostojanstvu svojem dobro oružanoga vojnika, koji će u banderiju kraljevstva ostati morati, dok bude potrebno.

Ako bi se koji od staleža ili redova našao, koji se ne bi htio banovu pozivu odazvati, ban će zauzeti njegova dobra i tako ih dugo držati, dok dotični ne plati dvostruke troškove, koje bi inače po svojem dostojanstvu za ovu stvar platiti morao.[2] Utvrda kaštela Svedičkoga, Bresta, Pletera i Hergovića dovršit će se potpuno. Osim toga utvrdit će se još Ivanić, Dubrava, Cirkvena, Rakovac. Gradec, Križevac, Koprivnica, Veliki Tabor, Konšćina i Čazma. Da se sve to sasvim uredi pobrinut će se zato Vid Halek general slavonske ili varaždinske krajine.[3] Zaključci toga sabora stvoreni su „unanimi voto, parique consensu".

Ako su se ban i staleži i nadali, da će Ferhad paša provaliti u Hrvatsku, da osveti smrt brata svoga Alibega, ipak Ferhad to nije učinio. Možda se bojao, da ga ne stigne sudbina brata njegova?

No u Hrvatskoj, ako i nije provalio Ferhad, bile su veoma teške prilike. Sabor sam opaža, da je ubogi narod s jedne strane radi siromaštva, a s druge opet radi vječnih posala oko utvrdjivanja bilo na krajini, bilo gospodi svojoj, tako opterećen, da se od njega više baš ništa tražiti ne može i ne smije. K tome je u zadnje dvije godine tako slabo urodilo žito, da na nekim mjestima nije ni deseti dio posijanoga uzrastao. Narod se nadao, da će ljetošna

---

[1] Ibid. VII. str. 520.
[2] Ibid. l. c.
[3] Ibid. str. 524.

žetva biti dobra, pak je lanjski žitak što prodao, što opet zamijenio za sol sa Kranjcima i Štajercima. Sad je na jednom nastala taka skupoća, da se mjera pšenice za koju nijesi plaćao prije ni jedne forinte, jedva dobije za dvije forinte.[1]

U tim teškim prilikama ne će staleži i redovi nikako moći da uzdržavaju nadvojvodine vojnike sa žitom. Staleži i redovi uzdržavaju 300 vojnika tako zvanim novcem za haramije. Od tih 300 vojnika pune dvije stotine su na Kupi, da čuvaju granice kraljevstva. Jedna pak stotina smještena je po gorama kraljevstva, da čuva kraljevstvo od razbojnika i napadača. Za te ljude treba novaca, a neki plemići ne će da plaćaju, jer su utvrdjenim mjestima, a slabo mare za dobrobit kraljevstva. S obzirom na to naložili su staleži i redovi svojim poslanicima, koji polaze na sabor u Požun, da tu stvar prikažu tamo; a nadvojvodu Karla mole, neka bi to saopćio kralju i nadvojvodi Ernstu, e bi se ta stvar što prije uredila.[2] Ubijstva se takodjer dogadjaju u zemlji. Karlovački vojnici ubili su plemića Andriju Desputovića, a prije toga već i Ljudevita Šćitarocija.[3] U teškim ovim prilikama kraljevstva i privatnih odnosa ban će sam poći do nadvojvode Ernesta u Beč, te će mu stvari ondje potanko razjasniti. Mjesto sebe ostavlja on „cum omnimoda et plenaria authoritate" vicebana. Njega imadu staleži za njegove odsutnosti tako slušati i pokoravati mu se kao i samomu banu.[4] Mjesto Ivana Zaboškoga, koji je u veljači 1586. preminuo, postao je viceban Ladislav Imprić, koga su staleži štovali za odsutnosti banove kao i njega samoga.[5]

Čini se, da se ban Toma vratio od nadvojvode Ernesta, ne postigavši ništa. Po svom starom običaju Nijemci su uvijek obećavali mnogo, ali činili nijesu ništa. Pače stanje u Hrvatskoj od dana na dan biva gore Ubogi narod umire od gladi, ili ostavlja sjedišta

[1] Ibid. str. 530.
[2] Ibid. str. 532.
[3] Krčelić: o. c. str. 273. Articuli etc. VII. str. 525., 535.
[4] Ibid. str. 533.
[5] Krčelić: o. c., l. c.

svoja i odilazi u tudje krajeve.[1] A gdje se umire od gladi, otkale da se smaže za dovoz, otkale radnici, da utvrdjuju tvrdje i gradove?

Broj haramija želio je ban bar za jednu stotinu povećati, ali za sada nije to bilo moguće, pače ni dosadanjih 300 nije moguće dalje uzdržavati. Zdvojno uzdišu staleži i redovi i poručuju nadvojvodi Karlu, da će kraljevstvo Hrvatsko jamačno propasti, ako mu on u pomoć ne priteče.[2] No na njihov vapaj slabo se ili nikako odazivalo.

Još je nešto bilo, što je ono bijedno stanje činilo još bijednijim. Njemački vojnici u Karlovcu, kojima je bila zadaća braniti Hrvatsku protiv Turaka, bili su češće otimači i razbojnici gori od Turaka. Tako se kaptol zagrebački tuži na Nijemca Gjuru Stumberga, časnika u Karlovcu, koji je sa svojim plaćenicima navalio na dobro kaptolsko Petrovinu, te poharao mjesto Petrovinu i okoliš, a šteta, što ju je nanjeo tom razbojničkom provalom iznosi više od 500 for. ugarske vrijednosti. Nije to bio osamljen slučaj. U isto vrijeme provalili su karlovački vojnici na dobra plemića Frana i Petra Ajtića, kao i na dobra ostalih plemića u okolici karlovačkoj, pače bezobzirce i na ubogi puk. U pritužbi tih plemića na sabor ističe se kolika je to nepravda s obzirom na puk, koji danju i noću gladan trpi od navala Vlaha, a ovi mu vojnici na silu oteše sve štogod mogoše. Ako se tome zlu ne doskoči, bit će ubogi narod prisiljen ostaviti sjedišta svoja, a neprijateljima tako dati priliku, da ostatke ovoga kraljevstva opustoše. U Koprivnici takodjer njemački vojnici nanesoše gradjanima mnogo bijeda i nevolja.[3]

Da su ove i slične nepravde i otimačine boljele bana Tomu razabira se iz neprestanih pritužba na nadvojvodu Karla, iz onih prosvjeda, koji su uvijek dokazivali, da Karlovac i Dubovac potpadaju pod zakone i dekrete hrvatskoga kraljevstva. Medjutim njegove, a i hrvatskih staleža pritužbe i prosvjedi slabo su koristili,

---

[1] Articuli etc. VIII. str. 433.
[2] Ibid. 434.
[3] Ibid. 439.

ako se je i povela istraga proti krivcima, uspjela je gotovo uvijek njima u prilog, a nevoljnome narodu nije preostajalo, nego šutjeti i trpjeti. No ban i staleži nijesu nikad dopuštali, da se na tim sudovima sudi po pravu carskome, nego po zakonima i odlukama kraljevstva hrvatskoga i po starom običaju.[1] Ovo je veoma važno, jer su generali karlovački htjeli, da se posve izuzmu od banske vlasti, što ban i staleži nijesu mogli nikako dopustiti.

Koliko god je mogao ban Toma nastojao je, da olakša bijedu i nevolju koja je tištila Hrvatsku. On je često sazivao sabore, da se tamo svi zajedno dogovore kako će pomoći narodu i domovini. Tako na saboru od 2. maja 1588. izjavljuju mu staleži i redovi svoju hvalu, što ih je opet pozvao, da zajednički vijećaju o potrebama na krajini kao i o drugome, što spada na javni mir i na njihov opstanak.[2]

U svakom gotovo saboru prva je i najvažnija bila riječ o utvrdjivanju gradova bilo onih, koji su bili dohvatu turskom blizu, bilo opet onih, koji su bili više unutar zemlje. Glavnu brigu i glavni nadgled vodi nad svim tim uvijek ban Toma.

Spomenuli smo gore, da su u sretno uspjelim bojevima naši višeput po nekoliko Turaka zarobili. Takove zarobljenike vodili su plemići i vojnici koji su ih posjedovali okolo po sajmovima, u kuće plemićke, pače i u same skupštine. Tako su ti zarobljenici postali javne uhode, koji su se tom slabom pažnjom naših okoristili, te su kasnije kao otkupljeni bili na veliko zlo narodu. Mnoga gospoda i plemići puštali su zarobljenike kućam svojim, da donesu od kuće otkupninu. Ovi bi prelazili Kupu i Savu gdje god su htjeli, bez banove dozvole, što je sve bilo kasnije na veliku nesreću Hrvatske. Da se toj zloporabi na put stane odredjuje sabor, „da se u buduće svakomu zarobljeniku, bio on kojega mu drago velikaša, ili kapetana, ili plemića, ako se na sajmu ili u plemićkoj kući ili na skupštini nadje zato, da ga svijet vidi; ili ako bude prelazio Savu ili Kupu bez banova pisma za slobodan prolaz imade u prvom redu oteti

---

[1] Ibid. 440.
[2] Ibid. 444.

sve, što kod sebe uzimade, a njega treba baciti u vodu ili ubiti. Nijedan pak zarobljenik ne smije preći u Tursku nego kod Siska ili Bresta i to sa znanjem kapetana dotičnog mjesta".[1]

Vlasi takodjer ne prestaju navaljivati u Hrvatsku, da robe i plijene, haramije će zato i nadalje ostati na bregovima kraljevstva, da čuvaju kraljevstvo od njihovih navala. Pače sabor daje tim haramijama pravo, da svakoga Vlaha, koga god uhvate nabiju na kolac.[2]

Turci doduše nijesu u godini 1588. provalili u zemlju, ali iz domaćih prilika, koje smo istaknuli, opažamo, da je ban Toma imao progutati mnogu gorku. Zato nam je lako razumjeti, da i staleži nadvojvodi Karlu, koji traži, da se utvrdi Karlovac, nekako nerado, pače teško daju radnika za utvrdu Karlovca, napose pak radi nepravda, što ih čine njemački vojnici. Nepravde, što ih čini njemačka soldateska u Karlovcu, dozlogrdile su banu i staležima. Ta soldateska otimlje i krade plemićima i kmetovima oko Karlovca do čega dodje. Ono, što se teškom mukom od Turaka spase, otet će ta vinu i pijanstvu podana soldateska Mnogi radi tih vojnika ostaviše već kuće svoje i naseliše se u druga mjesta. Ban ponovno moli nadvojvodu, da te nezakonitosti ispita i kazni.[3]

K tome i kralj ne plaća banske vojske, kako bi trebalo. Vojnicima banskima nestaje živeža, a višeput i oni zadju u okolicu, da plijene. Da se te nepodobštine u buduće ne dogadjaju, mole staleži kralja, neka u napredak šalje tačnije plaću.[4]

Velika djelatnost i briga Tomina za dobro Hrvatske ponukala je staleže, da mu dadu preporučna pisma na kralja Rudolfa i na nadvojvode, da ga kralj imenuje nasljednim županom županije varaždinske.[5] Kralj je medjutim ovu preporuku istom iza nekoliko godina uvažio.

Ali kako god je ban Toma požrtvovno i nesebično radio za dobrobit i za korist Hrvatske, ipak se našlo ljudi, koji su na nj mrzili, ogovarali ga, pače i klevetali.

---

[1] Ibid. 447.
[2] Ibid. 448.
[3] Articuli etc. VIII. str. 461.
[4] Ibid. 468.
[5] Krčelić: o. c. str. 275.

Ban je obnašao čast kapetana kraljevstva od godine 1574., koju je čast poslije smrti Gaše Alapića primio. No našlo se nekoliko opadača, koji raširiše glas, da on haramijske novce za svoje svrhe upotrebljuje.

Proti toj kleveti ustao je ban javno u saboru i najsvečanijim načinom prosvjedovao protiv nje. On je pripravan s mjesta položiti račun o haramijskom novcu, no uz pogodbu, da mu sve ono, što je povrh primljenoga novca za haramije potrošio od svoga vlastitoga ti opadači vrate. Staleži dakako nijesu htjeli na to pristati, nego mu od srca zahvališe na brizi i požrtvovnosti, te mu ujedno izraziše, da je kapetansku čast obavljao ne samo pohvalno, nego i na korist kraljevstva.[1] Medjutim bana Tomu je ipak boljela ova nepravda i on se je na toj časti zahvalio. Opravdavao je tu svoju zahvalu tim, što je i onako zaokupljen kako javnim poslovima na krajini, tako privatnim svojim poslovima i brigama. Njegova je zahvala teško bila primljena, ali je odmah stvoren i zaključak, da se u buduće, tkogod bude kapetan pješačtva kraljevstva, pokorava banu i nasljednicima njegovim u banskoj časti.

II. DIO.

Od početka velikih provala turskih do pobjede kod Siska.

Od godine 1591.—1593.

Ocrtavši tako unutarnje prilike u Hrvatskoj za prvih godina banovanja Tome Erdeda približili smo se do onog doba, koje bismo mogli samo za se postaviti, po važnosti dogodjaja, koji se u njem zgadjaju.

Razabrali smo, da tamo od god. 1587. pak do god. 1590. nema veće i ozbiljnije navale na Hrvatsku sa strane Turaka. Ove tri godine možemo reći godine su odmora i spremanja za veći, trajniji, za pravi rat, što će ga voditi Turci punih 15 godina sa carem.

[1] Articuli etc. in o. c. VIII. str. 464.

Dakako, da će za ovih 15 godina ponajviše stradati Hrvatska, jer ona je uvijek prva na udarcu. Zato, da uzmognemo dobro upoznati prilike ovoga doba, da u potanko upoznamo zasluge junaka Tome Erdeda potrebno je, da zagledamo u ondješnje prilike i Austrije i Turske, e bi nam one rasvijetlile mnogo toga, što bi nam bez poznavanja tih prilika nejasno bilo.

Na carskom i kraljevskom prijestolju sjedio je Rudolf II. (1576. do 1608.) Bijaše on slab vladar. Odgojen u Španjolskoj nije poznavao običaje, život i potrebe naroda, napose pak nije poznavao hrvatskih prilika. Stolovao je u češkom Hradčinu i bavio se ondje alkimijom i astronomijom. Mnoge molbe i vapaji staleža hrvatskih, kojima su kralja zaklinjali, da im u ljutoj nevolji pomogne, ležale su u prašini na njegovu stolu; kralj kao, da ih čuo nije. Najbolje nam karakterizuju brigu kraljevu za Hrvatsku riječi Nijemca Krsta Auersperga na carskom vijeću u Pragu 27. augusta 1591.: „Nedostaje mi riječi, s kojima bih mogao razjasniti veliku bijedu i nesreću, u kojoj se krajina nalazi. Žaliti je, što na tolike molbe i zaklinjanja nema od cara nikakova odgovora; očevidno je, da je namjera sasvim napustiti siromašnu hrvatsku krajinu. Mora ta tužba doći do Svemogućega Boga; njega molimo i u pomoć zovemo, da bi nam on sam svojom desnicom pomogao na korist kršćanstva“.[1]

Carigradski dvor dobro je znao, da je Austrija nemoćna, bez vrsne ruke, koja bi je u tim teškim prilikama mogla i znala voditi, pak se zato spram Austrije ponašao veoma bahato. Zadnji put ponovio je austrijski poslanik barun Preyner god. 1583. mir na daljnih osam godina. Tom zgodom morala je Austrija mjesto običnog danka od 6 tisuća talira platiti 10 tisuća talira. To je bilo veliko poniženje, ali austrijski poslanik morao je šutjeti i tim je najbolje dokazao nemoć Austrije.[2] Osim običajnih danaka slala je još Austrija svake godine silne darove na turski dvor i tako slabost svoju spasavala mitom. Dotle je već došlo, da je na turskom dvoru

---

[1] Dimitz: Geschichte Krains III. str. 244.
[2] Hammer: o. c. IV. str. 144.

u Carigradu vladala rečenica: „Ako car hoće mir, može ga imati, ali neka ga dobro plati“.

Pa zbilja car je plaćao kukavni danak za mir. Turci već nekoliko godina ne vode formalni rat, ali što rade na krajini razni begovi, kako se zalijeću u Hrvatsku čopori turski, da je robe i plijene, razabrali smo iz gore navedenih činjenica.

Možda bismo mogli Rudolfa ispričati donekle tim, što mu druge europske države slabo ili nikako ne pomažu protiv Turaka.

Francuska sklapa još g. 1536. s Turcima savez protiv Austrije, te stoji uvijek s Turskom proti habsburškoj dinastiji. Engleska u borbi s papom i katoličkom crkvom drži svaku pobjedu carevu nad Turčinom, štetnom po protestantizam, zato cara ni ne pomaže. U Poljskoj je ljuta nesloga, pače jedna stranka plemića mrzi na Habsburgovce. Mlečani kao uvijek, traže svagdje svoju korist. Jedino je Španjolska i papa na strani carevoj i pomažu ga, dakako dosta skromno.

Što carska vojska u ratu s Turcima nije mogla uspijevati, još je nešto priječilo Bilo je to dvorsko vojno vijeće (Hofkriegsrath).

Ta potrebna sila, koja je imala ravnati cijelu vojsku, bila je izvan bojišta, dapače veoma udaljena od njega. Odredbe toga vojnoga vijeća bile su višeputa neznatne, te su znale više spriječiti, nego koristiti vojnim napretcima vojske.

K tome car se nalazio u vječnoj novčanoj neprilici, te nije gotovo nikad mogao vojnike svoje uredno plaćati.

U takim se prilikama nalazila Austrija u ovo doba. Ogledajmo malo prilike turske.

Na turskom prijestolju sjedi u to doba Murat III. (1574.—1595). Čovjek je to malena uzrasta, dobro ugojen, po naravi flegmatičan a k tome sklon nasladama i uživanju. Vladalačke ga vrline nijesu baš resile: bio je malodušan, strašljiv, a osobito lakom. Karakter mu je u kratko: slab i nestalan.

S Rudolfom II. imao je nešto zajedničko. Obadvojica su bili za mir, a k tome obadvojica bavili se znanošću i umjetnošću. Murad III. ljubio je muziku, zakonodavstvo, napose pak povjest.

Kao što na Rudolfa, tako su i na njega utjecali ljubimci, koji su onda vladali državom.[1]

Iz kratko ocrtanog značaja Murata III., lako se razabire, da on nije mogao biti začetnik ideje, da se poslije svršenoga perzijskoga rata prenese rat u Europu. Ideja je ta niknula u duši velikoga vezira Sinan paše.

Bio je Sinan rodjeni Albanezac, rodjeno mu je mjesto bilo u blizini Skadra. Svojim lukavim i spletkarskim ponašanjem znao je steći milost u viših, te se dizao od časti na čast. Već god. 1568. postao je namjesnik u Egiptu. Potkopavši kod sultana klevetama velikoga vezira Lalu Muhameda, uspeo se na njegovo mjesto. Poslije jednom izgubi to mjesto, ali u aprilu 1589. opet ga svojom lukavošću zadobije. Značaj toga čovjeka označuju historici dosta različno. Iz svega izlazi, da je veoma iskusan, ohol, energičan, pače neslomljiv, k tome smion i radin.[2] Kako se digao od prostoga čovjeka do najveće vlasti u državi, tako je zadržao svoje prosto ponašanje i svoju krvoločnu narav. Najvolio je rat i prolijevanje krvi. Na kršćane je mrzio do bjesnila, kameno njegovo srce nijesi mogao ganuti na milosrdje. Čovjek taka značaja znao je vladati slabim Muratom. Tome čovjeku značilo je mirovati isto, što i dopustiti da polumjesec blijedi, ili da se raspada zgrada osmanskoga carstva.

Poslije svršena rata s Perzijom pregnuo je Sinan paša svom silom, da rat prenese u Europu. Na svakom vijeću svetuje on sultana, da otkaže mir njemačkom caru, te da povede vojnu na Ugarsku i Hrvatsku. No sultan sam, a i mnogi drugi, koji su bili u državnom vieću, bili su više za mir, nego za rat. Sinan ipak nije prestao navaljivati na sultana, da se odluči za rat. Prije, nego li će se sultan odlučiti, pozva vrhovnoga muftiju i u njega zatraži savjet. Vrhovni muftija bio je velik protivnik rata, a odlučni zagovaratelj mira. U državnom vijeću opominjao je muftija Turke,

---

[1] Dr. Bachmann: Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft. Heft VI. str. 45.

[2] Florianovo izvješće u Prager Studien str. 50.

neka se kane rata, jer bi ih predobri Bog, a i svetac njihov Muhamed kazniti mogao, kad bi prekršili mir i medjunarodno pravo.[1] Ovaj svoj govor platio je vrhovni muftija glavom. Da ga se riješi, Sinan ga je otrovao.[2]

Videći Sinan, da će težko doći do rata, pisa Hasanu bosanskome paši, neka bi on na granicama počeo ratovati, da se dobije povod optužiti cara Rudolfa kod sultana, da je prekršio mir.[3] Hasan-paša, bio je tada namjesnik u Bosni na mjesto Ferhad paše. Neki drže, da je taj Hasan bio podrijetlom Talijan, pače, da je već bio benediktinski monah, koji je istupio iz reda, pošao k Turcima i poturčio se.[4] Drugi drže, da je podrijetlom Tračanin.[5]*

Iznajprije bio je nadglednik nad sultanovim pticama. S pomoću jedne od svojih žena i preporukom Sinana vezira, posta namjesnikom Ferhad paše u Bosni. Taj Hasan bio je čovjek hrabar, podhvatan i izvrstan vojnik. Njega je gonila u rat želja, da satre što više kršćana. On se već nekoliko godina sprema na rat, njemu nije zato trebao Sinan paša dvaputa poručiti, da ratuje na granici. Još iste godine 1591. u mjesecu svibnju provali on u Hrvatsku sa 5000 vojnika i sa 5 manjih topova, koja su mogla dva konja vući. Po Hrvatskoj je počeo plijeniti okolinu izmedju Križevaca i Ivanića.[6] Mjesto Gušćerovac dao je zapaliti, a na gušćerovački kaštel nije navaljivao, jer je visoko ležao. Odavle se uputi na Božjakovinu, koja je bila posjed Tahijev. Doznavši od nekoga pribjeglice, da u gradu imade topova, ali ni zrna praha, stade na

---

[1] Isthvanfy: o. c. lib. XVII. str. 361.
[2] Ibid. p. 362.
[3] Ibid. l. c.
[4] Valvasor: o. c. XV. str. 512.
[5] Isthvanfy: o. c. str. 363.
* O Hasanu su razna mnijenja.
Dimitz: Geschichte Krains III. 246. veli, da je Talijan.
Vitezović: Plorantis Croatiae saecula duo, veli, da je Hrvat.
Lopašić: Bihać i Bihaćka okolica str. 86. Povjest grada Karlovca str. 180. tvrdi, da je iz Bosne i to rodom iz Lužaca u kotaru Sanskomostkom. Roditelji da su mu bili grko-istoč. vjere, iz obitelji Predojević.
[6] Starine, knjiga XIX. str. 55.

grad udarati, osvoji ga i spali. Zapovjednika grada Lovru Radinovića i njegovu obitelj zarobi. Osim toga zauzme još Rakovac, Vrbovac i sv. Jelenu.[1]

Hasanova ova provala u Hrvatsku jamačno ne bi dobro svršila, da mu nijesu daljni uspjeh spriječile velike kiše i poplave rijeka Glogovnice i Lonje. Medjutim, nijesu ni naši bili prekrštenih ruku, dok je Hasan harao. Kapetani križevački Gjuro Labahor i Mihalj Sekelj, zatim kapetan koprivnički Stjepan Graswein i ivanićki Albin Graswein sakupiše na brzu ruku svoje čete, pa se dadoše u potjeru za Hasanom. Saznavši Hasan, da ga naši progone, ostavi topove u močvarama, a vojsku svoju podijeli u dva djela. S glavnom silom podje sam naprijed, a u zaledje postavi dovoljan broj pješaka i konjanika, koji će ga štititi kod uzmicanja Na ovaj drugi odio Hasanove vojske namjeriše se naši kod biskupova Graca. Odmah se zametnula bitka. Turci, postavivši se u bojni red, upustiše se s našimi u borbu, zapovjednici bijahu im Ali i Osman beg. Dok se još borilo, poruči Osman beg Hasanu, da im u pomoć priteče, jer će inače stradati. Hasanu se nije dalo preko vode i blata, te poruči po istim poslanicima Osmanu i Ali begu da uzmaknu, ako nema nade u pobjedu. Videći Turci, da im Hasan ne dolazi u pomoć, ako su se i hrabro borili počeše malaksati duhom. Domala dadoše se a neki bijeg želeći što prije prispjeti glavnoj vojsci. Nasta obćeniti metež i strka na turskoj strani, dok naši ne prestadoše junački udarati, te za kratko vrijeme iznesoše pobjedu. Mnogo je Turaka u bijegu palo, što od junačke desnice naših, što ih se opet udavilo u blatu i močvarama. Sam Osman beg pogine, a zarobljena bijahu 72 Turčina, a medju njima i Mustafa beg zapovjednik konjaništva. U ruke našim dopane 100 turskih konja, 22 zastave i 400 kršćanskih zarobljenika, što ih je Hasan vodio sobom iz naših krajeva. Topove Hasanove takodjer zarobiše naši, a Hasan ih je i tražio pismeno od nadvojvode Ferdinanda sina preminuloga nadvojvode Karla. Medjutim nije na

---

[1] Krčelić: o. c. str. 279.
Ratkay: Memoriae regum etc. str. 155.

svoje pismo ni odgovora dobio.[1] S prvim odjelom svoje vojske pobjegao je Hasan srećno u Bosnu noseći u svom srcu još veću mržnju na kršćane i želju, da se što prije za pretrpljeni poraz osveti.

Najbolje uvrijedjen zbog provale Hasanove u Hrvatsku bio je ban Toma Erdedi. Vidio je Toma u tom Hasanovu činu povredu medjunarodnog prava, tim više, jer je dobro znao, da su Turci predjašnje godine (1590.) obnovili mir, pače, da su od austrijskog poslanika dr. Jerneja Pezzena tražili osim 30 hiljada dukata danka još i izvanrednih darova bilo u novcu, bilo u dragocjenim predmetima od zlata i srebra.[2]

Nepravdu, koju je Hasan svojom provalom nanijeo Hrvatskoj nakanio je osvetiti. On pozva hrvatsko plemstvo na oružje, sabere čete iz raznih tvrdjava, kojima na čelo postavi Stjepana Grasweina i podje s tom sabranom vojskom na 15. augusta 1591. pod grad Moslavinu, koja je pripadala njegovoj djedovini, a koju su sada držali Turci. U gradu Moslavini bila je posada od 60 Turaka, od kojih su bili 24 age. Ban je zahtijevao od aga, da mu grad predadu, no oni to nijesu htjeli učiniti. Kad su banov poziv, da se predadu odbili, navale namah prednje čete, koje je vodio Stjepan Tahi na grad i stanu sipati na nj vatru iz malih topova. Ostala vojska opkoli grad i stane mu rušiti zidine. Domala zapališe naši opkoljenima prah, kojom zgodom poginuše mnogi Turci i age. Srušivši naši zidine gradske nije Turcima preostalo ino, nego da se predadu. Ban ih velikodušno pusti slobodne, pridržavši samo njihovo oružje. U gradu našao je ban 3 topa na kolesima i dosta pušaka, to sve uze kao plijen.[3]

Ako su i neki svjetovali banu, da se grad učvrsti nije on to htio učiniti, jer položaj grada nije bio zgodan, zato je dao grad razoriti.[4]

---

[1] Ratkay: o. c. str. 156.
Isthvanfy: o. c. XXVII. str. 363.
Krčelić: o. c. str. 279.
[2] Hammer: o. c. IV. 216.
[3] Starine XIX. o. c. str. 55.
[4] Krčelić: o. c. str. 210.

Navala banova na Moslavinu vanredno je obradovala Hasana, sad je on našao uzrok, koji mu daje pravo zahtijevati od sultana da kazni Hrvate; veselio se, što će moći podati Sinan veziru dokaz o vjerolomstvu njemačkoga cara. Odmah šalje u Carigrad pred padišaha poslanika svoga Rustan bega, koji će caru pokazati, da je hrvatski ban prekršio mir. Za dokaz nosi sobom lukavi Moslem zrno od topa 60 funti teško, takim zrnima tobože tukao je hrvatski ban turski grad. U divanu carskom prikazao je Rustan beg hrvatskoga bana najcrnijim bojama, pripovijedao je pače, da je dočuo, da se ban sprema zauzeti i Veliku.[1]

Rustan paša traži u ime Hasanovo, da vlada dozvoli Hasanu povećati čete, da uzmogne svoje braniti. a banu se Erdedu za nanesenu uvredu i sramotu što prije osvetiti. Dakako da je u divanu Sinan vezir bio najveći zagovornik lažljivih tvrdnja Rustanovih. Lako mu je bilo obmamiti Murata III. o vjerolomstvu cara Rudolfa i s tim, što car već dvije godine nije poslao običajnog danka. Veliki je vezir napokon pobijedio, Murat III. pristao je uz njega. Rustan beg bude milostivo otpušten noseći sobom punomoć za Hasana, da se slobodno pripravlja za novu vojnu. Austrijski poslanik dr. Pezzen bude upozoren da sultan i dvor njegov sumnja o miroljubivosti bečkoga dvora, što dokazuje i zatezanje s dankom.[2]

Medjutim bečki je već dvor poslao u Carigrad svoga izvanrednoga poslanika Fridrika Krekovića, da dancima i darovima umiri sultana i njegovo vijeće.[3*]

Banova provala na Moslavinu uznemirivala je veoma Hasana. Ako je on i poslao Rustanbega u Carigrad, da tu stvar riješi sam sultan, ipak neustrpljiv radi nepovratka Rustanova, k tomu željan

---

[1] Valvasor: o. c. XV. str. 516.
[2] Isthvanfy: o. c. l. XXIII. str. 365.
[3] Hammer: o. o. IV. str. 214.
* Isthvanfy: o. c. XXIII. str. 365. pomiješao je poslanike. On drži, da je poslanik na sultanovu dvoru bio Kreković, a izvanredni poslanik, koji je nosio darove Adam Poppel. Tome se protivi Hammer: o. c. IV. str. 214. koji nam je za ovu stvar sigurniji.

osvete, sam će poduzeti vojnu proti Hrvatskoj. Već prije odlaska Rustanova savjetovao se on s njime, pa s begom Velehtamom i Erdoglisom, te dodjoše do zaključka, da valja sazidati na Hrvatskoj strani nedaleko Kupe novu tvrdjavu, koja će Turcima štititi povratak, a bit će ujedno glavna točka za sve podhvate u Hrvatskoj. Sakupi namah vojsku i zaputi u Hrvatsku, da nadje mjesto za novu tvrdju i da kazni Erdeda. Došavši pod Hrastovicu i Gore lako zauze obje te tvrdjavice, jer ih naši preplašeni od njegove sile namah napustiše. Pregledavši zemljište namisli podignuti tvrdjavu ondje gdje rječica Petrinja utječe u Kupu.[1] Budući da nije bilo pripravnoga gradiva, nije mogao odmah započeti gradnju nove tvrdjave, nego je to naumio do godine poduzeti. Kako ga je osveta gonila dalje, nije se vratio kući, nego je pošao prama Sisku* želeći zauzeti Sisak i tim osvetiti se banu za Moslavinu.

Mislio je Hasan, da će sisačku posadu prestrašiti, da će se ona kao i u Gorama i Hrastovici namah predati. Varao se Hasan ljuto! Zapovjednik tvrdje sisačke bio je Nikola Mikac, kanonik kaptola zagrebačkoga. Bio je on rodjeni Siščanin, prije kanonik i opat u Djakovu, koji je jedino od ljubavi za domovinu svoju ostavio mjesto kanonika djakovačkoga i došao u Zagreb, da uzmogne u teškim ovim prilikama domovini pomoći. Bio je malen tijelom, ali velik duhom, ljubezan u govoru, a k tome dobra srca. Njemu predaje kaptol zagrebački ključe grada Siska, da ga brani, a za druga mu podaje takodjer kanonika: Stjepana Fabričića (Fabritius mu je latinski naziv; a neki ga zovu Kovačićem). Mikac nakanio je braniti Sisak do zadnje kapi krvi. Videći Hasan, da o predaji Siska ni govora nema, stao je na nj udarati iz malih topova, ali nije mogao nauditi zidinam gradskim. Kad je vidio, da ne će

[1] Krčelić: o. c. str. 280.

* Sisak bijašo tvrdjava trouglasta, jaka i široka, a stajala je izmedju Kupe i Save. Nadzor i upravu nad njom imao je kaptol zagrebački. Kaptol je tu tvrdjavu dobio od Ferdinanda I. Zapovjednici u njoj bili su kanonici i to izmjenice svake godine drugi. Kaptol zagrebački brinuo se veoma mnogo za tu tvrdjavu. Tu brigu kaptola zagrebačkoga priznavaju staleži i redovi gotovo u svakom saboru, a i mi ćemo je iz daljnih dogadjaja u našoj razpravi jasno razabrati.

moći osvojiti Siska, stao se groziti Mikcu i poručivao mu, da će doskora doći s jačom silom i s jačim topovima i opsadnim strojevima, pa će mu onda zakrenuti glavom.[1*]

U Hrvatskoj takodjer nijesu oci naši bili besposleni. Opažalo se doduše, da vrhovna uprava na krajini nije više u tako vrsnim rukama, kako je bila za nadvojvode Karla (poslije njegove smrti dobio je vrhovnu upravu nad krajinom nadvojvoda Ernest), ali zato ban dvostruko radi. Glas kola po Hrvatskoj, da će bosanski paša s velikom i jakom vojskom na Hrvatsku, glavno mu je da zauzme Sisak. Ban se na saboru pozivlje na zaključke od godine 1587. Svi velikaši, plemići i svi drugi bili posjednici ili ne, imadu se zajedno s kmetovima pridružiti banderiju banovu. Plemići dužni su to učiniti pod gubitkom plemstva.[2]

Kaptol zagrebački moli štajerski zemaljski odbor u Gracu, da mu iz zemaljske oružane podijeli pušaka i praha. Zemaljski odbor dozvoljuje uzeti za kaptol 24 puške naslonjače (doppelhacken), praha i zrnja.[3]

Tvrdjave po kraljevstvu takodjer se utvrdjuju. Ako se i narod spremao, da dočeka Turke, ipak bi oni znali iznenada provaliti, osobito oni iz Slavonije, porobili bi i popalili sela prije, nego bi naša vojska prispjeti mogla, a onda bi naglo s velikim dakako plijenom pobjegli. Iz pisma bana Tome, što ga o takoj jednoj provali piše nadvojvodi Ernestu, vidjet ćemo, u kakim se prilikama nalazio narod pod konac god. 1591.

„Neprijatelj, koji nikada riječi ne drži“, piše ban Toma 8. oktobra 1591. nadvojvodi Ernestu, „provalio je sa 4000 vojske u Slavoniju i Hrvatsku, porobio je sav predjel izmedju Vrbovca i imanja kaptola zagrebačkoga (Kraljevca), te je odveo veliko mnoštvo naroda,

---

[1] Isthvanfy: o. c. XXVII. str. 364.

* Ispripovjedivši Ištvanfi navalu Hasanovu na Sisak, meće iza nje banovu provalu na Moslavinu. Razlog s kojega je to učinio Ištvanfi, nije nam poznat. Medjutim iz onodobnih izvještaja (Starine XIX. str. 55.) razabiremo, da je banova provala bila prije Hasanove za Sisak.

[2] Articuli dominorum et nobilium aliorumque Statuum et Ordinum etc. u Monum. hung. VIII. 471.

[3] Starine XIX. str. 55.

koje plemića, koje kmetova u sužanjstvo, odagnao ujedno neizmjerno mnogo marve i pograbio silno blago. Grad Božjakovinu pridobio je i popalio, pošto ga je prije bio opsio. U Božjakovinu bilo se zaklonilo mnogo žena i djevojaka, a sve to dospje u jadno tursko sužanjstvo. Taj dan i noć ostao je Turčin u taboru kod Božjakovine, ali u svitanje drugoga dana 6. oktobra podiže se iz tabora s čitavom vojskom i pohrli prama Vrbovcu paleći i robeći kuće i polja kršćanska. U Vrbovcu ostao je jednu noć, a drugoga dana krenu zatim s velikim tovarima plijena u svoje krajeve. Gotovo u isto doba dojavi mi glasnik generala karlovačkoga, da će Turci navaliti na Kranjsku. Ja sam u doba provale boravio u svom gradu Jastrebarskom, dvije ure daleko od Karlovca; obližnji zapovjednici vojske pokupiše svoje čete i podjoše za Turcima u potjeru. Što se poslije dogodilo, nije mi poznato. U ovoj nevoljnoj domovini ne vidi se drugo do rasula i propasti, a zemlja je grozno opustjela. Svemu tomu je uzrok Hasan paša bosanski. Ja držim za stalno, da bi se ovolika nepravda i sramota, koju on nanaša imenu kršćanskome i cesarskome veličanstvu pod izlikom mira, imala osvetiti i doista ništa nemože biti dostojnije, pravednije i Bogu draže, nego da kaznimo opačinu i nepravdu nanesenu od tako okrutnoga neprijatelja svetomu imenu Isusovu".[1] Iz toga pisma razabiramo banovu žalost, što se u njegovoj bijednoj domovini to dogadja, te on sam ne vidi, nego propast i rasulo S druge pak strane izilazi nam njegova ljubav k svetoj vjeri kršćanskoj, k imenu Isusovu, a oboje to nuka ga na pravedni gnjev i zahtjev, da se ljaga i sramota nanesena kršćanskoj domovini i kralju osvetiti mora. No pravedni njegovi vapaji nijesu bili uvažavani. Hrvatska je bila prepuštena sama sebi, ona je imala odlučiti, hoće li dopustiti, da je turski bijes posve satre, ili hoće li, da mu se junački opre i tako spase sebe i mnoge. — Ona odabra potonje.

Na 5. siječnja 1592. sazivlje ban Toma Erdedi hrvatski državni sabor (generalia comitia ex edicto domini bani). U tom je saboru zaključeno, tko će sve poći u rat za vrijeme općega ustanka. Kako

[1] Radoslav Lopašić: Spomenici Hrvatske Krajine I. str. 162.

je pogibelj, koja kraljevstvu prijeti, velika, treba se latiti i velikih mjera, da tu pogibelj od kraljevstva odbije. Zaključeno je, da će uz svoga bana u kraljevskom banderiju glavom prisustvovati za vrijeme općenite i najskrajnije nužde svi prelati, svi velikaši, plemići i svi drugi posjednici bili oni svjetovnjaci bili duhovnici. Svaki pak od svjetovne i duhovne gospode bez iznimke dužan je od pojedinih 10 kuća dati jednoga konjanika dobro oružana, kacigom pokrivena i oklopom zaštićena. Za pješake napose dat će svaki po dva čovjeka od pojedinog ognjišta. Nema li jedan posjednik 10 kuća, dužan je složiti se s drugim kojim plemićem, da se stalni broj sastavi. Tko ne posjeduje cijelu kuću, dužan se pobrinuti za pješake. Vojnici, koji služe drugdje za plaću, isto tako i činovnici dužni su na mjesto sebe dati konjanika, ili po veličini dobra svojega konjanika i pješaka. Pače i žene udovice, koje su posjednice, djeca, starci i nemoćnici za rat nesposobni, ali posjednici, treba da pošalju u rat konjanike i pješake tako za svoju osobu, kao i za posjed svoj. Plemići posjednici makar i najneznatnijega posjeda, treba da dodju. Udovice neka ostanu kod kuće i neka se Bogu mole.

Samostanci, imadu li ljudi, kojima rat nije zazoran, neka take u rat pošalju, u protivnom slučaju dužni su poslati četiri naoružana konjanika. Trgovci stranci, koji borave ma gdje u ovom kraljevstvu, a trgovina im vrijedi 500 for., uzdržavat će jednoga konjanika, osim toga dužni su ili sami prisustvovati, ili će na mjesto svoje dovesti jednoga konjanika. Inače gube svoju trgovinu. Slobodni gradovi šiljat će u rat po starom običaju, u gradu će ostaviti ipak jednoga brijača. Osim slobodnih gradjana poslat će i kmetove svoje za konjanike i pješake. Ratne sprave i prah dovozit će na svojim kolima slobodni gradovi i samostanci iz Lepoglave, a te stvari valja im i čuvati. Plemićima ne posjednicima grozi se sabor gubitkom plemstva, ako ne bi došli. Ako je kojemu nemoguće, neka pošalje na mjesto sebe zamjenika.

Viceban će za vrieme općeg ustanka sa županima i sucima plemićkim po dobivenoj uputi i naredbi banovoj na odredjenom mjestu odrediti tabor, u koji treba da svi na urečeni dan dodju.

Onima, koji ne bi htjeli doći, ili onima, koji bi ostavili prije vremena tabor, grozi se sabor gubitkom dobara.[1]

Da se u vojsci uzdrži red, zaključuje nadalje sabor, da se svi imadu pokoravati kapetanu kraljevstva, ali nad kapetanom je uvijek ban. Budući je kapetan kraljevstva (Stjepan Gregorijanec) nešto bolestan, a pogibelj je, da bi kraljevstvo u zadnji čas znalo ostati bez kapetana, to sabor odredjuje trojicu zastupnika, koji će istražiti stanje bolesnoga kapetana, a posljedak svoga ispitivanja saopćiti će banu. Bude li nužno, tad će ban dogovorivši se s vicebanom i viceprotonotarom na mjesto Gregorijančevo izabrati za kapetana onoga, koji mu se bude činio te časti vrijedan. Da se pak ratujući ne ostane bez živeža, zaključeno bješe, da sva gospoda: prelati, ban, velikaši i plemići poslanici, isto tako i slobodni gradovi, kaptol, samostani, župnici i nadarbenici od svakih vratiju doprinesu do 1. ožujka polovicu obične zagrebačke mjere raži, cijelu mjeru sitnoga prosa, a jednu četvrtinu iste mjere zobi. U Zagrebu će se to izmjeriti, podijeliti i prodati.[2]

Budući je Hasan lane obrekao Mikcu doći opet u pohode pod Sisak, odredjuje taj isti sabor, da se ta tvrdja što bolje utvrdi. Obraća se sabor na nadvojvodu Ernesta, da se on sam i kralj zauzmu kod staleža kranjskih i štajerskih, da pošalju u Sisak 100 pješaka za obranu njegovu. Kaptol zagrebački nije više kadar uzdržavati vojnike, jer su mu sva dobra poharana. Ujedno mole staleži, da ne bi nadvojvoda odnijeo oružje i ratne sprave, što su ostale u Zagrebu od zadnjeg ratovanja, jer je grad veoma slabo utvrdjen, te se u slučaju neprijateljske navale ni uzdržati ne bi mogao. Oni pače mole nadvojvodu, da bi stanoviti broj vojnika za obranu grada doveo.[3]

Tako se Hrvatska cijela spremala, da dočeka neprijatelja svoga. Cijela Hrvatska živjela je u nekoj neizvjesnoj trzavici. Govorilo se, da je Hasan sakupio silnu vojsku, a vijesti, da je krenuo, raz-

---

[1] Articuli etc. in. o. c. VIII. 476. et seq.
[2] Ibid. 479. et seq.
[3] Ibid. 480. et seq.

nosile se već početkom siječnja po Hrvatskoj.[1] Medjutim Hasan je čekao dok okopni snijeg. Iz Carigrada vratio se njegov poslanik Rustan beg, koji mu je donijeo dozvolu samoga padišaha, da slobodno udara na Hrvatsku; vojske je sakupio veoma mnogo, naši drže, da je brojila do 40 hiljada![2]

Istom snijeg okopnio u proljeću god. 1592., a Hasan digne svoju vojsku i udari pravcem prama Sisku. Sisak je zadnja tvrdjava „ostatka ostatakâ“, on je ključ u austrijske zemlje Kranjsku i Štajersku.

No prije, nego će srušiti Sisak, treba da izvede prvu svoju namjeru, treba podignuti čvrsti grad, koji će biti ravan Sisku, koji će biti uporište za njegove pothvate. Utabori se zato na 12. aprila kod Bresta. Sobom je dovukao množinu kola, na kojima je bila natovarena gradja, a za kolima je išla sila božja seljaka, koji će namišljeno djelo izvesti. Ako se i dostojanstvenici Hasanovi Rustan i Mehmed beg ne slažu s Hasanom o mjestu, gdje da se gradi novi grad, Hasan ostaje ipak kod svoje lanjske namisli, da ga gradi na utoku Petrinje u Kupu. Na 12. travnja 1592. udarene su prve osnove današnjoj Petrinji. Najprije načinjena je kula od jakih hrastovih balvana, koji su bili pričvršteni dvostrukim čavlima i željeznim kvakama, dočim je iz nutra radi drvenih zidova bio nabacan nasip osam stopa visok, a četiri širok. Gradnja je bila u obliku četverokuta sa pet tornjeva i dvojim vratima.

Oko zidova bila je iskopana graba, u koju se je u nuždi moglo napustiti vode. Zidanje je tako brzo napredovalo, da je tvrdjava za 3 nedjelje bila potpuno gotova. Po riječici Petrinji nazvao je Hasan novu tvrdjavu Petrinjom.[3]

Kad se u Hrvatskoj za sigurno saznalo, da je Hasan krenuo, namah sakupi i ban svoje čete, a k njemu se pridružiše karlovački general, koprivnički kapetan i ostali kapetani sa krajine.

---

[1] Starine XIX. str. 55.
[2] Ibid. str. 56.
[3] M. Georg. Kovačić: „Obsidio Sisciensis Domini Micatii anno 1592.“ Scriptores rerum Hungar. minores. I. str. 201.
Isthvanfy: o. c. str. 365.

Zadnji dodju slovenski konjanici 600 na broju, pod vodstvom Krste Auersperga.

Zagrebčani imali su dovoziti toj vojsci kruh. Za njemačku vojsku pošiljali su živež iz Graca u Zagreb, a oni su ga imali spremati i u vrijeme potrebe pošiljati u tabor. No Zagrebčanima se nije taj teret svidjao, pak višeputa ne htjedoše otpremati taj kruh. Ban Toma opominje ih sa svoga dvora dobra Želina 1. ožujka 1592. da primaju u spremu živež za vojsku, te da ne čine štete Kranjskoj i Štajerskoj.[1] U drugom listu od 12. travnja iste godine nalaže im da dovoze živež vojsci pod Sisak. Grozi se pače ban Zagrebčanima: „In ako nevčinete, kako ne ćete velik kvar i kaštigu od njega svetlosti imati."[2]

Na 13. travnja bio je još Erdedi s vojskom u Želinu, ali budući je doznao da će Turci na proti Brestu grad načiniti, on će onamo mimo Vukovine i Kravarskoga. Zapovijeda zato Zagrebčanima, da sve ljude, što ih više imadu podignu i k njemu ih što brže pošalju. Živež takodjer neka šalju u Vukovinu, gdje će već shodna biti odredjena kamo neka ga dalje otpreme.[3]

Već drugi dan t. j. na 14. travnja piše iz Gorice u Zagreb, da je on s karlovačkim vojnicima u Gorici. Turci su preko Kupe na Petrinji, ali njemu je uzmanjkalo živeža, a ako ga doskoro ne dobije, da će mu se vojska razići. S toga on „sub nota perpetuae infidelitatis" tvrdo zapovijeda, da Zagrebčani što brže onamo dopreme kruh, muku i zob. Izvana na listu stoji nota „citissime".[4] Zagrebčani su doduše poslali živeža za banovu vojsku, ali veoma malo. Već na 16. travnja piše im ban: „Ovo što ste profonta poslali ništar je i malo med ovolike ljudi, a sada ide za ostanak ove zemlje".[5] Pod gubitkom glave nalaže im ban, da pošalju živeža, jer ga Nijemci takodjer ni mrve nemaju. U listu od 21. travnja nalaže im iz Gorice, da pošalju, što je više moguće živeža, jer je

[1] Kukuljević: Acta croatica I. knjiga, str. 293.
[2] Ibid. str. 294.
[3] Ibid. str. 295.
[4] Ibid. str. 295.
[5] Ibid. str. 296.

Nijemaca preko 1000 stiglo, a nemaju živeža. Što se pak dovoza tiče neka dovoze po artikulima kraljevstva od fratara iz Remeta zatraže.[1] A 26. travnja zapovijeda Zagrebčanom, da pošalju k njemu u Goricu pametne i razumne ljude na dogovor „za obrambu ove nevolne zemlje“, „poklam ovde moramo krzmati“.[2]

Iza prilično duga krzmanja zaputi se vojska pod Brest, te se nedaleko Bresta utabori.

Na očigled cijele te vojske gradio je Hasan Petrinju, vojska je besposleno gledala, a nije imala srca, da navali na Hasana. Zaludu hrvatski ban molio i zakljinjao njemačke vojnike, da udare na Hasana, oni se nijesu dali nagovoriti.[3]

Iz Mikčevih pisama razabrat ćemo, u kakom se položaju nalazio ban Toma pokraj te nesrećne njemačke soldateske.

U pismu, što ga piše još 19. travnja iz Praćna kraj Siska tuži se veoma na Germane. Ne će se boriti u trnju, nego traže, da Turci izadju na otvoreno polje. U čas izmislit će na stotine ispraznih i nestalnih savjeta. Oni pak, koji se boje zaći u boj, predlažu čas ovo, čas ono, dok napokon ne zaključiše, da će još čekati Štajerce i Goričane.[4]

Kamo sreće, tuži se u trećem listu Mikac, da nema tih Nijemaca. „Ne može se ni izreći, kakvima pogrdama i psovkama oni naše ruže dolazeći k mostu (kod Praćna kraj Siska). Traže od naših hrane i nam predbacuju, da će nas radi od gladi poginuti“. Da je na njegovo, on im ne bi dao ni mrvice. Suznim očima molio je on njemačkoga generala, neka ne dopusti, da budu toliki troškovi, toliki živež u zalud, neka ne otpusti vojske prije, nego li dodje do rata, ali general boji se poraza.[5]

U listu od 25. travnja pripovijeda Mikac, kako se u taboru Germani goste, kako piju, jedu i spavaju. Ban neprestano nagovara

[1] Ibid. str. 296.
[2] Ibid. str. 297.
[3] Isthvanfy: l. c.
[4] Epistalorum Micatii ex Castris ad Prachno, u Krčelića o. c. str. 283.
[5] Ibid. l. c.

na boj, a na njegovo silno nagovaranje napokon odlučiše ganuti se, čim se voda malo slegne, koja je prešla obale.[1]

U tom zatezanju našao je našu vojsku i 2. svibnja. Zvuk trubalja i svirala, prasak pušaka, grmljavina topova i klikovanje tursko navijestalo je našim, da je Hasan sagradio novi grad.[2]

Nijemci su imali doduše nalog, da ne dozvole, da novi grad stoji, ali Mikac se boji, da će oni i što učiniti, jer im manjka srčanosti.[3] Bana Erdeda boljela je kukavština njemačkih vojnika. On ne prestaje nagovarati zapovjednike, da se udari na neprijatelje, ali njegov glas bio je glas vapijućega u pustinji.

On bi bio jamačno navalio sam, ali njegova je vojska bila premalena i preneznatna za ogromnu silu Hasanovu.

Sam Mikac veli, da se siromah ban hoće izjesti, jer nema nikakova ugleda. U taboru nema nikakova reda, svatko hoće da bude pametniji, viče se kod čaša. „A što ću dalje i pisati", završuje, „ostajem medju zmijama kod mosta".[4]

Svršivši Hasan naumljeni posao kod Petrinje, digne tabor i zaposjedne lijepu ravan povrh Hrastovice. Razapevši ondje čadorje svoje posmatrao je odanle naše kao slavodobitnik, a u duši se rugao neslogi i razdoru naših. Po danu je popravio vrata na hrastovičkoj tvrdji, a u večer na tursku se lijepo zabavio.[5] Drugi dan otputio se, da popravi tvrdju Gore. Uredivši i nju, ostavi u njoj posadu od 200 vojnika, isto toliko ostavio je i u Hrastovici, a u novi grad Petrinju smjestio je 1000 vojnika. Iznad Hrastovice naloži vatre, spremi svoju vojsku i u lijepom redu zaputi prema Kostajnici. Od naše se vojske nitko ni maknuo nije, a jedva je kome pala misao, da bi ga valjalo progoniti.

Ostavivši Hasan Hrastovicu i Gore podje prema Kostanjici. U Kostanjici razredi vojsku.[6] Jedan dijel vojske otpusti kući, a dru-

---

[1] Ibid. l. c.
[2] Kovačić: o. c. str. 202.
[3] Krčelić: o. c. str. 285.
[4] Krčelić: o. c. str. 285.
[5] Ibid. l. c.
[6] Krčelić: o. c. str. 284.

gome naloži, da gradi most preko Kupe, dok se on vrati.[1] S trećim pak dijelom vojske podje sam prema tvrdjavi Bihaću, želeći osvojiti posljednu tvrdju na Uni. Iza odlaska Hasanova ban je htio da se navali na posadu u Petrinji, te da se Petrinja sruši, ali nije uspio, jer nijesu htjeli Nijemci. Pet dana iza odlaska pašina razišli se svi naši, ne opravivši ništa.

U prvoj polovici lipnja pade Hasan pod Bihać. Tvrdjava Bihać leži na Rijeci Uni, a podignuo ju je još Bela IV.[2] Una je optječe rijeka, te se čini da izgleda kao otok. Tvrdjava je bila dobro utvrdjena zidovima i tornjevima, a u njoj je bila posada od 400 momaka, što naših, što Nijemaca, pod zapovjedništvom Nijemca Krste Lamberga Posadu u Bihaću uzdržavali su kranjski staleži. Osim velike vojne sile i teških topova poveo je sobom Hasan i čitavu brodnicu od šajka na Uni.[3] Osam dana udarao je Hasan na Bihać i svojim mu topovima nanio mnogo štete. Deveti dan predade se Lamberg sa svom posadom uz pogodbu, da Hasan njega i posadu mu pusti netaknute proći. Tako je palo branište, koje je gotovo 150 godina branilo čvrsto i odlučno kršćanstvo i hrvatstvo od napadaja Turaka. Čini se, da Ištvanfi pravo primjećuje za Lamberga i posadu mu: „si viri fuissent, cespite et materia ad diuturniorem defensionem obstrui potuisset, verum imbellis, et ante tempus degeneri metu perculsus Lambergus, nulla ulteriori mora expectata cum Hasane de deditione pacisci decrevit“.[4]*

Ako je Hasan i zadao riječ Lambergu i Bihaćkim gradjanima, on je ipak održao nije. Od 5000 kršćana, što se tada nalazilo u Bihaću posjekoše Turci do 2000, a 800 djece dopane roblja.[5]

---

[1] Obsidio Sisciensis domini Micatii u Kovačića str. 202.
[2] Isthvanfy: o. c. XVII. str. 364.
[3] Dane Gruber: o. c. str. 56.
[4] Isthvanfy: o. c. str. 365.
* Valvasor ispričaje Lamberga i prekorava Ištvanflja s pristranosti. Valvasor: o. c. XV. str. 516.

Naš Lopašić navodi, da su k Lambergu došli Bihaćki suci (sudac, stari sudac i podsudac), koji su izjavili, da se se vole na vjeru predati, nego bez milosrdja propasti. Lopašić: Bihać i Bihaćka Krajina str. 89.
[5] Lopašić o. c. str. 91.

Lamberg je prije toga otputovao sa 22 njemačka i hrvatska vojnika i osam gradjana, te s njihovima obiteljima, s robom i marvom preko Drežnika na Slunj. Hasan ih je ispratio sa mnogo Turaka gotovo do Petrova sela. Odavle pratilo ih 400 turskih konjanika. No Turci gotovo ovi stadoše se natezati sa ženama i djecom Lambergove pratnje. Nastane svadja. Turčin Veli aga pane od Nijemca Gala, a Turci gotovo sve naše poklaše, spase se Lamberg i još šestorica.[1]

Padom Bihaća suzila se veoma obranbena linija Hrvatske. Obranbenu liniju, koju će odslije branit Hrvati možemo odrediti crtom od Ogulina kroz Karlovac prema Brestu do Siska.

Osvojivši Bihać sabira Hasan opet vojsku, jer je nadošlo vrijeme, da po svojoj osnovi zauzme Sisak. Onaj dio Hasanove vojske, koji je na Kupi gradio most, valjano je svoje djelo dovršio već koncem lipnja. Dne 28. lipnja javlja Juraj Andrija Gleisbah, kapetan u Zagrebu, da su Turci na Kupi pri Brestu načinili most i da je već ovamo na lijevu obalu prešlo 1200 Turaka.[2] Most je bio tako širok, da je preko njega moglo po šest konjanika uporedo jašiti.[3]

Hasanova vojska na brzu je ruku bila opet sakupljena i kretala prama Brestu. Kod Bresta je već bio ban u početku srpnja,[4] no po svoj prilici nije se tamo namah utaborio. Razabiramo to iz pisama Mikčevih, koji su od 12. i 15. srpnja, a u kojima svjetuje Mikac, da se ban u Brestu utabori, gdje imade još dovoljno trave (jamačno za konje). Neka ne krzma, veli Mikac, jer će Nijemci videći to, namah se za njim povesti.[5] Još 15. srpnja nije se ban utaborio, a Mikac sudi po gruvanju topova iz Kostanjice, da je već Hasan u Kostanjici. Boji se Mikac, da se neprijatelj ne utabori prije u Petrovcu, nego li ban u Brestu. Zato neka bana opomenu i mole, da se žuri utaboriti s vojnicima svojima, napose s konjanicima u Brestu, gdje su sada sami Nijemci plašivice, koji se jedva usudjuju pokazati.[6]

---

[1] Ibid. l. c.
[2] Starine XIX. str. 58.
[3] Isthvanfy: o. c. str. 363.
[4] Starine XIX. str. 58.
[5] Epistolae praefectorum capituli zagrabiensis u Krčeliću: o. c. str. 287.
[6] Ibid l. c.

Ban se napokon utaborio kod Bresta, ali nije imao još dovoljno vojske, da udari na Hasana. Istina, staleži štajerski, koje je ban umolio za vojnu pripomoć, poslaše nešto četa, ali kapetana Stjepana Grassweina koprivničkoga, koji je imao dovesti veliku četu, još nije bilo! Ban se veoma žalio na lijenost toga Nijemca, koji je kao hotice zatezao sabiranjem četa, a pogibao je prijetila velika.[1] K tomu nadošla je nesreća prije, nego su se nadali. Našao se na banovoj strani izdajica Vojnić Tračanin,[2] koji je bio banov vodič, a na nesreću naših pribjegao je k Turcima. Najprije je služio Turcima i od njih pribjegao k našima. Moguće je i došao k našim poslan od Turaka, ili je pribjegao k njima kupljen od njih novcem.

On nagovori Hasana, da navali na bana, jer da su njegove čete malene sastavljene od same mladeži, koja je tek nedavno sabrana s polja i u bojne redove uvrštena. Poslije ne će biti uspjeh zajamčen, kad se okupe njemački vojnici konjanici, koji se bore s dugim puškama.[3] Ipak je dva dana Hasan razmišljao bili udario, ili još koji dan počekao. Na 19. srpnja odluči se za navalu. Ban je po svojim uhodama saznao za namjeru Hasanovu. Vidimo to iz njegova pisma, što ga piše kanoniku Mikcu na 19. srpnja: „Po sigurnim glasnicima doznah, da će još danas, ili noću, ili sutra zorom neprijatelj na naš tabor navaliti. Stoga trebam što više ljudi, i dva ili tri topa manja, trud ću naplatiti, a uspjehu se nadam".[4] Dok je to pismo Mikac primio i poslao ga u Drenčinu, da se s ostalima posavjetuje, kako će banu pomoći, dotle je već kod Bresta Hasan prešao most, da navali na naše. Naša je vojska baš svršila

---

[1] Isthvanfy: o. c. str. 366.

[2] Charles du Fresne du Cange: „Illyricum vetus et novum" na str. 189. kaže, da se je izdajica zvao Belojević i da je bio Servius t. j. Srbin.

Isthvanfy o. c. str. 366. veli, da je bio Tračanin, a zvao se Voinus. Svi izvori se slažu u tom, da je bio Srbin. Jedni ga izrično nazivlju Servius, a drugi genetično Trax. Tu valja shvatiti oba naziva sinonimno.

U ovom nas potvrdjuje Valvasor XII. str. 32., koji veli: Tračani ili Rašiani čine tursku infanteriju.

U Krčeliću o. c. 293. je isto Traces i schismatici.

[3] Isthvanfy: o. c. str. 366.

[4] Epistolae praefectorum capituli zagrabiensis u Krčeliću o. c. str. 187.

objed, te je počivala. Pripomoćne slovenske čete pasle su svoje konje. Kad je ban opazio, da Turci prelaze most dao je namah znak, da se njegove čete postave u bojni red. Hasan navali svom žestinom. Naši, na čelu im ban, hrabro ga dočekaju. Medjutim doskora se opazila nejednakost vojne snage. Hasanu su neprestano dolazile s druge strane pomoćne čete, banskih vojnika bilo je malo, a Nijemci teški oružjem, a dosta opojeni od pila i jela bijahu nesposobni, da se odupru pretežnijem neprijatelju.[1] Bitka je potrajala dva sata, naši budu raštrkani i u bijeg natjerani. Turci ih progoniše do brijega prama Letovaniću. Pješačtvo naše takodjer ne prodje bolje, opkoljeno od pješaka s jedne strane, s druge pak napadnuto od turskih konjanika dade se i ono u bijeg, da spase život. Bilo je medjutim prekasno. Opkoljeno od Turaka gotovo sve pogibe. Spasili se tek neki, koji se bacili u Savu i srećno je preplivali, ili koji srećno umakoše u obližnje šume i u njima se sakriše.[2] Turska je pobjeda bila sjajna. Osvojen bješe silan plijen. Neprijatelj ugrabi silu novca, zlata, srebra, hrane, topova,* oružja, a i drugih bojnih sprava.[3]

O strašnom tom porazu izvješćuju špani kaptola zagrebačkoga iz Siska kaptolu: „Neprijatelj je na naš tabor udario i oplijenio ga, šatore najljepše i bombarde sve je oteo, pješake sve isjekao ili ugrabio. Utekli su nekoji banski vojnici s banom i neki oklopnici germanski. Od druge do četvrte ure trajao je boj. Naši su se isprva junački držali, ali su poslije sramotno bježali. Sutra će se o našem gradu raditi: kulu ćemo ostaviti, ako grad zauzme, jer će nas našim bombardama potući. Pomozite našemu gradu. Na Brest nije navalio i do sutrašnjeg dana čeka hoće li se Germani u njem predati. Od ovuda ići će upravo na nas, ili na Zagreb.[4] No još istu noć zapalio je Hasan Brest sa Nijemcima kako dozna-

[1] Isthvanfy: l. c.

[2] Isthvanfy l. c.

* Turci osvojiše pet topova: 1 štajerski, 2 banova i 2 zagrebačka. Lopašić: Spomenici Krajine I. str. 105.

[3] Obsidio Sisc. dom. Micatii. Kovačić: Script. rer. Hung. tom. I. str. 203.

[4] Pismo u Krčeliću na str. 288.

jemo iz pisma Mikčeva od 20. srpnja u noći. Općenita zabuna i strah je zavladao na blizu i daleko. Tri dana nije se znalo jeli se ban spasio ili je poginuo. Neprijatelji su medjutim cijelu noć vukli iz tabora plijen i odredjivali ono, što će Hasan poslati u Carigrad, da mu se ondje slava pronese.

Naših je kod Bresta bilo, možemo poprječno uzeti, do 3 hiljade.[1] Od tih je poginuo veliki broj. Bojno je polje pokrilo 600 što hrvatskih, što njemačkih vojnika, a k tome je silan broj uhvaćen, što će biti tursko roblje.[2]

Da se pronese slava Hasanova, posla on u Carigrad 600 odrubljenih glava sa mnogo vojnih stjegova, od kojih su neki bili iz hramova bihaćkih i sa grobova raznih vojvoda. Samome sultanu posla mnogo sužanja, a velikom veziru Siavušu (koji naslijedi Sinana) raznih dragocjenosti. U Carigradu se slavilo ime Hasanovo i tvrdilo se, da na na njegovoj hrabrosti počiva budućnost turska.[3] Sam sultan daje Hasanu za uzdarje sablju dragocjenu i odijelo suhim izvezeno zlatom[4] Zarobljene kršćane kod Bresta i Bišća dovezoše u triumfu u Carigrad. Bubnjar je na njemačku naprijed bubnjao. Silan je svijet prisustvovao tomu turskomu slavlju. Robovi vozili se na 29 kola; nošene su 23 zastave, koje ugrabljene kod Bresta, koje donešene iz crkva bihaćkih, gdje su visile na grobovima kršćanskih vitezova. Zarobljenika vodili su u svem 172, a bilo je takodjer i nekoliko renegata. Hasan poslao je takodjer slike Bihaća i Slunja.[5]

Glas o porazu i bijegu banovu proletio svom Hrvatskom. Sva se Hrvatska prepala od strašnog i moćnog neprijatelja. Iz Hrvatske leti glas o pobjedi Hasanovoj u Štajersku, Ugarsku, a odavle se dalje širi.[6] Banovoj sramoti najviše je skrivio Stjepan Grasswein,

---

[1] Hurter: Geschichte Kaiser Ferdinand II. etc. str. 138.

[2] Valvasor IV. tvrdi, da ih je do 4 hiljade uhvaćeno i u roblje odvedeno, a skupno da je bilo vojske 15 hiljada, ali broj će jamačno biti pretjeran.

[3] Hammer: Geschichte der Osmanen III. 198.

[4] Tomljenović: U našoj domovini prije trista godina. Vienac 1893. str. 154.

[5] Lopašić: Spomenici hrvatske krajine I. str. 166.

[6] Starine XIX. str. 59.

kapetan koprivnički, svojom nemarnošću, jer je od lijenosti zakasnio na bojište. Krivi su bili i njemački vojnici, koji su u pol bijela dana bili pjani i zabavljali se igrajući na kocke, mjesto da u bojnome redu dočekaju neprijatelja.[1]

Iz Bresta pobjegao je ban u Jastrebarsko na svoje dobro. Odatle piše on 21. srpnja baronu Vilimu Windischgrätzu i Baltazaru Wagensbergu, da je čuo, da su dvije zastave Nijemaca sretno utekle iz boja. Ujedno ih moli, da odmah odašalju čete u Sisak, jer će sada Hasan opsjedati Sisak. On sam će namah s četama što ih ima tamo, „ut hosti resistamus, ne ulterius serpat".[2]

Spalivši Hasan Brest, Hergović i Goteću, zaputio se prema Sisku. Na 20. srpnja došao je do rijeke Odre i popalio sva sela. Drenčinu je takodjer zauzeo i spalio, ali kastel mu se nije htjeo predati. U Sisku je bio položaj zdvojan. Kanonik Mikac, taj hrabri branitelj Siska, piše kaptolu zagrebačkom na 20. srpnja izmedju ostaloga i ovo: „Od straha svi su mi ljudi pobjegli osim 25. Pomozite, danas ili sutra, jer se Odra može pregaziti. Zagrebački su gradjani pobjegli od Siščana, nitko od nikuda ne dolazi, niti kakav haramija. Od radnje i utvrdjivanja ne možemo disati. Ako Turci zatraže tvrdju, što ćemo učiniti? Namah nam pišite po kojem brzom konjaniku, jer ne možemo čekati neprijatelja, dok prijedje Odru. Bog bi dao da ne budemo prije opkoljeni, nego vi ovaj list dobijete".[3]

Očekivana pomoć jamačno je prispjela, jer je nemoguće i pomisliti samo, da je Mikac s 25 ljudi izveo ono, što nam pripoviedaju izvori, da je poslije izveo. Na 23. srpnja opkolio ga Hasan u tvrdjavi, a s njim bijahu i dva mu druga takodjer kanonici zagrebački: Blaž Gjurak i Matija Fintić.[4] Kako su stradali i junački se borili hrabri branitelji Siska, najbolje razabiramo iz

[1] Ratkay: o. c. str. 157.
[2] Starine XIX. str. 60.
[3] U Krčelića o. c. str. 288.
[4] Isthvanfy o. c. str. 366. spominje, da su za te Hasanove navale bili u Sisku samo kanonici Gjurak i Fintić, medjutim listovi Mikčevi u Krčelića, što ih piše iz Siska, potpuno nas uvjeravaju, da je i on bio tamo.

pisma Mikčeva pukovniku Stjepanu Grassweinu u Koprivnicu: „Danas su Turci 3 puta jurišali na vanjska vrata Siska i na opkope. Nekoliko naših sluga ustrijeliše, mi ih pokopasmo, nekoliko teško raniše. Medju ovima je: vojvoda Berlian, kojemu izrezasmo kuglu. Sve je Turčin slomio i uništio. Sada strijelja s kacijanericom, s velikim topovima banovima i s drugih 16 topova onamo, gdje leži naš prah. Zid kod kule srušio je na 12 lakata duljine. Takodjer je srušio dio novoga zida. Na obali Kupe prema gradu načinio je 16 jakih opkopa, da strijelja s njih na zidove po vas dan Iz drugih opkopa, koje je načinio kod puta kod zadnje kule, nanosi mnogo štete. Osamdeset puta strijeljali su danas topovi u nutar. Pet naših je mrtvih bez onih, koji na branilištu padaju, ne brojim žena ni djece. Praha i živeža donesle su Turcima deve do 40 tovara.

Prisegao je, da ne će otići, dok se ne predamo i dokle se bude poznalo, gdje je stajao Sisak. No mi ne ćemo, da bi se o nama govorilo kao o Lambergu. Mi ćemo sačuvati pred svijetom slavno ime, kakovo nam je bilo i doslije. Pomozite nam za volju božju Vi, pukovniče hrvatske i upravitelju slavonske krajine. Znamo, da nam ban ne može pomoći, jer nema novaca, a zemlja mu nije pokorna. Takodjer braća na kaptolu ne mogu ništa učiniti, za to nam ne daju ni odgovora. Ove noći dovikivao nam Turčin, da će sve ostaviti na životu, ako se predadu, osim mene. Ako se što dogodi, mi ne ćemo biti krivi“.[1]

Izvanrednim junaštvom,[2] poslužívši se k tome i varkama prisilili su ipak hrabri borioci Siska Hasana, da se vrati. Razgnjevljen i teško u svom ponosu uvrijedjen odilazi Hasan, ali se i kruto zaklinje huleći kršćanskoga Boga, da će on osvetiti krv svojih junaka propašću i razorenjem tvrdjave.[3]

Ban hrvatski i Auersperg general karlovački, čekali su Hasana u okolici jaskanskoj[4], jamačno, da budu spremni, ako bi Hasan

[1] A. Koblar: „Boji na Krajinah in zmaga pri Sisku pred 300 leti“. Izvjetsja muzej. društva za Kranjsko, l. III. str. 130.
[2] Kovačić: Obs. Sisc. str. 203.
[3] Valvasor XV. 517.
[4] Starine XIX. 60.

krenuo na Karlovac. Medjutim Hasan se zaputio prema Petrinji. U Petrinji je počinuo nekoliko dana. Iz Petrinje nije pošao u Bosnu, jer osveta, kojom je srce njegovo kipjelo, nije mu dala da se vrati kući, nego opet krene, da hara i pustoši hrvatsku zemlju. Prešao je Kupu po novome mostu i začeo harati Turopolje sve do Kerestinca i Okića. Utaborio se sam kod potoka Lomnice i zabavljao se ondje lovom,[1] a obijesna mu vojska plijenila na daleko i široko polja i kuće, grabila blago, a ubogi narod vodila u ropstvo.[2] Andrija Auersperg pošao je s 1000 ljudi, medju kojima su bili konjanici i pješaci iz Koruške, sve do Kerestinca, ali se nije usudio napasti na Turke. Manjkalo mu živeža, te je morao raspustiti svoje konjanike.[3]

Brat bana Tome: Petar Erdedi, kojemu su bili povjereni plaćeni i neplaćeni Uskoci u Kranjskoj i u Hrvatskoj, čekao je Turke i Vlahe sa 100 konjanika izmedju Odre i Kupe kod Lekenika, ali su mu ljudi zaspali i došlo je 150 Vlaha, koji naše razbiše.[4]

Veliki strah pao je na cijelu Hrvatsku. Poraz banov kod Bresta, jauk i plač zarobljenih, opustošena sela gotovo do Zagreba podavala su tužnu sliku. Općenita je bila bojazan, da će za koji dan Hrvatska biti turska pokrajina. Hasan je sâm na to mislio, za to se i zadržavao tako dugo u Hrvatskoj. Praški dvor, koji je za sve znao, držao se, kao da je zaboravio na Hrvatsku. K tome dolazile su na praški dvor Rudolfu II. tužbe na bana hrvatskoga Tomu Erdeda, da je on prekršio mir, a za to i Turci ratuju u Hrvatskoj. Slabi Rudolf II. svemu je tome vjerovao. Da cara Rudolfa iz blaženoga mira ganu i upozore na propast, koja prijeti njegovim kraljevinama, zapute se u Prag 6. kolovoza nadvojvoda Ernest gubernator Ugarske, grofovi Palfi, Nadaždi; kancelar ugar. i biskup jegarski Ivan Kutassi i neki drugi.[5] Kralj je namah udario svaljivati krivnju na bana Erdeda, što je bez njegova

[1] Ratkay: Memoriae etc. str. 157.
[2] Valvasor: o. c. XV. str. 518.
[3] A. Koblar: sp. razpr. str. 131.
[4] Starine XIX. str. 60.
[5] Isthvanfy: o. c. str. 367.

znanja zauzeo i razorio Moslavinu, što je kod Bresta imao dva velika topa, i prvi dao znak, da se bitka počne. Tom prigodom da je poginulo mnogo Nijemaca, a dopustio je, da se i Brest zauzme i spali.[1]

Jedva plemići obraniše bana pred razljućenim kraljem, dokazavši mu, da je krivnja na Hasanovoj strani. Hasan je harao po Hrvatskoj, on je pucao s topovima na Sisak, ban se samo branio. Predočiše nadalje poslanici kralju, da će biti na ruglo cijeloj Europi, ako ne bude silu silom odbijao. U isto nekako vrijeme dodjoše u Prag glasovi, da je Hasan, otišavši doduše ispod Siska, opet se vratio u Hrvatsku, te da po njoj robi i pali. Kranjska i Štajerska slale su neprestane molbe kralju, da im pomogne, jer je strah ušao u cijelo pučanstvo. Tada istom dade Rudolf dozvolu i nalog nadvojvodi Ernestu, da sakuplja čete po austrijskim i nasljednim zemljama protiv Turaka.[2] Franjo Nadaždi kupit će vojsku po Ugarskoj. Grad Zagreb dobit će za obranu 2000 vojnika. K njemačkim knezovima, da i od njih izmoli pomoći, poslao je kralj dra. Pezzena, bivšega poslanika u Carigradu. Sve ove čete imale bi se sastati u Hrvatskoj, a vrhovno zapovjedničtvo preuzeti će nadvojvoda Karlo markgrof i landgrof Wellenberški, a nosit će naslov „General-Obristlieutenant“.[3] Tu je vijest nadvojvoda Ernest javio iz Graca Zagrebčanima posebnim pismom.[4]

Namah se počelo sabirati vojsku Nadaždi sabra u Ugarskoj 1000 pješaka, a gotovo isto toliko konjanika. Tirolska poslala je pukovniju od 2000 vojnika pod zapovjedničtvom Wernera Reitenavskoga, Bavarska 500 konjanika, biskup salcburški 100 mušketira i nešto konjaničtva, biskup passovski 10.000 talira, obje Austrije preko 1000 pješaka i 200 konjanika a nadvojvoda Ernest sakupio je po Kranjskoj, Koruškoj i Štajerskoj do 5000 vojnika.[5] Ako pribrojimo k tim vojnicima banovu vojsku i one, koji su bili na kra-

[1] Krčelić: o. c. str. 289.
[2] Ibid. l. c.
[3] Valvasor: o. c. XV. str. 518.
[4] Izvornik u akad. arkivu. Acta 1592.
[5] Valvasor: o. c. XV. 518.

*

jini, mogli bismo označiti svu vojsku, koja je imala stići okruglim brojem od 12.000. Šteta je samo bila, što se ta vojska nije u jedan mah sakupila, nego je dolazila sad jedna četa, sad druga, a neke ni došle nijesu, te se tako nije moglo ništa važnije poduzeti. Prvi se našao u Zagrebu Franjo Nadaždi s ugarskim četama, a uz njega plemići Franjo Dersfy, Stjepan Henning-Török, Sigmund Forgač i Toma Nadažd, svaki je od ovih vodio po 200 konjanika, od kojih mnogi bijahu priučeni bojnom polju i vrsni vojevanju.[1]

Iz Zagreba zaputi se Nadaždi pod Susjed-grad i tamo dozna, da Hasan nedaleko Kerestinca plijeni i hara. Nadaždi se namah odluči za navalu. Odredi, da prednje čete pješačtva vodi Fabijan iz Tolne, a on će sam kao stražnje čete povesti konjaničtvo.

Fabijan bijaše već prevezao svoje čete na ladjama preko Save, ali u to prispije k Nadaždu ban Toma, koji mu saopći, da je Turaka mnogo veći broj, nego njegovih; upustiti se s njima sada u boj, značilo bi izvrgnuti se velikoj nesreći. Nadaždi posluša bana i vrati se u Zagreb, gdje smjesti svoju vojsku što po Griču, što po Kaptolu, neustrpljivo očekujući čete, koje su imale prispjeti u njegov tabor.[2] Karlovačkoga generala takodjer je pozvao, da i on sakupi svoje čete, te da se s njim sjedini.

Po malo sakupljale se čete Izmedju prvih prispjele su susjedne kranjske čete pod vodstvom Juraja Kisela (Kaltenbrunskoga) zemaljskoga upravitelja, onda njemačke čete iz Austrije pod vodstvom Juraja Gleichsbachera i Dioniza Denka,[3] a napokon i banove čete pod vodstvom samoga bana; k tome jošte zapovjednici Karlovca, Koprivnice i Križevca sa svojim ljudima. Sabrana je vojska brojila s Nadaždijevom četom do 7000 ljudi.[4]

Sakupljena se vojska utaborila izmedju Zagreba i Save. Nesreća je htjela, te su udarile kiše, Sava se razlila, a vojsku je trebalo micati dalje. U to je dočuo Nadaždi, da se Hasan vraća u Banja-

---

[1] Isthvanfy: o. c. p. 367.
[2] Hammer: o. c. IV. str. 215.
Valvasor: o. c. XV. 519.
[3] Ortelius redivivus et continuatus etc. str. 129.
[4] Ibid. l. c.

luku i pohita svojom vojskom za njim. Pače Nadaždi pozva Hasana pismom, da se s njim ogleda, ako je junak.[1]

Vojske se sraziše kod Petrinje na 17. srpnja 1592. Taj dan doživjelo je opet kršćanstvo strašan poraz. Bitka se vodila puna pô dana, a konačna pobjeda osta na turskoj strani. Hasan je zarobio 12 topova, 7 zastava i 1000 ljudi. Sam Nadaždi bude uhvaćen.* Kršćana se malo vrati iz toga boja. Hasan vraća se pobjedonosno u Bosnu, a za mjesec dana priredjuje mu Carigrad za sjajnu pobjedu triumf, kojim se mogoše podičiti rijetki turski junaci. Tri stotine kršćana: muževa, žena, djece i staraca jauče vučeno u triumfu po ulicama carigradskim. Austrijski poslanik Kreković mora biti nemoćan svjedok toga žalosnoga prizora. Uzdisanje i jauk siromašnih zarobljenika nadmašuje silna krika i obijesni smijeh surovih Turaka. Po carigradskim ulicama vozi se zarobljeno oružje naših junaka, zatim slijede kola s drugim plijenom, a napokon vode zarobljenike i nemilosno ih biju. „Na koncu", veli očevidac, „bude to sve kao roblje rasprodano".[2]

Ova pobjeda zabrinu cijelu srednju Europu, obuhvati svu Njemačku, a zabrine se i car Rudolf II. Odmah naredi, da u njemačkim, ugarskim i njegovim nasljednim zemljama odsele svaki dan zvoni triputa takozvano „tursko zvono", koje će opominjati kršćane, da se mole Bogu, da obrani kršćanski svijet od nekrsta. Svećenici imadu s propovijedaonica čitati molitve, da Bog pomogne kršćanstvu.[3] U mjesecu novembru razašilje pozive za sabor u Požun, koji će raditi „ad hostium thurcicarum tyranidem arcendam, bellumque prosequendum".[4]

---

[1] Ibid. I. c.

* Da li je ovoj bitci prisustvovao ban Toma Erdedi, o tom nam nijedan izvor ne kazuje ništa. Ortelius o. c. imade veoma opsežno opisanu tu bitku, ali o banu ni spomena nema; jamačno je ban sa svojom vojskom na drugom kojem mjestu operirao.

[2] Hammer: o. c. IV. 217.

[3] Isthvanfy: o. c. str. 367.

[4] Izvornik u akademijskom arkivu u Zagrebu. Acta 1593—1596.

Njemačkim knezovima poručuje kralj, da toliko ne krsmaju, nego neka namah šalju obećanu pomoć na granicu. Sakupivši te čete po Njemačkoj nadvojvoda Karlo burgavski, dovede ih 7. studenoga u Zagreb.[1] Bile su to dvije pukovnije njemačkih pješaka i 600 konjanika, megju kojima bila je četa talijanskih dobrovoljaca, koje je vodio Sebastian Montekukulski, a k ovima pridružiše se dobrovoljačke čete Kranjske, kojima je zapovijedao grof Lodron.[2]

U Hrvatskoj samoj vladala je bijeda, koja je ubogi narod dovodila do zdvojnosti, a k tome je nadošla i pravedna ogorčenost. S ove strane Save napunila se zemlja naroda, koji je ostavio svoje posjede izmedju Kupe i Save. Na malenom zemljištu stiskalo se ovdje drago i nedrago. Njemačka vojska, što je zemlji u pomoć došla, a smjestila se izmedju Save i Zagreba, jadno je stanje samo pogoršavala.

Njemačka je vojska otimala jadnome puku žito i vino, iz staja izgonila mu blago, provaljivala u kuće, ubijala ljude, otimala ne samo kućne dragocjenosti, već je na mnogo mjesta s ljudi nenaoružanih haljine svlačila, da je narod ostajao na pola gol. Što je zdvojnost ovladala i najbolje ljude, lako se razumije. Žilavi i nepolomni staleži hrvatski klonuše duhom.[3]

U tim žalosnim prilikama pozdravio je hrvatski narod novu godinu 1593. Ban Toma Erdedi sazvao je staleže i redove na sabor, u kojem će se dogovoriti što će učiniti, da spasu domovinu svoju. Sabor se sakupio na 24. siječnja u biskupovu gradu na kaptolu. Sabor odmah izabira dva nuncija, koji će poći u Požun na ugarski sabor i to: Nikolu Selničkoga, prepozita i kanonika kaptola zagrebačkoga i Gašpara Petričevića viceprotonotara kraljevstva. Zamjeniku kraljevu nadvojvodi Matiji prikazat će poslanici hrvatskoga sabora bijedno stanje, u kojem se Hrvatska nalazi. U prvom redu upozoruje ih sabor neka paze, da oni ne bi bili zadnji na saboru

---

[1] Lopašić: Spom. hrv. kraj. I. str. 166.
[2] Isthvanfy: l. c. str. 367.
[3] Smičiklas: Povjest Hrvatska II. str. 81.

medju poslanicima, zato neka se svojim vjerodajnicama iskažu i neka bdiju najbrižnije nad poslovima, koji se tiču ovoga kraljevstva.

Neka poslanici nadvojvodu Matiju najponiznije zamole i svim, što mu je sveto neka ga zakunu, da bi on i kralj molbe i bijede njihove već jednom saslušali. Neka ih u sadašnjim nevoljama i bijedama, a i onim koje prijete, za vremena posavjetuju, te neka kraljevstvu, koje već posve propada, još za vremena u pomoć priteku. Petrinju bi trebalo srušiti, odanle dolazi najveće zlo. Ono, što je klimavo, neka utvrde, a što se već raspalo, neka poprave i neka se za sigurni opstanak zajedno sa staležima ugarskim pobrinu. Ako to nadvojvoda s kraljem zajedno što prije ne učine, neka znadu, da ne će propasti samo ovo kraljevstvo, nego i provincije nadvojvodine, cijela Njemačka i Ugarska. Nesreće i pogibelji, o kojima su već toliko puta i kralju i nadvojvodi Ernestu nagoviještali, da će doći na bijedne ove ostatke kraljevstva, već su na najveću njihovu žalost došle. U dvije evo godine, kako po njihovu kraljevstvu hara bosanski paša, spalio je i zauzeo do 26 tvrdjava i tvrdjica na granici, a 35 hiljada ljudi odveo je u najstrašnije ropstvo. Sad se pak čini, da mu je jedina misao, da sve sile uloži u to, da malene ove ostatke kraljevstva posve uništi i razori.

No nije to sve, staleži hrvatski žele, da poslanici očituju na saboru, kakav zulum čini u Hrvatskoj kraljevska vojska.

Ono, što neprijatelj ostavi, to im opustoši kraljevska vojska. Žitak svake vrsti, vino i tome slično oružjem grabe. Goveda kolju, provaljuju u kuće, ljude tuku, počinjaju razbojstva i ubijstva. Na plemićke dvorove takodjer napadaju, otimlju pokućstvo, pače i krevete. Muževima i ženama svlače haljine s tijela, ili ih otimlju iz škrinja. Blago i sjeme pripravljeno za sijanje uzimaju i odnose. U kratko nanesoše već toliko nepravda i šteta, da se ni ispripovjediti ne da.

Nadalje upućuje sabor poslanike, neka isposluju, da bi kralj i nadvojvoda banovu vojsku povećali i s vojnicima i s novcem, a

krajinu neka bolje utvrde. Banova vojska nije već nekoliko godina plaćena. Sastoji od 250 pješaka i isto toliko konjanika. Ona je tako malena i slaba, da se jedva može oprijeti kojemu begu ili vojvodi, no moćnome paši bosanskome, ne može se upravo nikako oprijeti. Neka kralj pogleda na krajnu nuždu, u kojoj je kraljevstvo, pa neka banu, komu su dobra opustošena, poveća plaću. Sabor nadalje ispričaje banov poraz kod Bresta tim, što dva kapetana (misle koprivničkog i križevačkog) nijesu bili uz bana, a uz to je bilo veoma malo naših vojnika vještih ratovanju s Turcima.

Kralj neka svojim generalima u Hrvatskoj i Slavoniji naloži, da sporazumno rade s banom, a u nuždi, da se zajedničkim silama opru neprijatelju. Nadalje neka banu dade potpunu vlast, da uzmogne kazniti neposlušne saborske poslanike i one, koji preziru zakone kraljevstva i zaključke stvorene u zadnjem saboru, na kojem se vijećalo o sveopćem ustanku. Radi nesloga i onako je i kraljevstvo već pretrpjelo doslije veliki poraz i rasap. Za Sisak bi takodjer kralj nešto morao učiniti, bilo sa štajerskim, bilo s ugarskim staležima; jer kaptol više ne može učiniti ništa, on je učinio sve, što je mogao. Veoma je značajno, što sabor daje uputu poslanicima, da ni u jednoj točki, koja bi možda vrijedjala slobodu kraljevstva ne popuste. Neka se ne dadu zavesti, upućuje ih sabor, ni strahom ni obećanjima. Ako bi i kralj predlagao što protiv slobode ovoga kraljevstva, neka to odmah odgode do prvoga sabora u Hrvatskoj, posavjetovavši se s ugarskim poslanicima na saboru. Na koncu pak, ako ne nadju nikakove pravde ni u nadvojvode, ni u kraljevstva ugarskoga, neka prosvjeduju najsvečanije ovim načinom:

„Staleži i redovi najnevoljnijega kraljevstva hrvatskoga ostavljeni bez pomoći i sila, prije nego svi u Turske ruke panu, ili ostave obitavališta u najdražoj domovini, te se drugamo isele; najprije pred Bogom, zatim pred njegovim veličanstvom, pred njegovom jasnosti, pred kraljevstvom ugarskim i pred cijelim kršćanstvom najsvečanije očituju, budući se nalaze u najskranijoj nevolji, učinit

će s obzirom na život i otačbinu svoju ono, što sudbina ili nužda savjetuje kao zgodnije i koristnije".[1]

Taj sabor pokazuje nam jasno, da se na koncu XVI. vijeka bilo hrvatskom narodu boriti na život i smrt. Zaključci toga sabora znače očajnost, ali ako je stanje naroda i očajno, staleži ne popuštaju ni mrva od prava svojih, sloboda otačbine njima je prva i najglavnija stvar.

Od 25. siečnja do 20. ožujka trajao ugarski sabor u Požunu, a predsjedao mu brat kraljev, nadvojvoda Matija. Za Hrvatsku su riješili: „neka se Hrvatska brani kako zna sama, i sama neka plaća svoju vojsku".[2] Nadvojvoda je dakako obećao, da će banovu vojsku povećati, a zasluženu, ali još neisplaćenu plaću, kralj će platiti. Bilo je to na žalost samo obećanje. Ne opravivši gotovo ništa, vratili se poslanici hrvatski u Zagreb, da obavijeste braću svoju, kako im se odslije valja jedino nadati u Boga i u svoje mišice.

Dok se u Ugarskoj viječalo, kako da se opre Turcima, dotle je Turčin svaki čas provaljivao u manjim čoporima preko Kupe u Hrvatsku, da je robi i pali.

Ban Toma boravio je na svom dobru u Samoboru, otkale izvješćuje nadvojvodu Ernesta da je u februaru provalio Turčin s više stotina pješaka i konjanika u Turopolje, a tamo je i Vukovinu spalio. Za Turcima dali se u potjeru husari, koji posjekoše 70 Turaka.[3] Ban je sa svojima ljudima stražio i gonio take manje čopore. Tako na 19. februara piše Stjepanu Grassweinu, da su njegovi ljudi dvaput razbili Turke. Prvi put razbili su 400 Turaka, a drugi put su ih razbili kad je išao Rustan beg sa 1300 ljudi robiti iz Petrinje na Kravarsko. Turaka je tu mnogo poginulo. Rustan beg jedva jedvice je pješice pobjegao.[4] Nadajući se ban

---

[1] Articuli dominorum et nobilium etc. u Monum. hung. hist. VIII. str. 483. et seq.

[2] Krčelić o. c. str. 291.

[3] Lopašić: Spom. hrv. kraj. I. 176.

[4] Starine XIX. str. 61.

sigurnom i skorom dolasku Hasanovu spremao se, da ne bi njega i njegove Hasan nepripravne zatekao.

Na Carigradskom dvoru dogodila se pod konac siječnja promjena. Mjesto Siavuš paše postao je po treći put velikim vezirom zloglasni neprijatelj kršćanstva Sinan paša.[1]

Znajući za njegovu mržnju protiv kršćanstva, lako nam je zaključiti, da je on baš najviše poticao Hasana na rat.

Medjutim Hasan se je i sam spremao kao nikad prije. Njemu je namjera, da Hrvatskoj zada posljednji udarac. Od samoga paše budimskoga traži vojske. Zapovjednici tvrdih gradova Biograda, Ostrogona, Sigeta, Pečuha i drugih pokoravaju se nalozima moćnoga paše bosanskoga. Cijela se današnja Bosna uskomešala, a i sva gotovo južna Ugarska. Priprave se činile čitavu zimu.[2] Na glas velike vojne lete mnoge čete i nepozvane. Velika ta vojska kad se skupi, krenut će na Sisak po zapovijedi Sinanovoj, a od Siska dalje dotle se dodje.[3]

Car se takodjer obratio na sve strane, da se sakupi vojska protiv Turčina. Držali se sabori u tu svrhu u Českoj i Ugarskoj. Obratio se car na njemačke staleže, da i oni u tu svrhu štogod doprinesu. Spremala se vojska i u susjednim slovenskim zemljama nastojanjem regenta nadvojvode Ernesta (koji je upravljao slovenskim zemljama na mjesto malodobnoga Ferdinanda).

Po tim pripremama očekivalo se, da će se skupiti lijepa kršćanska vojska. Takovu vojsku trebao je predvoditi iskusan vojnik. Car povjeri vodstvo Rupertu Eggenbergu, rodom Slovencu. Doslije je on bio pukovnik u španjolskoj vojsci, te je služio 7 godina u Nizozemskoj pod glasovitim namjesnikom Alexandrom Farnese Parmenskim.

Kad se vratio iz Nizozemske, imenova ga car tajnim savjetnikom, vojnim povjerenikom i zapovijedajućim generalom u Zagrebu.[4]

---

[1] Hammer: o. c. 217.
[2] Isthvanfy: o. c. str. 368.
[3] Ibid. l. c.
[4] Gruber: Vojna Hrvata s Turcima, str. 79.

Od nadvojvode Ernesta dobio je Eggenberg naputak, po kojem ima zapovijedati vojsci sa Stjepanom Grassweinom generalom u Koprivnici, s Ivanom Wernerom i s Jakobom Hanibalom Reitenavskim, pukovnicima salcburških pripomoćnih četa. Zapovjedničtvo neka vodi kao povjerenik, koji zastupa odsutnoga zapovjednika (Obristen-Leutenant) markgrofa Karla burgavskoga.*

On imade dopisivati s generalom karlovačkim i s banom hrvatskim i sa ostalimi zapovjednicima četa, a nadvojvodi kao vrhovnome zapovjedniku ima javljati sve što se važnije dogodi. U naputku se osobito naglašuje, neka se siromašni narod ne preopterećuje s vojništvom i neka mu se ne otimlje ono male sirotinje, što ima.[1] Iz ovoga naputka vidi se, da je Eggenberg dobio naslov ne vrhovnog zapovjednika, jer si je taj naslov uvijek zato odredjeni vojvoda pridržao, nego naslov komisara, t. j. on je postavljen na čelo vojnoga vijeća, te je bio prvak izmedju ostalih komisara. On je imao voditi sve vojne poslove i sve pothvate vojne u ratu s Turcima.

U Zagrebu našao je Eggenberg dosta posla. Trebalo je da uredi pripomoćne čete, koje nijesu dobivale plaće, nego su otimale i grabile do čega su došle. Trebalo je umiriti i sabor i Zagrebčane, koji su se neprestano tužili na nasilja te posadne vojske.[2] Trebalo je umiriti duhove na jednoj i drugoj strani, jer je često došlo do krvavih sukoba izmedju njemačke soldateske i banovih vojnika, koji nijesu mogli mirno podnositi drzovito i nasilno ponašanje tih stranaca u Hrvatskoj.[3]

Glasovi o spremanju Turaka dolazili su neprestano u Hrvatsku, pače svaki čas bi se manje čete njihove znale zalijetati u Hrvatsku. Tako je Rustan beg dvaputa provalio mjeseca travnja na Kravarsko, ali prigodom druge provale bio je suzbijen kod Glogova

---

* Markgrof Karlo od Burgava, otišao je iz karlovačke krajine 9. veljače, da bude gubernator u Nizozemskoj. Spom. hrv. kraj. I. 175.

[1] Dr. v. Zwiedineck-Südenhorst: „Ruprecht von Eggenberg". Gratz 1878. Str. 22.

[2] Lopašić: Spom. hrv. kraj. I. str. 175.

[3] Starine XIX. str. 61.

blizu Petrinje.[1] Istome begu naložio je Hasan pod gubitak glave, da mora načiniti most kod Petrinje za 4 dana.[2] Hasan je hotio, da imade sve pripravno za svoju vojsku, koja je imala udariti na Sisak. Kad je bio most gotov, plijenio je i harao Rustan beg dalje po okolici petrinjskoj. Hrvatski staleži znadu, da je Turčinu lako plijeniti i harati, jer je banova vojska premalena, a njemačka vojska nije vrsna ni brzinom, ni načinom vojevanja odbijati Turke. Toga radi ponovno mole nadvojvodu, da banovu vojsku pomnoža.[3] Mole ga nadalje, da bi poslao vojnika u Sisak da se Sisak utvrdi, jer kaptol ne može to više činiti.

Lijepo je priznanje, što ga tom zgodom daje sabor kaptolu zagrebačkomu. Tomu kaptolu, koji se uvijek u obrani Siska hrabro ponijeo, koji je mnoga svoja dobra izgubio, neka kralj dade samostan braće Pavlina u Lepoglavi, jer ta su braća inače beskorisna, a uživaju i posjeduju veoma mnoga dobra.[4]

Za obranu nekoć najplodnijeg polja turopoljskoga, naredjuje sabor, da se popiše u kraljevstvu 200 konjanika i 250 pješaka. Za tu četu dat će Nikola Ištvanfi 50 konjanika; Ivan Ratkaj 50 konjanika i 50 pješaka; Pavao Gregorijanec 50 konjanika i 50 pješaka, viceban 25 konjanika i 25 pješaka, viceprotonotar isto toliko. Biskup zagrebački za kaštele abacije topuske dat će 50 pješaka, ban za Hrastilnicu 25 pješaka, isto toliko i kaptol bilo za Sisak, bilo za Drenčinu. Svi kapetani kraljevstva, u stvarima što se rata tiču, treba da su o banu ovisni. Kmetovi će biti takodjer pozvani, kad Turci počnu opsjedati koju tvrdjavu ili kad se začuje, da sam bosanski paša osobno dolazi. Na tom zadnjem saboru prije provale Hasanove na Sisak priznavaju tužni staleži, da imade mnogo mjesta u Hrvatskoj gdje nevoljnome puku osim života i polunaga tijela gotovo ništa nije ostalo, a taj narod je kršćanski, koji od kršćana očekuju pomoć, a ne navalu i otimanje.[5]

---

[1] Ibid. XIX. str. 61.
[2] Ibid. l. c.
[3] Articuli etc. in o. c. VIII. str. 429.
[4] Ibid. str. 490.
[5] Ibid. str. 497.

Početkom svibnja opet se zaletio Rustan beg iz Petrinje, ali sada s 3000 pješaka i 300 konjanika u Turopolje, te je oko Kerestinca palio i robio. Ban Toma javlja to Auerspergu i tuži mu se vrlo, jer nema dovoljno vojske, da se brani, a od nikuda pomoći, ako je i posvuda pisao, da mu ju pošalju.[1]

Auersperg bi mu bio pritekao u pomoć, ali nije mogao, jer je morao paziti na gibanje Turaka, kad je dočuo od uhoda svojih, da se Turci spremaju na karlovačku i ogulinsku okolicu.[2]

Kako su se glasovi o skorom dolasku Hasanovu pod Sisak sve to većma po Hrvatskoj širili, odluči Eggenberg, da se sva vojska, što je ima u Hrvatskoj, sjedini, e bi sjedinjena spriječila tursku provalu. Generalu karlovačkome naloži, da se utabori sa svojim četama kod Jastrebarskoga; general koprivnički, Stjepan Grasswein, premjestit će se sa svojim četama u Posavinu i nju će čuvati; zapovjednik ivanički, Albin Grasswein, zaposjesti će predjele oko Siska. Sam Eggenberg združi svoje njemačke i slovenske čete s banovim hrvatskim četama, te se obojica utaboriše na Savi blizu Zagreba, otkale su mogli dobro motriti svako gibanje neprijateljske vojske, a ujedno im je lako bilo ravnati s pojedinim četama ukupne vojske. Dakako, da je ta vojska veoma stradala i radi siromaštva i radi nedostataka najnužnijih ratnih potreba. Na sve strane pišu zapovjednici te vojske, da im se pošalje provianta i novaca,[3] oni stradaju a Turčin je svakim danom sve to bliže.

Glavna sila turska skupljala se u Banjaluki, onamo se sakupilo do početka lipnja oko 30.000 ljudi.

U navodjenju ukupne sile Hasan pašine, razilaze se izvori. Jedni navode za najmanji broj 20.000, a drugi od 40—50.000. S ovima je Isthvanfy[4] i Valvasor.[5] Uzmemo li, da je turska vojska bila sastavljena od kojekakih elemenata, odgovarat će istini broj oko 30 hiljada.

---

[1] Starine XIX. str. 63.
[2] Ibid. l. c.
[3] Ibid. str. 63.
[4] Isthvanfy: o. c. str. 368.
[5] Valvasor: o. c. IV. str. 521—522.

U Gradiški sakupili su Turci svoje topove, koje su ukrcali na ogromne ladje, da plove k Sisku[1] Medju turskim topovima bila je glasovita Kacijanerica, Erdedica, i top s grbom cara Maksimilijana, svaki od ovih topova bacao je zrnje od 60 funti težine.[2] U Banjaluki sabrana vojska počinula je nekoliko dana, a onda se stala micati spram naših zemalja. Prednje čete Hasanove bile su sastavljene od 2000 pješaka i 600 konjanika, a iza njih po malo se pomicala glavna vojska obalom Save.

Zaustavi se vojska kod tvrdjave Drenčine,[3] koja je bila veoma slabo utvrdjena, te ju za nekoliko dana osvoji. Na 14. lipnja[4] pade Hasan paša sa svojom vojskom pod Sisak. Na 15. lipnja bijeli se tursko čadorje po brežuljcima sisačkima, a doline sisačke poplavilo je more od Turaka. Prije, nego li će biti neposredno pod Siskom, trebalo je načiniti most preko Kupe. Hasanovi vojnici načiniše ga u jedan dan. Prešavši Kupu stao je Hasan graditi nasipe s one strane Kupe, da na njih postavi topove, koji će udarati na Sisak.

Pješadiju, a i brigu nad topovima povjeri Hasan vojvodi Memibegu zvorničkome. U Sisku bili zapovjednici one godine kanonici zagrebački: Blaž Gjurak i Mate Fintić. Utaborili se oni, kako su najbolje mogli i znali. Svi muškarci iz obližnje krajine, koji mogu nositi oružje u Sisku su, a nekoliko dana prije dolaska Hasanova poslao im i Eggenberg 100 pješaka Slovenaca u pomoć.[5] Gradu je bila najbolja zaštita jaka kula prema gradu s kupske strane. Turci stali namah s nasipa topovima udarati na grad. Nesreća je htjela, te je kanonik Fintić odmah u prvim navalama turskim, pogodjen od komada željeza, što ga odbila turska kugla s vrata gradskih, ostao mrtav. Sva je obrana grada ostala na Blažu Gjuraku.[6] Videći hrabri branitelji grada, da će se morati predati, ako im pomoć ne stigne, pošalju poslanika k Tomi Erdedu i Eggen-

---

[1] Radics: Die Slacht bei Sissek, Laibach 1861. str. 6.
[2] Vaniček: Specialgeschichte der Militär-Grenze. I. str. 268.
[3] Starine XIX. str. 63.
[4] Zwiedineck Südenhorst: o. c. str. 27.
[5] Valvasor: o. c. XV. str. 522.
[6] Krčelić: o. c. str. 293.

bergu moleći obojicu, da im u pomoć priteku. Ban Toma zove namah sve plemstvo, da listom ustane i da se s oružjem u ruci u Zagrebu okupi. Eggenberg sazva pak sve generale, koje je po raznim krajevima razmjestio bio, svima je poručio, neka hite danju i noću pod Sisak, jer je on u najvećoj pogibelji.[1]

Na 19. lipnja sakupila se kršćanska vojska u Zagrebu. Eggenberg je dao načiniti novi most preko Save, koji će prenijeti kršćanske junake, da se bore za domovinu i za kršćanstvo. U Turopolju našao se već iz Jastrebarskoga prispjeli Andrija Auersperg, a s njime i Gjuro i Sigismund Paradaiser, Krsto Obručan s koruškim arkibuzirima i Jakov Plankerij (Plancherius) kao vojvode konjanika. Sa Eggenbergom je Nijemac Melkior Reder, čovjek sposoban, s 500 njemačkih konjanika, a do njega namah Stjepan Grasswein s hrvatskim vojnicima iz okoline varaždinske. Ferdinand Veidinger vodi njemačke strijelce, Adam Raubar kranjske arkibuzire, Petar Erdedi hrvatske uskoke, Stjepan Tahi hrvatske huzare. Uz ove, vode manje čete Ivan Drašković, Vuk Druškoc, Benko Turoc i Fran Orehovački. Svim tim vodjama našega imena zapovjednik je i glava ban Toma Erdedi s banskom vojskom od 2400 ljudi, koji su bud konjanici, bud pješaci.[2] Tko je imao biti prvi vojskovodja nad tom lijepom vojskom, dosta je teško označiti. Za bana hrvatskoga Tomu Erdeda jesu kroničar Petarde Reva,[3] naš povjesničar Gjuro Ratkaj[4] i Francuz Ducange.[5]

Ištvanfi[6] daje prvenstvo nad glavnom vojskom Eggenbergu, a Valvasor svome zemljaku Auerspergu.[7] Ban Toma priveo je najviše četa iz Hrvatske, a jamačno se kao „prorex Croatiae“ nije morao pokoravati Eggenbergu, nego je s njim sporazumno radio. Točno označiti broj kršćanske vojske veoma je teško, jer se naši izvori

---

[1] Valvasor: o. c. XV. str. 522.
[2] Valvasor: o. c. XV. str. 523. Starine XIX. 169.
[3] Petri de Reva: „De monarchia et s. corona regni Hungariae“. Schwandtner: Scriptores II. str. 756.
[4] Ratkay: Memoriae regum etc. str. 145.
[5] Ducange Illyricum vetus et novum str. 189.
[6] Isthvanfy: o. c. str. 369.
[7] Valvasor: o. c. IV. str. 524.

u broju vojske razilaze.[1] Vojska je svakako brojila više od 4000. Naša se vojska koncentrovala u Želinu. Vojvode su očekivali Gjuru Zrinskoga, ali on nije došao, nešto ga spriječilo. Na 21. svibnja pomakla se vojska za dvije milje dalje od Želina i stala kod Novi grada,[2] kaštela Erdedijeva. Dotle je Hasan neprestano udarao na Sisak sa zapadne, južne i istočne strane. Gjurak imade još 300 ljudi, sam je već ranjen, ali o predaji ni glasa Hrabri borioci Siska neustrpljivo očekuju naše, a naši stoje kod Novi grada i stali viječati. Eggenberg je došao na misao, da će samo pogledati položaj sisačke tvrdjave, a onda, da će se vratiti natrag u Novi grad. Ban Toma je odlučno protiv toga, jer to znači učiniti, da sisačka posada postane malodušna, a kršćanskoj vojsci može se dogoditi, da je Turci napanu i potuku.[3] Ban je bio zato, da se neprijatelji napadnu, dok su ostali zapovjednici izilazili s raznim prijedlozima. Dok se tako viječalo, dojezdi iz Siska glasnik, koji ispripovjedi, kako je neprijatelj već na pô porušio kulu kod Save, na koju Memibeg neprestano udara, a u večer napast će na nju posve iz bliza, jer je načinio nasip, s kojega će lako s vojskom dospjeti na zid. „Ne dodje li pomoć još danas, sutra će Sisak pasti“, završio je glasnik.[4]

Taj glas oduševio je vojskovodje, a Auerspergove riječi: „ne gledajmo na broj vojske neprijateljske, Bog će nam pomoći“, prekinuše svako daljne dogovaranje, odlučeno je bilo navaliti namah.[5] Sva se vojska svrstala u tri bojna reda. Radi prvenstva i svojega dostojanstva,[6] stao je u prvi bojni red ban hrvatski Toma Erdedi, iza bana bio je general Auersperg, iza Auersperga u trećem bojnom redu general Eggenberg, pa Reder sa pješacima i drugim četama

[1] Valvasor: o. c. IV. str. 523. pozivlje se na zemaljske spise i izvorne rukopise, po kojima navodi 4000 ljudi. Ratkay, Isthvanfy, Smičiklas i Vaniček jesu za 8000 vojske.

[2] Starine XIX. Radić: Izprave o bitci kod Siska str. 175.

[3] Ibid. l. c.

[4] Ibid. 176.

[5] Ibid. l. c.

[6] Isthvanfy: o. c. str. 369.

na obadva krila.[1] Ban s Hrvatima dobio je prvo, ali i najopasnije mjesto. Vojska naša krenula je namah spram Siska. Hasan paša baš je ručao, kad mu zvornički beg Memi javi, da dolazi neka vojska na njih. Uz pašu sjedio izdajica Vojnić Tračanin, koji je pašu mirio, da će to valjada biti jedan od Erdedove braće ili rodjaka, koji dolazi zato, da uznemiruje pašin tabor. No doskora zareda glasnik za glasnikom, a svaki javlja paši, da se u daljini blistaju stijegovi i oružje čitave vojske.[2] Hasan čuvši, da se radi o čitavoj vojsci, naloži namah, da se sva vojska postavi u bojni red i prevede je preko Kupe. Po jednom izvještaju[3] imao je Hasan 38.000 ljudi, od kojih je 18.000 bila ponajbolja i najizabranija vojska, ponajviše konjanici. S tim konjanicima prešao je on most na Kupi. U taboru ostavio je ostalu vojsku i Srbe, na čelu im Kurt bega vučjidolskoga i Opert bega, s nalogom, da neprestano udaraju na grad.[4] On sam utabori se na otoku, u kutu medju Kupom i Odrom, što tu utječe.

Iza ledja Hasanu bila je Kupa, s lijeva bila mu je Odra, a na desno bio je most, koji ga je spajao s taborom. Nadao se Hasan, da će se naši u prvoj navali odviše zaletjeti, toga radi njegov se bojni red protegao gotovo na pol milje daljine.[5] Uz Hasana bili su još Šeferbeg cernički, brat Hasanov, poturica kao i brat njegov; Memi beg zvornički; Mehmed beg hercegovački, sin sestre sultanove; Ramadan vojvoda, bivši beg škenderski; Sinan beg orehovački; Ibrahim beg lički i Velikovel beg požeški.[6] Na prvi bojni red baci Hasan paša namah 1000 svojih najboljih konjanika. Naši konjanici divljom ih srčanošću dočekaju, a u borbi se osobito ističu Ivan Drašković, Benko Turoc i Ivan Orehovački, nad svima pak ban Toma. Ban Toma s hrvatskim konjaničtvom, a podupiran strijelcima Auerspergovima, zasiječe u sredinu lijevoga krila neprijatelj-

[1] Ibid.
[2] Ibid.
[3] Starine XIX. Izprave etc. str. 187.—188.
[4] Ibid. l. c.
[5] Valvasor: o. c. XV. str. 525.
[6] Starine XIX. str. 187.—190.

skoga i razdvoji ga. Bitka je bila krvava i neodlučna. Hasan šalje za pomoć preko mosta, ali već prije, nego je pomoć stigla, bitka je odlučena bila. Odlučio je bitku naš ban Toma Erdedi, jer on je sa svojim konjaništvom najstrašnije navaljivao,[1] a do njega odmah Auersperg. Turcima ne preosta ino, nego nagnuti u bijeg.

Dok se to dogadjalo lijevome turskome krilu, borilo se desno još junački, ali videći pješaci kako konjanici uzmakoše, nagnuše i oni u bijeg.[2] U to provali Gjurak, junački branitelj Siska sa svojim junacima iz tvrdje, te stane udarati na one, koji su ostali u taboru.

Nasta općenita strava i metež. Turci bježe na sve strane: jedni hoće preplivati Odru i tako se spasti; drugi jure na most preko Kupe, koji već hrabri uskoci senjski sjekirama ruše. No teško je radi silnoga meteža i vreve na most prispjeti, za to se mnogi bacaju u Kupu, da je preplivaju, ali i ona je danas nemilosrdna, jer ne pušta iz svog zagrljaja. U jedan mah prekri Kupu tolika množina lješina i ljudskih i konjskih, da ti oko vode ne ugleda.[3] Hasan je u početku nastojao uzdržati red, ali nitko ga ne posluša, a kad nije bilo druge nagne i on u bijeg, no u bijegu s ostalima i sam zaglavi. Od 18.000 ljudi, što no ih Hasan prevede preko mosta, spase se jedva nešto preko 2000.[4] Od odlične turske gospode našli su medju mrtvacima osim Hasana: Memi bega zvorničkoga, carevića Mehmed bega, koji bješe najstariji sin sestre sultanove; Muhameda po materi od roda carskoga, sina Rustema, velikoga vezira; Mustafu Sultansada, bega kliškoga i zeta cara Sulemana; Ramadana požeškoga; Šefera bega cernićkoga; Sinana orehovačkoga i izdajicu Vojina Tračanina. Od vojvoda, osim Hasana i Mehmeda, palo ih je u svem 12, s ovima još 40 alajbega, 200 zajma (turskih velikaša) i 400 znatnijih spahija, sila janjičara i asapa.[5]

---

[1] „Erdödio cum suis equitibus acerrimam impresionem faciente“. Isthvanfy: o. c. str. 370.

[2] Vaniček: o. c. I. str. 268.

[3] Isthvanfy: o. c. str. 370.

[4] Valvasor: o. c. XV. str. 529. Starine XIX. str. 178.

[5] Isthvanfy: o. c. l. c. Valvasor o. c. str. 530.

Onima, što preostadoše u taboru, kad ugledaše polomljenu gotovo svu Hasanovu vojsku, ne preosta drugo, nego spasti se bijegom. Pograbiše, što je tko mogao, pa se dadoše u bijeg. Čitav tabor pade našima u ruke. Plijen u taboru bio je obilan. Spominjemo: 30 brodova, 39 topova, a medju njima 9 velikih za navale na tvrdjave. Najogromniji top bila je poznata Kacijanerica, koja je god. 1537. u nesrećnoj bitci kod Osijeka oteta vojskovodji Kacijaneru, po kojem se i prozva.

Osim Kacijanerice našla se Erdedica* i top s grbom cara Maksimilijana[1].

Hasana i ostale begove izvukli su naši vojnici s dugim motkama iz Kupe. Njihove bogato izvezene haljine, zlato, biserje, skupocjeni mačevi, mnoge konjske sprave od suhoga zlata, šajke i sve zastave, sve je to došlo u kršćanske ruke. Do 2000 konja turskih bijaše pohvatano, a od vojnika turskih veoma malo, kojih 10 do 12 glava.[2] Naših je vojnika palo malo, možda kojih 50 ljudi.[3] Ban Toma Erdedi pobrine se, da Hasan bude sahranjen. Brat banov, kapetan uskoka, Petar Erdedi zamota ga u novi sag, prebaci preko njega koplje i zastavu, i zakopa ga na povišem mjestu blizu Siska. No neki beglerbeg iz Petrinje iskopa Hasana i prenese ga u Petrinju.[4] Od naših se junaka gotovo svi istakoše, zato ih i s pravom naš historičar savremenik isporedjuje s Leonidinim junacima.[5] Ban Toma ponajbolje se istakao, što će nam posvjedočiti časti, kojimi ga odlikovala Europa.

Širom kršćanskog svijeta lete glasovi, da navijeste pobjedu nad nekrstom. Razni izvještaji vojvoda šalju se najvećom brzinom u Gradac, u Prag, u Beč, a odatle na sve strane.[6]

---

* Erdedica je top Šimuna Erdeda, nekadanjega biskupa zagrebačkoga, privrženika Zapoljine stranke. Na njoj je bio grb obitelji Erdeda.

1 Valvasor: l. c. Starine XIX. str. 64. 179. i 185.

2 Valvasor: l. c.

3 Megiser: Annales Carinthiae str. 1667. Ortelius, o. c. str. 134.

4 Krčelić: o. c. str. 295.

5 Ratkay: o. c. str. 158.

6 Starine XIX. str. 174.—175.

Po crkvama služe se mise zahvalnice. Car Rudolf odlikova glasnika, koji mu dojavi pobjedu, zlatnim lancem, a onda namah zaputi u crkvu, gdje se pjevalo: „Tebe Boga hvalimo“.[1]

Na papinskoj stolici sjedio je tada Klement VIII. On upravlja na „svoga ljubljenoga sina grofa Tomu Erdeda, na mjesto njegova carskog Veličanstva, bana“, vlastoručno pismo puno najljepših priznanja i najkrasnije pohvale.[2]

„Ti si onaj, koji si stvar i savjetom mudro unapredio i junačkom se desnicom iskazao“, piše mu papa U svom veoma laskavom pismu zove ga zaslužnim mužem po kršćanstvo, potiče ga neka bi nastavio i u buduće stjecati take pobjede. Piše mu papa dalje, da on znade, kako mu tešku zadadoše Turci bol, kad lane osvojiše znamenitu tvrdju, (papa misli na Bihać), ali da će biti povraćena; neka ban Toma pobudi najveću nadu u srcima sviju, tom preslavnom pobjedom. Završuje svoje pismo ovako: „Medjutim, da razabereš, koliko cijenimo tvoje zasluge, znaj, da štogod bismo saznali, da je kadro promaknuti tvoje dostojanstvo i uznesti tvoje junaštvo, to ćemo drage volje učiniti uvijek“.[3] Papa je privatno i svečano za tu slavnu bobjedu zahvalio Bogu.[4]

Od španjolskoga kralja Filipa II. dobi ban Toma za svoje junaštvo visoku odliku: bio je imenovan vitezom reda sv. Spasitelja,* a vidljivi znak te odlike bio je zlatni biserom urešeni lanac sa grbom toga reda i s natpisom: „Domine probasti me“. Tu odliku nose banu u Zagreb dva odlična prvaka rimska istoga reda. Podijeljenje toga reda obavilo se veoma svečano u crkvi sv. Stjepana u Zagrebu.

---

[1] Valvasor: o. c. XV. str. 532.

[2] Theiner August: Vetera monumenta Slavorum meridionalium etc. tom. II. str. 84. i 85.

[3] Ibid. l. c.

[4] Ibid.

* Taj red osnovao je Vinko Gonzaga IV. vojvoda od Mantue, a II. monferatski, prigodom ženidbe sina svoga Frana sa Margaretom Sabauda. Osnovan bijaše red na obranu i proširenje kršćanske vjere. Red je potvrdjen poslije od pape Pavla V. Ratkay: o. c. str. 159.

Svečanim načinom polazi ban Toma u pratnji svoje obitelji i hrvatske gospode u prvostolnu crkvu, za koju je Hasan govorio, da će u njoj svoje konje zobiti.[1] Velika crkva puna je naroda sakupljenoga iz mnogih krajeva uboge i poharane domovine. Svečanu službu božju obavljao biskup zagrebački Petar Domitrović, koji pozdravlja bana Tomu kao pobjeditelja i osloboditelja naroda svoga. Iza otpjevane službe božje prima ban svetu pričest, a rimski prvaci ovjese mu oko vrata zlatni lanac uz propisane formule. Kad se to obavilo prima ban sa svih strana čestitke. Ispred crkve pale se prangjije, zvuče trublje, sva zvona zvone, a pobožni narod moli za sreću bana junaka.[2]

Sličnim načinom proslavio je i Andrija Auersperg u Karlovcu pobjedu nad Turcima.[3]*

Vojska pobjednica otpočinula je dva dana na polju sisačkom, a onda se oduševljeno digla, da iz Petrinje potjera Turke, i da Petrinju osvoji. Prednje čete vodio je ban Toma Erdedi, a zadnje Eggenberg. Kad su se već približili Petrinji dočuje ban, da se Eggenberg sa svojim četama vratio, a sobom da je uzeo i sve

---

[1] Ratkay: o. c. str. 157.
[2] Ibid. str. 159.
[3] Valvasor: o. c. XV. str. 532. Starine XIX. „Izprave o bitci kod Siska“ str. 189.

* Na uspomenu sjajne pobjede sisačke dao je zagrebački kaptol postaviti u selu Gredi kod Siska kapelicu. Kapelica bijaše posvećena na čast sv. Ahaciju,[1] koji se slavi na 22. juna. Iz Hasanova plašta načinjena bijaše kazula i poklonjena stolnoj crkvi u Ljubljani, a na dan 22. juna tamo se svake godine u njoj služila misa na uspomenu slavne te pobjede.[2] O položaju vojske u bitci kod Siska sačuvana nam je savremena slika, koju je Valvasor prerisao i umetnuo u svoje djelo.[3] Imamo kod Valvasora na uspomenu te bitke nekoliko epigrama, što ih je sastavio neki Matija Bastijančić (g. 1629.) o Hasanovim zastavama, o smrti njegovoj, o njegovim psovkama na kršćanske svetinje.[4] Naša narodna pjesma proslavi taj dogadjaj, a štampao ju Ivan Krst. Tkalčić u „Danici“ od 1883. na str. 124. A naš Kukuljević u svojem Juranu i Sofiji pokaza slavu, čast i sud potomstva o toj bitci.

[1] Starine XIX. Izprave etc. str. 192.
[2] Radics: Die Schlacht bei Sissek str. 6.
[3] Valvasor: o. c. str. 534.
[4] Ibid. l. c.

velike topove, s kojima se imala osvojiti Petrinja. Ban poleti namah k njemu, da mu razjasni, zašto ne će na Petrinju. Eggenberg se stao ispričavati, da nema dosta hrane[1], a k tome, da ne smije bez naročite dozvole careve ići na tvrdjave s topovima, jer još traje formalni mir izmedju cara i sultana. Dokazivao je Eggenberg, da je neprijatelj dovoljno kažnjen, što je mir prekršio, odsada će jamačno paziti na mir.

Ban ga je stao zakljinati, neka ne napusti sada ideje, da se Petrinja osvoji, kad im je samo nebo sklono. Uvjeravao ga, da će se neprijatelj poslije nekoliko navala predati. Tumačio je ban dalje, da tu nije potrebna dozvola kraljeva, kad sama ruka božja pokazuje, što treba činiti, pa kad se još k tome znade, kako je Petrinja pogibeljna po Hrvatsku, Kranjsku, Korušku i Štajersku. Sjetio ga ban i na ono, s čega će ih prekoriti svijet, da su naime znali pobijediti, ali da se pobjedom nijesu poslužiti znali No neodlučnoga Eggenberga nije hrabri ban mogao sklonuti, da se okoriste sisačkom pobjedom. Eggenberg povuče svoje čete natrag i kod Siska ih raspusti, da se vrate u svoja obitavališta.

Sada nije preostalo drugo ni banu, nego da se vrati, jer mu njegovih 1000 ljudi nije bilo dovoljno, da se upusti u boj. No prije, nego će raspustiti svoje čete, dade sve nasipe Hasanove, s kojih je on navaljivao na Sisak, rastepsti, da se možda Turčin drugiput s njima ne posluži. Kod toga je posla svojim rukama radio, da dade primjer svojim vojnicima, te da ih na posao što više potakne.[2]

Neprežaljena je šteta, što Eggenberg nije poslušao Tome Erdeda, jer, da je sada pala Petrinja u kršćanske ruke, jamačno bi se drugojačije razvili dogadjaji, koji će slijediti, a koji su stojali Hrvatsku dosta krvi, nevolja i jada.

---

[1] Starine XIX. str. 65.
[2] Isthvanfy: o. c. str. 371.

III. DIO.

Od pobjede kod Siska do zahvale Erdedove na banskoj časti.

Od godine 1593.—1595.

Kad je stignuo glas o sisačkom porazu u Carigrad, uzbunio se sav narod. Glasovi o porazu bili su doista crni, ali se u Carigradu još crnije prikazivali. U sav glas vikala je podjarena svjetina ulicama carigradskim, da će pasti Bosna, Budim, zemlje u Ugarskoj i Srijem.[1] Pače zbog tolikih gubitaka i topova i vojske i dvanaest vojvoda, prozva narod ovu godinu „godinom propasti“ (Bosghum senesi), a tako ju spominju i turski historičari.[2] Najviše je podraživao svjetinu krvoločni vezir Sinan i njegove pristaše, a želio je tim prisiliti sultana, da navijesti Rudolfu II. rat. Vojsku je takodjer predobio Sinan za rat, a pomagala ga i sestra sultanova, koja je zaklinjala sultana, da osveti smrt sina njezina Mehmeda hercegovačkoga. Nemogući sultan odoljeti tolikim navalama, odluči se za rat. Pače i protiv svakog medjunarodnog prava dade na nagovor Sinanov baciti u tamnicu carskog poslanika Fridrika Krekovića, a obitelj njegovu osudi na galije.[3]

Za te stvari, što su se dogadjale u Carigradu, nije Rudolf II. ni znao, a kako se nije nastojao valjano uputiti u stvari, držao je, da su provale bosanskog paše bile na svoju ruku poduzete, a sad će smrću njegovom prestati.

Pače car je i pisao na 10. srpnja velikome veziru pismo, u kojem mu javlja, da je u Carigrad otposlan poslanik Ladislav

[1] Isthvanjy: l. c. Krčelić: o. c. str. 295.
[2] Hammer: o. c. IV. str. 219.
[3] Isthvanfy: o. c. str. 372.

Lobković, koji nosi dvogodišnji danak, a i veliki vezir dobit će bogatu nagradu, ako uzradi oko toga, da se uzdrži mir i da se odstrane borbe na krajini.[1] Dakako, da je to pismo ostalo neuvaženo, a ni engleski, ni mletački poslanik, koji su radili za mir ne uspješe, sultan ih u ovoj stvari ne htjede ni primiti.[2] Na 13. kolovoza navijesti sultan caru rat, četiri dana iza kako mu je Rudolf II. pisao pomirljivo pismo, u kojem mu je izrazio svoju sućut nad smrću Hasanovom.[3] No na porti u Carigradu i na Budimu bio je već izvješen konjski rep, kao znak, da se je rat počeo.[4] Veliki vezir Sinan paša, kojemu je bilo povjereno vodjenje toga rata, kretao je namah s vojskom od kojih 25—30 hiljada ljudi navadnim putem prama Biogradu, a sa sobom vukao je u okovima nesretnoga carskoga poslanika Krekovića.[5] Bosna je dobila novoga pašu, koji se takodjer zvao Hasan, a imao je pridjevak mali.[6] Tako je Turska posve pripravna pošiljala velike čete u naše strane, a carski dvor se još pravo ni osvijestio nije. Opet je trebalo poslati nekoga iz Hrvatske i Ugarske, da predoči kralju, kakovo je stanje i da ga uputi, što mu je činiti.

Kao ugarski i hrvatski odaslanici otišli su u Prag kralju Rudolfu II. Franjo Nadažd, Nikola Palfi, i biskup gjurski Kutassy.[7] Oni ispripovijediše kralju tegobe, koje ih snalaze i pozvaše ga, da on po svojoj dužnosti brani propadajuću državu. Rekoše pače kralju, da će u skrajnosti biti prisiljeni s Turcima se nagadjati, ako se kralj za njih ne zauzme.[8] U to prispije i glasnik, koji je kralju javio, kako je Sinan vezir došao s vojskom do Biograda, a i o nesrećnom poslaniku Krekoviću došao je do cara glas. Sad mu nije preostalo drugo, nego obećati poslanicima, da će poslati u Ugarsku vojske, oružja i novaca. Poslanicima je savjetovao, da se oni sa svojim

---

[1] Isthvanfy: o. c. str. 372. Decius Barovius u Kovačića o. c. II. str. 300.
[2] Ortelius: o. c. str. 135.
[3] Hurter: o. c. c. III. str. 145.
[4] Valvasor: o. c. XV. str. 537.
[5] Ibid. o. c.
[6] Krčelić: o. c. str. 296.
[7] Decius Barovius: Commentar. de rebus Ungar. etc. Kovačić II. str. 307.
[8] Ibid. l. c.

četama okupe oko nadvojvode Matije, neka onda zajednički neprijatelja spriječavaju, dok im on ne pošalje pomoći, da ga posve skrše.[1] Svoga poslanika Lobkovića, koji je dospio već do Komorana noseći danak u Tursku, odazove natrag.[2]

U Hrvatskoj se spremalo, da se što prije zauzme Petrinja. Eggenberg je dobio i carev nalog, da podje pod Petrinju,[3] a naš ban Toma jedva je to dočekao. Čekalo se samo na Juraja Zrinskoga, koji je u prvoj polovici kolovoza u Zagreb stigao, a s njim i mladi Baćan i Gotfrid Brenner s 1000 slovenskih vojnika.[4]

Dne 7. augusta spremila se vojska na put do Petrinje. Karlovačke čete dodjoše kroz Jastrebarsko na Cerje. Osim karlovačkih krajišnika, koji su prispjeli na 9. kolovoza, došlo je i 200 Kranjaca i 200 konjanika iz Koruške. Na 10. kolovoza pucali su naši prviput topovima na Petrinju iz Bresta,[5] a kako ih je dijelila Kupa i dosta velika udaljenost, topovska zrna nijesu činila mnogo štete Petrinji. Turci u Petrinji smatrali su se tako sigurni, da nijesu ni vrata tvrdjavi zatvarali.[6] Budući je naših bilo malo, očekivali su pomoć, ali ju ne dočekaše. Medjutim je već Sinan vezir saznao, da se naša vojska sprema zaposjesti Petrinju, pak naloži Hasanu malome, upravitelju Bosne, da smjesta pohiti Petrinji u pomoć. Ujedno otpravi jedan dio svoje vojske pod vodstvom beglerbega grčkoga i tračkoga, koji se takodjer Hasan zvao, da pomogne i on Petrinji.[7] Ova se obojica sjediniše i utaboriše nedaleko Petrinje. U šatoru Juraja Zrinjskoga učiniše naši vijeće, što će uraditi. Ban Erdedi, a s njim i Zrinski svjetovahu, da se cijela naša vojska utabori kod Siska na onom otoku, što ga čine rijeke Sava, Kupa i Odra. S toga će se mjesta lako braniti tvrdjava Sisak, obale rijeka čuvat će jake straže, da neprijatelj k njima ne provali, a hranu će dovažati po rijekama. Auersperg i Eggenberg bijahu s tim mnijenjem

[1] Ibid.
[2] Isthvanfy: o. c. str. 372.
[3] Gruber: o. c. str. 105.
[4] Isthvanfy: o. c. str. 372.
[5] Lopašić: Spomenici hrv. Krajine I. str. 180.
[6] Isthvanfy: o. c. str. 372.
[7] Ibid. l. c.

sporazumni, protivio mu se jedino Gottfrid Brenner,[1] koji je imao 1000 konjanika i pješačke čete Štajerske i Kranjske.

On je predlagao, da je najbolje povući se natrag do Zagreba i tamo raspustiti vojsku,[2] a svojim je staležima javljao, da su Erdedi i Zrinski i ostale krajiške čete namislile vratiti se kući, pa će i on morati kući krenuti.[3] Kad se u vijeću ne mogahu nikako složiti, odlučiše, da će se povući natrag. Na 1. kolovoza stala je naša vojska od Petrinje uzmicati. Sprijeda išla su kola i topovi, za njima pješaštvo, za pješaštvom konjanici, a za njima čete iz Ugarske, a iza svih išli su Hrvati na čelu im Zrinski i Toma Erdedi; oni su imali štititi vojsku u zaledju, ako bi neprijatelj navalio. Uzmicalo se tako brzo, da se uzmak pričinjao više kao bijeg. Neprijatelj pak držao je taj sramotni bijeg za kaku izmišljenu varku,[4] pak ih nije ni progonio Kako je bilo našemu banu, lako si možemo predstaviti, ali ostati samome i izvrći se navali od 40 tisuća ljudi, što ih je vodio beglerbeg, nije on nikako mogao ni smio, jer to bi značilo u ludo gubiti glavu. Zrinski, koji je imao najviše ljudi, ode u Medjumurje, ban se žalostan povukao u Jastrebarsko, Rederer se pričinio bolesnim, a Auersperg se vratio u Karlovac.[5] Beglerbeg se zaputio na Sisak i počeo ga opsjedati.[6]

Iz pisma Nikole Selničkoga biskupa srijemskoga, što ga pisao barunu Davidu Ungnadu, razabiramo najbolje, kako su vojskovodje pogriješili kod Petrinje, što ne poslušaše savjet bana Erdeda, da se naime utabore kod Siska i da Sisak brane, jer Turci, kad opaziše, da naši ostaviše Petrinju, nagrnu pod Sisak i opsjednu taj toliko izkušani grad. Ondje iskopaše šanceve, naperiše na Sisak lumbarde i stanu udarati na gradske zidine, koje bijahu tek nešto popravljene. Na Kupi upravo kod sisačke crkve podigoše Turci most, te prebaciše svoju vojsku na ovu stranu. U gradu bilo je

---

[1] Ibid.
[2] Isthvanfy l. c.
[3] Gruber: o. c. str. 108.
[4] Isthvanfy l. c.
[5] Lopašić: Spomenici hrv. Kraj. I. str. 182.
[6] Ibid.

50 kaptolskih vojnika i toliko Nijemaca. Vojnici, postavljeni od staleža štajerskih na stražu gradu, pobjegoše svi do jednoga. Turci su grad opsjedali 6 dana, naši se ponesoše viteški, te im se i sami neprijatelji čudili, ali pred jačom silom, napokon smalaksaše, a doslije nepobjedivi Sisak pade u ruke Turcima. Od dvojice kanonika zapovjednika u Sisku; Gašpar Grandja u kreševu poginu, a Andriju Kovačića uhvatiše Turci živa i u ropstvo ga odvedoše.[1] Tako pade poslije dva mjeseca u turske ruke tvrdjava Sisak, taj stražar, koji je doslije branio i čuvao „ostatke ostataka" kraljevstva hrvatskoga. Turci osvojivši Sisak provališe prema Zagrebu, njih do 10 hiljada robilo je i palilo od Save do Božjakovine.[2]

Po cijeloj Hrvatskoj, a i po susjednim Slovenskim zemljama zavladao je silan strah. Ljudi se sakrivali po šumama i po gradovima, jer su sela bila izložena vječnim provalama turskim. Kaptol zagrebački posla dragocjenosti crkve sv. Stjepana u Bolonju.[3]

Na 9. septembra piše Nikola Selnički iz Zagreba: „Do 1000 duša odvedeno je u preteško sužanjstvo, sad prijeti, da će i Zagreb opkoliti, te utamaniti čitavu kraljevinu Ovdje u posadi ima samo nekoliko njemačkih pješaka; svi ostali razbjegoše se kućama svojim.

Nesloga vojvoda uzročit će, da propadnu i ovi neznatni ostatci kraljevine. a jamačno postradat će i druge susjedne pokrajine, ako ne bude tome lijeka.[4]

Ta nesreća hrvatskoga naroda došla je do kraljevih ušiju, te on upravlja pismo na bana hrvatskoga, na staleže, na biskupa zagrebačkoga, u kojima ih nagovara i zaklinje, da se late svim silama posla, da predobe od Turaka Sisak.[5] No tko bi to radije bio učinio od bana Tome, kad bi mu bilo moguće. On je posve nemoćan u Jastrebarskom gradu. Sve, što je god imao, potrošio je za dugotrajna ratovanja i u kraljevskim službama. On je voljan i Varaždin pro-

---

[1] Lopašić: Spom. hrv. Kraj. I. str. 181.
[2] Starine XIX. str. 66. Lopašić: Spom. hrv. Kraj. str. 181.
[3] Krčelić: o. c. str. 297.
[4] Lopašić: Spom. hrv. Kraj. l. c.
[5] Starine XIX. str. 66.

dati, samo da se dobroj stvari pomogne. Njegovi su kmetovi gladni, on ne može smoći za siromašne ljude hljeba, a beglerbeg mu je sva imanja opustošio.[1] Uza sve to nagovara on krajiške zapovjednike da se predobije Sisak i Petrinja, a i sam se za to veoma brine.[2] Kralj posla u Hrvatsku za posadu četu plaćenika pod zapovjedničtvom Dane Frankola, koji je sa svojim vojnicima robeći i otimljući učinio više razbojstva, nego Turci.[3] Zagrebčani bili su prisiljeni svaki čas podizati tužbe na nadvojvodu Maksimilijana protiv tih tudjinskih silnika.

Koncem oktobra kupili se po Hrvatskoj seljaci za vojnu, da se zauzme Sisak,[4] a i nadvojvoda Maksimilijan poručuje Zagrebčanima, da je naložio pukovniku Stjepanu Grassweinu, da se on sa staležima i s banovom četom složi, da se odbije neprijatelj.[5] Videći Turci, da se skuplja po Hrvatskoj vojska, prestaše plijeniti i harati dalje, a i bosanski paša morao je krenuti u Ugarsku, jer ga je veliki vezir trebao, koji je ondje vodio veliki rat.[6] No ako je i bosanski paša ostavio s beglerbegom Hrvatsku, ipak se Turci u pomanjim četama zalijetaju u Hrvatsku, da nagrabe plijena. Tako se u novembru zaletjela četa od 3000 Turaka i harala toliko put već poharano Turopolje.[7] Oko Božića pak navalila je jedna četa na Jastrebarsko, gdje se baš nalazio ban Toma, željeći da zapali banov grad i cijelo mjesto. No junački Erdedi suzbije Turke i protjera ih.[8] Tako se svršavala god. 1593. u pripremi za novi rat s Turcima, te u odbijanju turskih manjih četa, koje se svaki čas zalijetale sad u većem sad u manjem broju u naše krajeve, da robe i pale. Stanje u Hrvatskoj veoma je očajno. „Preslatka domovina, piše biskup Stjepanić, sva je poharana“.[9] Stanje vojske u Hrvatskoj

[1] Ibid. l. c.
[2] Ibid.
[3] Krčelić: o. c. str. 297.
[4] Lopašić: Spom. hrv. Kraj. I. str. 182.
[5] Listina u akadem. arkivu. Acta 1593.
[6] Krčelić: o. c. str. 297.
[7] Lopašić: Spom. hrv. Kraj. I. str. 182.
[8] Lopašić: Jastrebarsko. Vienac 1881. str. 361.
[9] Lopašić: Spom. hrv. Kraj. I. str. 181.

veoma je rdjavo, a vojskovodje nijesu složni, svaki hoće da bude vrhovni zapovjednik![1] Što narodu ostave Turci, to mu otmu njemački vojnici, koji dodjoše, da ga brane. Ban je bez plaće, dobra su mu poharana, kmetovi mu nemaju kruha. Zar je moći zamisliti tužniju sliku?

Početkom godine 1594. imenova Rudolf II. svojim namjesnikom u Hrvatskoj nadvojvodu Maksimiljana, koji postade vrhovni zapovjednik svih četa. Za Ugarsku imenuje zapovjednikom svih četa nadvojvodu Matiju. Nadvojvoda Maksimiljan traži, da se digne sveopći ustanak protiv Turaka. Prije nego li će Hrvati dopustiti sveopći ustanak, trebalo je riješiti jednu stvar s dvorom. Tim, što je nadvojvoda imenovan vrhovnim zapovjednikom u Hrvatskoj, znala bi se okrnjiti banska vlast, a to Hrvati nikako ne mogu dopustiti. Zato traže od dvora, da nadvojvoda sporazumno radi s banom, kako to ište zakon hrvatski za svakoga kraljevskoga vojvodu. To bude s dvora priznato, a onda tek moglo se raditi o sveopćem ustanku.[2]

Prije još, nego li je dvor priznao, da će nadvojvoda raditi sporazumno s banom, poslao je Maksimilijan u Hrvatsku po svojem kapetanu Gjuri Vazleru iz Optuja nekaki nalog. No staleži taj nalog zabaciše i ne uvrstiše ga medju spise kraljevstva. Tako su se oni borili, da se njihovo pravo ne vrijedja.[3]

Na 23. marta sazvao je ban Toma sabor, koji je imao poglavito raditi o sveopćem ustanku, ali istaknute su na njem i neke druge nevolje, koje zemlju i narod biju.

Što se tiče sveopćeg ustanka, ustat će svi prelati, velikaši i plemići kao i svi ostali posjednici, te će osobno prisustvovati u budućem ratu. Još će svaki od te gospode bez iznimke dati od 10 dimnjaka po jednoga konjanika potpuno opremljena. Za županiju varaždinsku odredjeno bijaše, da će od svakih vrata dati po dva pješaka mušketira, isto toliko i okružje plemićkoga suca Kuzme

[1] Ibid. l. c.
[2] Smičiklas: Povjest Hrv. II. str. 84.
[3] Krčelić: o. c. str. 298.

Korenskoga u županiji križevačkoj. Nesposobni za rat, šalju na mjesto sebe svoga zamjenika. Kanonici zagrebački, i to svaki pojedini, dat će po jednoga konjanika, a braća Paulini iz Lepoglave poslat će četiri dobro naoružana konjanika. Grad Zagreb dat će 60 pješaka mušketira; Varaždin 200; Križevac 150; Koprivnica 30; a Samobor 40. K tome dat će Juraj Zrinski 100 pješaka mušketira, a grof Trsački 50 pješaka. Takodjer dužni su prisustvovati sveopćem ustanku i trgovci, kojima imutak vrijedi najmanje 500 for., a uzdržavat će i jednoga konjanika. Dovoz ratnih sprava preuzet će županija zagrebačka i križevačka. Sve to zaključeno je, da se mora učiniti pod prijetnjom globe. Tako će velikaši i slobodni gradovi, ako ne bi došli na sveopći ustanak, ili ako bi prije svršetka otišli, platiti globu od 200 for. Jednostavni plemići posjednici platit će 24 for., a posjednici samo jedne sesije platit će 12 for, ako ne dodju.[1]

Kako znamo, da je lane neprijatelj Turčin gotovo svu zemlju poharao, nije nam ni za čudo, što staleži izjavljuju, da vlada takav glad u zemlji, da narod korijenje jede, a mnogi umiru od gladi. Jedina nada tužnoga naroda sada je u Boga, a po tom željno očekuje nadvojvodu, da se zametne rat.[2] K svemu dolazi i ta nesreća, što njemački konjanici siromašni narod najljuće svojim otimačinama vrijedjaju. Oni otimlju ljudima konje, kolju im blago, sve što imadu vrijedno po kućama grabe i odnose kao Turci. Staleži očajni zakljinju upravo nadvojvodu, da zametne sada rat, jer se dade sada zgodnije oduprijeti neprijatelju, nego u drugoj prilici, budući je Turčin po ugarskim stranama razasut.[3] Kakogod su hrvatski staleži molili i zaklinjali nadvojvodu, da dodje u Hrvatsku, on je ipak krzmao i zatezao svojim dolaskom.

Ne mogući više odoljeti prošnjama i pozivima kao iz Hrvatske, tako iz Kranjske i Štajerske, odluči se ipak nadvojvoda poći u Hrvatsku, da stane na čelu vojsci i povede je pod Petrinju. Svoj

---

[1] Articuli statuum et ordinum etc. in o. c. VIII. str. 497. et seqv.
[2] Ibid. str. 500.
[3] Ibid. str. 501.

dolazak javi banu Tomi Erdedu pismom i ureče dan dolaska za 15. srpnja. Eggenberg, Grasswein i Lenković dobiše naloge, da priprave sve, što je za opsadu Petrinje nužno.[1] U Hrvatskoj se to jedva dočekalo.

Ban Toma pozva namah po zaključcima zadnjega sabora na noge sve plemstvo i svu zemlju. Sve je ustalo listom. Spremilo se topova, hrane i ostalih nužnih sprava za opsadu Petrinje, pridružiše se i krajiške čete. Sve je bilo spremno ali nadvojvode nema. Prošao 15. srpnja, došao već i 20., a nadvojvoda još ne dolazi. Ne mogući ga naši dočekati krenu oni 21. srpnja sami pod Petrinju i ondje se utabore. Broj vojske iznosio je oko 16 hiljada.[2] Došavši pod Petrinju utaboriše se u ravnici, koju optječe Kupa, nabacaju još iste večeri nasipe i postave na njih topove. Sutra dan počeli su sastavljati most preko Kupe od 24 ladje, koje sobom na kolima dovezoše. Osim bana bijahu vojskovodje poznati nam Eggenberg, Grasswein i Juraj Lenković od Podbrežja.*

U Petrinji zapovijedahu Erdoglis i Rustanbeg. Kad oni opaziše, da naši grade most, poslaše 150 konjanika, da naše u tom poslu spriječe. Kako su Turci nenadano naletjeli i ubili nekoliko radnika na mostu, tako uplašiše cijeli tabor. No naši oporavivši se od straha, nastaviše dalje graditi i dovršiše srećno most, preko kojega pohrliše prijeko i potjeraše Turke. Pao je tu Regefaga, a 4 topa naši zarobiše.

Na 24. srpnja prispio je nadvojvoda Maksimilijan u Zagreb, a na 27. srpnja došao je preko Save do Letovanića.[3] Naši su već u to imali jedno veće kreševo s Turcima, u kojem poginu naših do 90. Na 28. srpnja prispije Maksimilijan u tabor sa 1000 konjanika, a 1. kolovoza utabori se pod Petrinjom sa cijelom vojskom.

---

[1] Krčelić: o. c. str. 299.

[2] Isthvanfy: o. c. str. 387.

* Sin je to glasovitoga Ivana Lenkovića. Od g. 1578.—1593. zapovijedao je uskocima. Kad je g. 1593. umro Andrija Auersperg, kralj Rudolf II. povjeri njemu karlovački generalat i zapovjedništvo nad krajinom. Bio je to najratoborniji general, što je krajinom zapovijedao. Lopašić: Karlovac, str. 182.

[3] Krčelić: o. c. str. 299.

Krvava borba vodila se pod Petrinjom punih deset dana. Osobito lijepo i hrabro istakoše se Senjani. Rustan beg videći, da ne će moći odoljeti, zapali Petrinju i pobježe. Tako dodje na 10. kolovoza ta znamenita tvrdja našim u ruke, dok je već prije zauzeo hrabri general Lenković Hrastovicu i Gore. Kad su Turci u Sisku vidjeli, da Petrinja gori, zapališe i oni Sisak i nagnuše u bijeg. Ban i njegovi konjanici dadoše se za njima u potjeru i pohvataše sve, koji ne utekoše na ladjama U Sisku dopade našima u ruke 20 topova, koje su izvadili iz vode, što su ih bježeći Turci pobacali bili.[1]

Tako naši u kratko vrijeme od 22 dana zadobiše natrag 4 tvrdjave.[2]

Sad je trebalo napredovati dalje, ali nadvojvoda Maksimilijan mjesto da napreduje, raspusti vojsku i vrati se u Gradac.[3] Kratki njegov boravak u Hrvatskoj nije Hrvatskoj gotovo ništa koristio, a ona obećanja, kojima je dvor Hrvate, da ih umiri, obmamljivao, pokazala su opet, da je dvoru više do obmame, nego do zbilje. Ostavivši nadvojvoda osvojene tvrdjave slabo ili nikako utvrdjene, dao je Turcima samo priliku, da ih doskora osvoje.

U to baš nekako vrijeme pozva Rudolf II. Tomu Erdeda u Prag, da bude kraljev punomoćnik kod ugovora, što ga je sklapao Sigismund Batori* vojvoda erdeljski, s Rudolfom II. Bilo je to veliko odlikovanje za bana Tomu, jer je stvar, o kojoj se radilo bila važna, a osim njega bili su punomoćnici najznamenitiji ljudi u državi.[4] Svakako se pokazuje, da je kralj držao mnogo do državničkih sposobnosti bana Tome. Dok je Toma bio u Pragu zabavljen državopravnim pitanjima, dotle su u Hrvatskoj staleži izjavili, da oni nijesu dužni

[1] Gruber: o. c. str. 126.
[2] Isthvanfy: o. c. str. 389.
[3] Krčelić: o. c. str. 300.
* Poslije smrti Zapoljine 1571. izabraše Erdeljski staleži za svoga vojvodu Stjepana Batora, a kad taj posta poljskim kraljem, brata mu Krištofora. Po smrti Krištofora Batora (1581.) naslijedi ga sin Sigismund, kojemu se nije svidjalo, što su erdeljski vojvode turski vazali, zato naumi sklopiti ugovor s Rudollom II. O tom ugovoru pobliže piše Isthvanfy o. c. str. 401.
[4] Ibid. l. c.

svojim četama braniti osvojene zemlje preko Kupe.[1] Učinili su to jamačno i za to, jer je snaga njihova posve iscrpena bila. Kralj ni nadvojvoda ne poslaše nikake pomoći u osvojene tvrdje, pak se ne čudimo, što Turci, videći u kakom se položaju nalazi Hrvatska, namah se spreme, da se osvete Hrvatima za nedavno doživjele poraze.[2]

Rustan-beg i Erdoglis-beg zapute iz Kostajnice sa svojim četama, da zauzmu natrag osvojene tvrdjave. Kako je posada bila neznatna i slaba, nije joj preostalo, nego kukavno pobjeći. Tako pade opet u turske ruke Hrastovica, Petrinja i Gore. A Erdoglis krene u Turopolje, da ga plijeni i hara. Medjutim sad je bio loše sreće, jer ga Eggenberg kod Kupe uhvati, vojsku mu potuče, oteti plijen ugrabi, a njega živa zarobi. Poslije bješe Erdoglis odveden u Požun i pogibe tamo u tamnici. No ta pobjeda Eggenbergova osta bez koristi po Hrvatsku, jer osvojeni gradovi ostadoše u rukama turskima.[3]

Kad se uredilo pitanje ugovora izmegju Rudolfa II. i Sigismunda Batora, stao je rodoljubni ban iznositi pred kralja nevolje i rane, koje nepravedno Hrvatska podnositi imade. Iznesao je ban, kako njegova vojska, otkako je on ban, nije plaćena, uputio je kralja o zulumu njemačke vojske, a upoznao ga i s drugim teškim ranama hrvatskim. No kad je vidio, da se ni kralj, ni njegov kabinet ne osvrću na njegove opravdane tužbe, nije mu preostalo drugo nego da zahvali na toliko puta i toliko načina povrijedjenoj banskoj časti.[4] Naš historičar spominje, da je sam Toma Erdedi zapisao kao jedan od glavnih uzroka svojoj zahvali i taj, što mu kralj nije podijelio grofoviju Pazinsku u Istri za naknadu troškova, što ih je on iz svojih imanja potrošio u kraljevskoj službi. Prigovorio je Toma i nepravednom otcijepljenjenju Istre i gore naznačene grofovije od kraljevstva hrvatskoga.[5] Kralj Rudolf II. odgovorio je na njegov prigovor, da on može po svojoj volji raspolagati svojim

---

[1] Krčelić: o. c. str. 300.
[2] Isthvanfy: o. c. str. 400.
[3] Ibid. l. c.
[4] Fessler: Die Geschichte der Ungarn. VIII. str. 256.
[5] Krčelić: o. c. str. 302.

zemljama, kao što i ban svojima. Na to je ban odmah predao svoju zahvalnicu na banskoj časti.

Vijest o zahvali Erdedovoj na banskoj časti prenerazila je Hrvatsku. Na 15. maja sastaju se staleži i redovi na sabor, da se posavjetuju, što im je sada u tim prilikama činiti.

Tužni i zdvojni obraćaju se na nadvojvodu Maksimilijana. Ta njemu je poznato, da je ban u Pragu pred kraljem zahvalio na banskoj časti. Znade on, da je bansku zastavu u Požunu nadvojvodi Matiji predao, a u današnjem saboru (15. svibnja 1595.) pred svima je staležima predao ostavku. On je pače jasno izjavio, da ne može ni pod koju pogodbu ostati i nadalje ban. Njegovi vojnici nijesu dobili nikakove plaće, nije im dana nikakova zadovoljština za cijeloga njegova banovanja. Spominju nadalje staleži nepravdu, što se dogodila banu, kad je htio kupiti grofoviju pazinsku. Nadvojvoda Maksimilijan bio je banu obećao, da će mu osigurati kupovninu grofovije pazinske, što se zove Mitteburg u Istri, ali je protiv toga ustao nadvojvoda Ferdinand i njegova majka. Ban se ne nalazi više u milosti dvora, njegova sva dobra opustošena su, on ne može dalje vršiti banske službe. Ožalošćeni staleži bez bana ne znadu na koga bi se obratili. Zakljinju zato nadvojvodu Bogom, da ih u tim teškim vremenima i u najvećoj neprilici ne ostavi. Neka on kod kralja uznastoji, ako se sadanji ban ne uzmogne s kraljem složiti, da im kralj što prije postavi bana. Novi ban neka bude pripadnik ovoga kraljevstva neka bude čovjek vješt oružju, ali naš. Kralj treba da ga kraljevstvu predstavi s banderijem po prastarim običajima kraljevstva. „Jer ako staleži ne budu imali bana, neka znade njegova jasnost“, vele doslovno, „kao stvar najsigurniju, da se oni ni jednome generalu tudje narodnosti pokoravati ne će, niti će s njim izaći u rat, pa makar svi zajedno i s domovinom poginuli. Oni će i najkrajnije poduzeti prije, nego im se okrnji sloboda u toj točci“.[1]

U tim prilikama tako odrješita izjava naših staleža pokazuje nam u prvom redu njihovu odlučnost, a onda poštovanje i ljubav k njihovim pravima vlastitom krvlju toliko puta posvećenima.

[1] Articuli Dominorum et Nobilium etc. in o. c. VIII. str. 502.

Ne propušta sabor, da i banu Tomi istom zgodom svečano ne prizna, da je u domovinskoj službi bio uvijek spreman, a davao je za domovinske potrebe i iz svoga vlastitog imutka, za domovinu izlagao je i svoj život.*

O uspostavi Tominoj na bansku čast nije moglo biti više ni govora. Dvor, koji je preduzeo krnjiti hrvatski ustav, vidio je, da mu je Erdedi na putu, jer je Erdedi uvijek ustajao na obranu hrvatskih pravica. Toga radi je dvor želio, da se Erdeda riješi. Toma pak nije mogao više trpjeti, da se hrvatska prava toliko vriedjaju sa svih strana, on sam izjavljuje pred staležima, da ne prima ponovno uz nikoju pogodbu banske časti.[1]

Sreća je bila po Hrvatsku, što se sav veliki rat vodio na poljanama Ugarske, gdje su carske vojske pod vojvodom Karlom Mansfeldom pobjedjivale, te je u Ugarskoj stizao Turke udarac za udarcem. Ta nesreća u Ugarskoj nije im dala vremena da misle na Hrvatsku. Hrvati su mogli otpočinuti malo.

Položivši bansku čast povuče se Toma Erdedi na svoje dobro u Metliku.[2] Želio je i on otpočinuti od dvanaestgodišnjeg teškog i napornog rada, koji je bio uvijek na korist naroda i domovine. No ipak nije propustio, da i nadalje budnim okom prati javne poslove kraljevstva. Nije mogao dopustiti, da zardja mač u koricama njegovima, pa ako i nije bio više ban, hrli on kao i svaki drugi plemić u sredini kolovoza iste godine 1595. pod zidine Petrinjske, da s Herbersteinom, Lenkovićem i s drugima otme Turcima Petrinju.[3] Petrinja, Hrastovica i Gore padaju opet našima u ruke. Rustan-beg, taj krvni neprijatelj Hrvatske, koji je mnogu tešku ranu zadao hrvatskome narodu, nadje pod Petrinjom svoju smrt. Dionik te slave i pobjede opet je naš Toma,[4] no sada ne više kao ban, nego kao običan plemić.

---

* Ad instantiam Spectabilis et Magnifici Domini Thomae Erdödi etc. Comitis et Bani, qui in defensione Regni sese semper alacrem, promptum, paratum et benevolum, non sine magna erogatione et expensis rerum suarum, periculoque vitae, a certis jam annis in banatu exhibuisset . . . Ibid VIII. 510.

[1] Ibid. l. c.

[2] Krčelić: o. c. str. 302.

[3] Ibid. l. c.

[4] Ibid.

*

IV. DIO.

Od godine 1595.—1624.

Od polovice maja do polovice decembra čekala je Hrvatska na novoga bana. Čuvši dvor za odlučnu i ozbiljnu izjavu hrvatskih staleža naimenuje Hrvatima u decembru dva bana na mjesto Tome Erdeda. Jedan imenovani ban bijaše biskup zagrebački Gašpar Stankovački, a drugi Ivan Drašković trakošćanski, kapetan križevački;[1] ali ni jednoga ne dade ustoličiti. Na 17. prosinca sakupio se sabor, ne više kao doslije „ex edicto domini bani“, nego „ex edicto dominorum comitum comitatuum huius regni“. Sabor doduše zna, da su izabrana dva bana, ali kralj im još do sada nije poslao plaće za vojnike, niti su izabrani bani položili prisegu vjernosti po starom običaju pred staležima i redovima, pače oni nemaju još ni banskog banderija. Sve to ponukalo je staleže, da se skupe u sabor, koji su sazvali župani županija, te da u njem jednoglasno stvore zaključke korisne po daljni opstanak tužne im domovine.[2]

U tom saboru radilo se o novim banima, o utvrdi Petrinje, a riješila se tom prigodom i neka privatna pitanja [3]

U prvoj polovici siječnja 1596. imenovao je kralj komisare, koji će uvesti i predstaviti staležima nove bane. Imenovani komisari bijahu: Nikola Ištvanfi i Matija Bazarić.[4]

Na 11. januara 1596. sazvao je Toma Erdedi sabor ako i ne više kao ban, a ono „authoritate caesareae et regiae maiestatis“. Na tom saboru budu po kraljevim komisarima uvedeni novi bani i staležima

[1] Fessler: o. c. VIII. str. 257.

[2] Articuli dominorum statuum etc. in o. c. VIII. str. 512.

[3] Ibid. l. c.

[4] Ibid. str. 519.

predstavljeni. Po starom običaju položiše i prisegu, samo biskup Stankovački* položi prisegu u biskupskom gradu, jer je bio slaba zdravlja; a Drašković po običaju položio je prisegu u županskoj crkvi sv. Marka.[1] To je zadnji službeni čin Tome Erdeda, što ga je obavio pod vladom Rudolfa II. Mislio je Toma, da će se moći naužiti mira na svojim imanjima, što su ostala nepoharana od Turaka, ali se prevario.

Već početkom septembra prosu se Hrvatskom glas, da vezir Ahmed vodi ravno na Petrinju jaku vojsku do 30 hiljada ljudi. U Petrinji bio je zapovjednik Dane Frankol i Gjuro Prestočić, a uz njih jedva do 350 ljudi.[2] Kako se glasalo, tako se zbilja dogodilo. Ogromna vojska opsjednu Petrinju sa svih strana. Veliki se vezir kune svecem Muhamedom, da ne će ispod Petrinje, dok je ne pridobije. Strašno su udarali na Petrinju Turci, ali se junački branili naši. Ahmed je upotrebio sve, što se moglo, da je zauzme, naši pak odbijali napadaje junačkom srčanosti. Ban Drašković skupi brže bolje banske čete, sjedini se s Eggenbergom i sa susjednim slovenskim četama i utabori se kod Siska. Pozva u pomoć generale Lenkovića i Herbersteina, koji se odazvaše. Naš Toma Erdedi nije takodjer mogao ni smio u tako važnoj bitci izostati. Brzo sakupi i on svoje čete i pridruži se banu na putu pod Petrinju.[3] Od Petrinje dijelila je kršćansku vojsku samo Kupa, ali k tvrdjavi petrinjskoj nije se nikako moglo, jer su je Turci posve opkolili. Trebalo se s neprijateljem ogledati na otvorenom polju, valjalo je prijeći Kupu, no pošto je ona od velikih kiša nabujala bila, trebalo je povući se natrag i kod Siska je proći. Da se posada u gradu ne zabuni i ne preda, poručiše joj svoj naum po Martinu Senjaninu, kojemu uspije varkom doći u tvrdjavu.

Dok su naši kretali prema Sisku, navali do 7 hiljada Turaka za njima preko Kupe misleći, da naši od straha pred Turcima bježe. No naši se okrenuše i razvije se bijesan boj. Domala Turci

---

* Biskup Stankovački nije dugo banovao, jer je već 30. juna iste godine umro. Sada osta ban Ivan Drašković bez druga. Krčelić: o. c. str. 305.

[1] Articuli Dominorum et Nobilium etc. VIII. str. 519.

[2] Smičiklas: Povj. Hrv. II. 87.

[3] Isthvanfy: o. c. str. 422.

uzmakoše, do 3 hiljade proguta ih Kupa.[1] Sam se Ahmed preplašio tog poraza.[2] Stade namah spremati prtljagu i otpravi ju s topovima prama Kostajnici, ali sam sa 8000 ljudi ostane u taboru. Drugi dan, kad se naša vojska, dolazeći od sisačke strane, sve više približavala Turcima, pa kad je k tome provalila i petrinjska posada iz tvrdjave, nagnuše Turci u bijeg, a prednjačio im sam Ahmed. Naši se dadoše za njima u potjeru, mnogo ih pobiše, zarobiše mnoge, dva barjaka i dva velika topa panu našima u ruke.[3]

Kako se tu ponijeo Toma Erdedi, svjedoči nam sam kralj Rudolf II., koji mu u darovnici od god. 1607., kojom ga postavlja za nasljednoga župana županije varaždinske doslovno o toj Petrinjskoj bitci piše: „Cumque demum Zerdar Passa praegrandi centum milium armatorum manu Petrinia occupare volens obsedisset, tu comes Erdödy cum aliis regni proceribus nostrisque copiis auxiliaribus viriliter armatus hosti in oposito castra nostra posuisti, et ad pugnam provocatus non solum ab arcis impugnatione desistere coegisti, sed etiam caesum fungatumque Turcam fugam capessere adagisti, atque hoc pacto statione tua fortiter retenta insigni de hostibus trophaeo potitus fuisti.[4]

Još god. 1584. oženio je Toma Erdedi jedinicu kćer Krste Ungnada imenom Mariju,[5] a s njom kao miraz dobio je varaždinski posjed. Dakako da je radi toga posjeda došlo veoma često do prepiraka izmedju Tome Erdeda i gradjana grada Varaždina,[6] kao i izmedju ostale obližnje vlastele.[7] Medjutim ipak je Erdedi sve do 1596. mirno uživao varaždinski posjed. No u novembru iste godine general varaždinske krajine Sigismund Herberstein, otme mu razbojničkim načinom grad Varaždin i sva okolišna imanja, a njegovi

---

[1] Ratkay: o. c. str. 177.
[2] Ibid.
[3] Isthvanfy: o. c. str. 402. Ratkay o. c. l. c. Valvasor o. c. str, 545.
[4] Janković: Pabirci po povjesti županije varaždinske. Listina u prilogu I..
[5] Elenchus Cronologicus. M. G. Kovačić: Script. rer. hung. min. II. str. 425.
[6] Janković: o. c. str. 20.
[7] Prepirka s Gjurom Zrinskim. Listina u zemaljskom arkivu N. R. A. fasc. 447. No 40.

arkibuziri oteše imanja Ištvanfijeva i podravskih plemića sve do Koprivnice.[1] Ogorčen i u svojem pravu povrijedjen prosvjeduje Toma Erdedi, a i staleži se zgražaju u saboru nad tim nečuvenim postupkom.[2] Medjutim ti prosvjedi nijesu ni došli do kraljevih ušiju, jer se praškoga kabineta nije obijesni Nijemac trebao bojati, a bivšemu banu mogao je lako prkositi.[3]

Kako smo razabrali, Turčin je poharao mnoga dobra Erdedijeva, a sad eto njemačka vojska, koja je već toliko zuluma učinila u Hrvatskoj, usudjuje se s generalom na čelu oteti bivšemu banu njegov zakoniti posjed, a nikoga nema, tko bi toj otimačini na put stao. Boljelo je Tomu Erdeda, što u Hrvatskoj tudjinci zapovijedaju, koji mjesto da Hrvatsku brane, u svojoj obijesti čine veći zulum nego Turci.

Na saboru od 28. januara 1597. opet prosvjeduje Toma protiv otimačine Herbersteinove. Sabor nalaže nuncijima, koji polaze na sabor u Požun, da se „gravissima cum quaerela" potuže i staležima ugarskima i nadvojvodi radi nepravda, što ih Hrvatskoj nanesoše Herberstein i njegovi arkibuziri.[4] Ako se gotovo u svakom saboru protestiralo protiv nepravde nanesene banu, ipak se to pitanje riješilo tek god. 1607., kad je opet Toma grad varaždinski i varoš kraljevom darovnicom dobio.[5]

Do to doba boravio je Toma na svojim dobrima, koja su mu od Turaka poštedjena ostala. Mogao je mirnije pratiti dogadjaje, koji se razvijali u Hrvatskoj, jer od zadnje provale Ahmedove nema u Hrvatsku veće provale turske. Tu i tamo provaljuju manje čete, ali budu gotovo uvijek suzbijene. Hrvati pače postaju od 1596. ofenzivni.

Oni provaljuju u većim ili manjim odjelima na Turke po Sla-

---

[1] Krčelić: o. c. str. 385.

[2] Articuli etc. in o. c. VIII. str. 539.

[3] Fessler: o. c. VIII. str. 257.

[4] Memoriale super tractatibus Dominorum Regnicolarum etc. u Monum. Hung. hist. VIII. str. 541.

[5] Janković: o. c. Listina I. u prilogu. Lopašić: Prilozi za povjest Hrvatske. Starine XIX. str. 75.

voniji[1], gdjegdje uspijevaju, ali budući nema jedinstvene organizovane sile, koja bi imala zadaću, da otme Slavoniju ispod turskog jarma, ne možemo još o uspjesima govoriti. Medjutim ideja o obrani Slavonije živo je već zapretena u srce narodno pod konac 16. stoljeća.

Na žalost pala je godine 1600. u ruke turske Kaniža, ta jaka obrana Hrvatske sa sjevera, te je tako Hrvatska postala otvorena sa sjevera novome jednome neprijatelju naime Tatarima krimskim. Te Tatare pozvala je porta u Ugarsku, kad je već ona neprestanim ratovanjima u Ugarskoj iznemogla bila, a njezina vojska uzdanica: janjičari, svak bi se čas pobunili. Tatari bijahu bič civilizovanih naroda, oni su provaljivali u Hrvatsku preko Medjumurja, a nosili su ovamo palež.[2] Tako oni g. 1600. poharaju Medjumurje sve do Preloga. Odavle polaze u Slavoniju, gdje uhvate koprivničkog generala Jakoba Grassweina, a 400 vojnika mu pogubiše.[3] Dakako, da su te nevolje zabrinule sabor hrvatski, koji je sada opet bio prinužden obratiti se na iskušanog borioca i vojskovodju Tomu Erdeda. „Na prošnju čitavoga kraljevstva“, primi on ponudjenu mu čast kapetana kraljevstva: „cum plena eiusdem officii auctoritate“.[4] On i ban radit će sporazumno u obrani domovine, a Toma će radi provale Turaka i njihovih četa (Tatara) često biti na granicama kraljevstva.[5]

Tu čast kao i sve dosadanje nosio je Toma dično i požrtvovno sve do godine 1619., dok se na njoj ne zahvali radi starosti svoje. Sabor mu izdaje „literae testimoniales“, „da je vjerno izvršivao tu službu“.[6] Iz listine, kojom mu kralj podjeljuje opet Varaždin, vidimo, kako se u toj službi ponijeo Toma: . . . . „qui variis in proeliis et conflictibus contra infestissimos Christiani nominis hostes Turcas

[1] Isthvanfy: o. c. str. 436. et seq.
[2] Smičiklas: Povj. Hrvat. II. str. 90.
[3] Ratkay: o. c. str. 179. Krčelić: o. c. str. 319.
[4] Articuli dominorum nobilium etc. od 30. travnja 1603. in o. c. X. str. 649.
[5] Ibid l. c.
[6] Acta Croatiae et Slavoniae plerumque congregationum generalium seu conventuum potissimum per protonotarium regnorum authenticata; ab anno 1601—1635. Izvornik u kr. zemalj. arkivu.

et Tartaros nullis parcendo sumptibus, vigiliis et laboribus, nullaque vitae pericula et discrimina formidando, strenue, fideliter, constanter et summa cum laude nostraque benigna satisfactione exhibuit.“[1]

U Ugarskoj je davno već kuhalo proti caru Rudolfu. Ali godine 1604. dodje do očite bune. Najbliži povod bio je, što je car zatvorio protestantske crkve. Na čelo protestantima stane Stjepan Bočkaj, erdeljski velikaš. Plane novi i grozni rat carevaca i Bočkajevaca, koji proglasiše Bočkaja za kralja Ugarske i Erdelja, a na rakoškom polju okruni ga veliki vezir u ime sultanovo za kralja.[2] I Hrvatsku pozva Bočkaj, da ga primi za kralja, ali ne htjedoše hrvatski staleži. Kako bi oni ustali protiv svoga zakonitoga kralja, pak još uz heretike, za koje su zaključili u svom saboru, da se svi istjeraju iz kraljevstva.[3]

Uvrijedjeni Ugri, što Hrvati ne će uz njih pristati, spremili su svu silu vojske na Hrvatsku. No Hrvatska takodjer spremi vojsku, a ban Drašković podje na čelu vojske u Ugarsku i kod Kermenda 1605. razbije Bočkaja.[4] Dali je u tom boju prisustvovao Toma Erdedi, ne možemo sigurno ustvrditi, jer nemamo ni jedan izvor, koji bi nam to izrijekom potvrdio, ali pohvalno svjedočanstvo Rudolfa II. u darovnici, kojom mu daruje nasljedno županstvo županije varaždinske, a i grad Varaždin podaje nam očiti dokaz o njegovoj vjernosti spram kralju, a i o njegovim štetama, što ih je tom prilikom pretrpio . . . . . . „horum itaque eius meritorum, atque itidem damnorum in proximae praeteritis Hungariae motibus et tumultibus a nostris tunc adversariis acceptorum intuitu.“[5] . . .

Na drugom opet mjestu hvali kralj njegovu vjernost, što nije nikad krenuo vjerom spram njega pravoga i okrunjenoga vladara, što se nikad nije pridružio njemu protivnoj struji.[6]

---

[1] Janković: o. c. Listina u prilogu.
[2] Fessler: o. c. VII. str. 588.
[3] Articula dominorum nobilium etc. in o. c. X. str. 657.
[4] Smičiklas: o. c. II. str. 91.
[5] Janković: o. c. Listina II. Prilog.
[6] Tu comes Erdödy a Regni nostri suscepti Gubernamine Dominum alium neminem agnovisti aut coluisti, nec unquam adversariam factionem

Da mu kralj bar donekle naplati vjernost, da mu donekle naknadi štete, što ih je pretrpio u ratu s Turcima, a poslije i od njemačkih vojnika, imenuje ga 24 marta 1607. nasljednim velikim županom županije varaždinske, podijeli mu opet tvrdju, grad i nasljednu kapetaniju grada Varaždina. Iz listina, kojima je kralj to Tomi Erdedu podijelio, opažamo dobro, da je tu čast naš Toma u istinu zavrijedio. Doslovno piše kralj . . . „te praecipue comes Thoma Erdödy . . . in maximis et arduis rebus ea solertia, diligentia, industria, fide, et integritate ac prudentia reliquisque animis dotibus pollere experti sumus, ut non modo cum nostrae tempestatis hominibus, verum etiam cum omni vetustate in harum omnium virtutum splendore facile conferri posse videaris". Iza toga nabrajaju se u toj povelji sva njegova glavna djela počevši tamo od mladenačkog doba, izbrajaju se bitke u kojima je stekao lovor vijenac, njegovo banovanje, sve do zadnje bitke kod Petrinje. Spominje kralj, kako ga je poslije zahvale na banskoj časti imenovao magistrom stolnika kraljevskih, a onda i kraljevskim tavernikom, a u toj časti „summa cum laude etiam nunc persistis, nostraeque benignae ac aliorum de te susceptae expectationi satisfacis". To sve ponukalo je kralja, koji se prije posavjetovao sa gospodom prelatima i baronima, da imenuje njega Tomu i njegove sinove Sigismunda, Krištofora, Stjepana i Ivana, a i njihove nasljednike obojega spola za nasljedne i velike župane županije varaždinske, te da im dade sva prava, koja ih kao velike župane idu.[1] U drugoj darovnici podjeljuje Tomi tvrdju varaždinsku sa svim okolišnim posjedima, koji su točno ondje naznačeni, te ujedno odredjuje, da ga ima prvi naslijediti sin mu Sigismund.[2]

Spomenuli smo već prije, da je Toma Erdedi grad Varaždin

---

sequi voluisti, qui potius in nostra tamquam veri, legitimi et coronati Hungariae Regis inviolata fide ac devotione constitus, multa etiam damna pertulisti, nec quidquam vel errore aut timiditate comisisti, quod vel minimam rerum tuarum gestarum felicitati maculam aspergere posset. Ibid. Listina I.

[1] Janković: o. c. Listina I. u prilogu.

[2] Ibid. Listina II. u prilogu.

primio 16. juna 1607.,[1] a svečano ustoličenje za velikog župana obavilo se na 10. prosinca 1607., u glavnoj skupštini. Imenovani veliki župan položio je po starom običaju prisegu pred velikašima i pred plemstvom županije varaždinske. Sve prisutno plemstvo potvrdilo je iza toga Tomi i njegovim zakonitim nasljednicima, da su doista dobili nasljednim pravom župansku vlast u županiji varaždinskoj. Potvrdno pismo, koje je plemstvo tom prigodom Tomi izdalo, providjeno bi s plemićkim pečatima. Kraljev povjerenik bio je tadanji biskup zagrebački Šimun Bratulić, a uz njega bijahu nazočni Nikola Isthvanfy, Ivan Drašković, Petar Erdedi, grof Petar Drašković, Ivan Ratkay, Benedik Turoc, Fridrik Sekel, Ivan Keglević i Gjuro Keglević To su bili magnati, a osim njih bilo je mnogo običnog plemstva, koje je takogjer sve svojim pečatima Tomi čast velikoga župana potvrdilo.[2] Tako je Toma Erdedi bar donekle bio nagradjen za dobročinstva, što ih je iskazao narodu i domovini.

Da uzmognemo stvoriti sebi pravu sliku vremena, u kojem se kreće naša rasprava, a po tom da nam i djelovanje Tomino jasnije bude, zagledat ćemo u onodobne prilike Hrvatske i Ugarske, koje su u mnogom zajedničke.

Gore spomenusmo, kako je Bočkaj vodio u Ugarskoj rat protiv cara. Carski pak namjesnik u Ugarskoj, nadvojvoda Matija, vidio je, da mu je nemoguće uspješno voditi rat s dva jača i pretežnija neprijatelja, s Turcima naime i s Bočkajem; trebalo je svakako učiniti nešto, da se gotovo posve satrta Ugarska opet pridigne. Ne gledeći on na slaboumnoga Rudolfa, stane ugovarati s Bočkajem god. 1606. Bočkaja prizna za erdeljskoga vojvodu, a u Ugarskoj proglasi ravnopravnost obiju vjera. To je takozvani bečki mir.[3] Iza toga stane namah ugovarati mir s Turcima, koji su se takodjer zaželjeli već mira iza 15 godišnjeg gotovo neprestanog ratovanja. I u istinu dodje do žudjenoga mira, koji bijaše

[1] Starine XIX. str. 75.

[2] Zapisnik sjednice, u kojoj je Toma ustoličen. Janković: o. c. Prilog 3.

[3] Fessler: o. c. VII. str. 611. et seq.

sklopljen u Žitva Dorogu na 11. studenoga 1606. Svaka stranka zadržat će što posjeduje, a car će dati sultanu jednom za svagda dvije stotine hiljada talira. Hrvatskoj ostade Moslavina s nešto zemlje preko Kupe i pridobivena tvrdjava Petrinja.[1] Taj mir kolikogod je u svjetskoj povjesnici od velike važnosti, ipak za Hrvatsku nije bio od velike koristi. Glavne tvrdjave, što ih je bila izgubila: Bihać, Klis i Kanižu, nije natrag dobila. Slavonija ostade i nadalje pod turskim jarmom.

Na krajini ne će prestat tako brzo četovanja usprkos sklopljenome miru. No jedna je ipak korist za Hrvatsku i Ugarsku, jer tim je mirom skršena premoć turska nad Europom, njihova navalna politika prestaje, a Hrvatskoj ne će poslije 1606. zaprijetiti pogibao opstanka sa strane turske.

Medjutim koliko Hrvatska prestaje stradati od navala turskih, toliko joj se valja boriti s kraljem i njegovim dvorom, koji ide za tim, da okrnji staro ustavno pravo hrvatske kraljevine. Kao što Tomi Erdedu za njegova banovanja nije bila nikada plaćena banska vojska, isto se dogodi i banu Draškoviću. Ne mogući podnositi tu nepravdu zahvali i on na banskoj časti.[2] Medjutim dvor ne imenova nikoga za bana. Želio je Rudolf II., da ostane banska stolica prazna, kao što je prazna bila i palatinska u Ugarskoj. Medjutim Hrvati si ne dadu oteti to staro, sveto pravo. Oni drže sabor, a predsjeda mu na mjesto bana biskup zagrebački Simun Bratulić.[3] Izabiru nuncije Baltazara Napulija i Nikolu Malenića i šalju ih u Prag, da zatraže od kralja, neka bi im imenovao novoga bana. Sabor daje tim poslanicima i naputak, da zamole kralja, da banom postane domorodac (indigena), da mu se dade potpuna vlast po starom običaju. No ta je predstavka ostala neuvažena, jer kralju nije bilo do hrvatskoga ustava. Taki nehaj za Hrvatsku sa strane kraljeve morao je u Hrvatskoj roditi samo nepovjerenjem u kralja, a to nepovjerenje raslo je od dana na dan. No ne samo

---

[1] Hammer: o. c. IV. str. 394.

[2] Ratkay: o. c. str. 185.

[3] Acta Croatiae et Slavoniae (1601—1625). Vidi zapisnik od 13. nov. 1607. Izvornik u kr. zem. arkivu u Zagrebu.

u Hrvatskoj, nego i u Ugarskoj i po ostalim nasljednim zemljama bili su duhovi veoma uzbunjeni proti slaboumnom Rudolfu i njegovu dvoru. No najgore je kuhalo u Ugarskoj.

Namjesnik Matija upotrebi tu zgodu, pa kad kralj nije htio da sazove staleže u sabor, u kojem bi se riješile rane, što tište njegove zemlje, sazva on na svoju ruku sabor u Požun na početku godine 1608.[1] Na taj sabor bili su pozvani i hrvatski staleži, koji su onamo s oduševljenjem pohrlili. Od Hrvata na tom saboru nalazimo medju prvima našega Tomu Erdeda, brata mu Petra, bivšega bana Ivana Draškovića i još neke druge.[2] Radilo se u tom saboru o svim mogućim nepravdama, što ih je pretrpjela Ugarska i Hrvatska, a veoma mnogo raspravljalo se takodjer o ravnopravnosti protestantske i katoličke vjere. Ugri pače stali zahtijevati, da i Hrvatska otvori vrata protestantizmu, ali usta grof Toma Erdedi, izvuče svoj mač i izreče znamenite ove riječi: „Ovim ćemo mačem iskorijeniti tu kugu, ako stupi na vrata naša; još imademo tri rijeke, Savu, Dravu i Kupu, jednu ćemo dati piti tim novim gostima“.[3] Dakako da je ta izjava urodila nezadovoljstvom medju ugarskim velikašima, od kojih su veoma mnogi protestanti bili, a gdjeki od njih svoje negodovanje žamorom i mrmljanjem pokazaše.[4] Na usta Tomina govorili su tada staleži hrvatski, što više, može se reći: govorio je čitav hrvatski narod.

Taj sabor, koji je kralj Rudolf II. htio raspustiti, ali ga staleži ne poslušaše, urodio je savezom gotovo svih carskih zemalja osim Češke, ali na 19. travnja 1608. pristupiše tomu savezu i češki staleži protiv cara.[5] Već na saboru stalo se glasno isticati, da treba Matiju okruniti za ugarskoga kralja, pače i pred carskim poslanikom, koji je u ime carevo tražio da se razidje sabor, glasno se o tom govorilo[6] Matija je i sam želio, da to što prije bude,

[1] Fessler: o. c. VII. str. 632.

[2] Diarium conventus Regnicolarum Posonium anno 1608. Kovačić: Script. rer. Hung. min. I. str. 211 et seq.

[3] Ratkay: o. c. str. 162. Fessler: o. c. VII. 637.

[4] Ratkay l. c.

[5] Fessler: o. c. str. VII. 642.

[6] Ibid. str. 638.

pak je već na 19. aprila stajao kod Znojma u Moravskoj s vojskom do 25.000 vojnika,[1] sabranom iz svih zemalja carskih, a vodio ju je protiv svoga rodjenoga brata.

Kad se Matija približio s tolikom vojskom Pragu, nije slabome Rudolfu II. preostalo, nego da zahvali na ugarskom prijestolju i da odstupi bratu Matiji osim Ugarske Austriju i Moravsku. Bilo je to 28. juna.[2] Ugarska sva udarila je u radosno i veselo klicanje, a i Hrvatska stala se mnogome nadati od novoga kralja, koji će biti u oktobru okrunjen za kralja ugarskoga i hrvatskoga.

Prije nego li će se sabrati u Požunu krunidbeni sabor, drže hrvatski staleži u Zagrebu sabor, kojemu „vacante officio banatus“ predsjeda kao kraljev komisar Toma Erdedi. Sabor izabira nuncije, koji će poći u Požun, te im daje upute, što će ondje tražiti od novoga kralja. U prvom redu kralj neka odmah, bez oklijevanja postavi novoga bana, koji će biti indigena kraljevstva. Neka bude nadalje novi ban osoba zgodna s potpunom vlasti i s pravom podijeliti 16 sjedišta zemlje. Po starom običaju treba njemu podvrgnuti svu zemlju od Drave do Jadranskoga mora. Novi kralj neka oduzme Nijemcima kapetanate u zemlji, pa ih neka podijeli domaćim zaslužnim ljudima. Neka se već jednom vojnici banski isplate, a i novome banu neka se odredi plaća stalna i sigurna. Čuli su staleži, da neki od Nijemaca ištu veličanstvo, da ih postavi na čast generala u hrvatskim zemljama, ali nunciji neka kralju izjave, da su hrvatski staleži spremni prije umrijeti, nego da s njima gospoduju tudja gospoda, ili da ta gospoda nose i najmanje časti u Hrvatskoj na uštrb njihove slobode.[3] To odrješito pismo staleža hrvatskih pokazuje nam, koliko su oni držali do svojih prava; ta prava vrijedjali su im do sada Turci, a sada ih vrijedjaju njemačka gospoda, koja su sjedjela u našim krajevima po raznim gradovima kao zapovjednici, a namještao ih gradački dvor. Osobito otkad preuze god. 1603. upravu nad krajinom nad-

[1] Ibid. VII. 643.
[2] Ibid. VII. 649.
[3] Acta Croat. et Slavoniae (od 1601—1635.) str. 59. Izvornik u kr. zem. arkivu u Zagrebu.

vojvoda Ferdinand, bilo je s tom njemačkom gospodom stotinu jada. Kojekaki nevrijednici, inače iz odličnih rodova kranjskih i štajerskih, protekcijom bi dolazili do krajiških kapetanata, a jedina im je svrha bila, da loše svoje financijalno stanje na tim unosnim mjestima poprave. Mnogi nijesu ni stanovali na odredjenim mjestima, nego su katkada samo zagledali i brali krasne plaće i dohotke.[1]

Sam nadvojvoda Ferdinand nije ni malo štovao hrvatskih prava, krnjio je ugled banski, nastojao oteti mu vojvodsku vlast, a samo sudačka njemu da ostane. Sad razabiramo, zašto staleži na onaj način traže od novoga kralja svoje pravice.

Odrješito zahtijevanje hrvatskih staleža, učinilo je, te su Hrvati dobili bana, staroga ljubimca narodnoga Tomu Erdeda. Znao je kralj Matija, da će ugoditi Hrvatima, da će ih umiriti, ako im postavi za bana čovjeka, u koga su oni imali povjerenja. A i sam Matija cijenio je u velike grofa Tomu Erdeda, jer je htio, da on postane i ugarski palatin, te ga je ugarskim staležima u Požunu na saboru na prvom mjestu kandidovao.[2] No za palatina bi izvikan protestant Illészházy, jer je protestanska stranka tada u Ugarskoj prevladjivala, a Toma je bio poznat kao odrješit katolik.

Davno je već prošao ugarski sabor, a Hrvati čekaju, kad će kralj poslati u Hrvatsku komisare, da novoga bana ustoliče, ali to dočekati ne mogu. Na 28. februara 1609. sazivlje Toma sabor. Sabor se tuži na kralja, što ne će poslati komisare, da uvedu bana u njegovu bansku čast. Staleži izabiru dva nuncija i to: Stjepana Patačića i Ivana Kruševlja, te ih šalju k palatinu i drugim kraljevskim savjetnicima, da se njihov ban, što prije ustoliči, te da se njegovim vojnicima isplati plaća za šest mjeseci.[3] Medjutim dobro su znali staleži, što smjera kraljev dvor, kako mu je samo do toga, da okrnji hrvatski ustav; za to oni u istom saboru dadoše svome banu, ako i nije ustoličen, potpunu vlast u izvršivanju

---

[1] Smičiklas: o. c. II. str. 116.

[2] Fessler: o. c. VII. str. 659.

[3] Acta Croat. et Slav. etc. Izvornik u kr. zemalj. arkivu str. 69. et seq.

njegovih banskih dužnosti „eidem domino bano plenariam dant auctoritatem“.[1]

Bana Tomu boljelo je, što dvor ne će da imenuje komisare, da ga uvedu u bansku čast, ali uza sve to vrši on svoju dužnost kao ban najsavjesnije i najtočnije. Drži on „judicia octavalia,“[2] sazivlje sabore i vijeća na njima o potrebama kraljevstva.

Iz saborskih zapisnika razabiramo, da se u Hrvatsku ipak uvuklo nešto protestantizma. To treba iskorijeniti. Zaključuje sabor, da ne smije ni jedan heretik u kraljevstvu propovijedati. Tko bi ga uhvatio, neka ga dovede pred bana i biskupa, a ako drugojačije ne bi išlo, neka ga ubije.[3] To nam pokazuje na kako visokom stepenu bilo je vjersko osjećanje bana i staleža.

God. 1610. drže se opet dva sabora. O banovu ustoličenju nema još ni govora. Budući da kralj do septembra nije poslao komisare, koji bi bana uveli, opet izabiru staleži nuncije palatinu, da bi on isposlovao, da kralj imenuje komisare, koji će ustoličiti bana.[4] U siječnju god 1611. ponavljaju staleži molbu, da im kralj ustoliči bana, opet biraju poslanike, koji će ponoviti toliko puta zatraženo pravo, ali kralj još ne čuje molba staleža hrvatskih, jer se slabo brine za Hrvatsku. Imao je pune ruke posla s Ugarskom, u kojoj su se razmahale vjerske borbe. S druge pak strane želja za carskim prijestoljem nije mu dopustila, da se još i hrvatskim poslovima bavi.

Neustrpljivo čekali su staleži cijelu godinu 1612. na ustoličenje novoga bana, ali dvor nije ni mislio, da udovolji Hrvatima. Zato nam je pojmljivo, što neustrpljivost staleža hrvatskih dolazi na saboru od 13. februara 1613. do ogorčenja. Nuncijima, koji polaze u Požun, nalažu staleži, da zamole kralja, da bi se osim ostalih kraljevstva „tandem aliquando“ obazrio na ostatke ovoga uvijek mu vjernoga kraljevstva, te da bi dao uvesti Tomu Erdeda, koga je sam iza-

---

[1] Ibid. l. c.

[2] Acta 1608. i dalje, u akadem. arkivu. Zatim N. R. A. fasc. 536. Nro. 24. u kr. zemalj. arkivu.

[3] Acta Croat. et Slav. u kr. zemalj. arkivu l. c.

[4] Ibid. l. c.

brao i imenovao banom, a koji je i inače za ovo kraljevstvo najviše zaslužan. Uvesti treba bana po starom običaju, po kraljevskim komisarima s banderijem kraljevstva i s potpunom vlasti. Značajno je, što taj sabor zove Hrvatsku „exhausta Reliquia“.[1]

U maju iste godine vratiše se nunciji iz Požuna, ali ne donesoše ništa, ban ostaje još neinstaliran.

Ako i nezadovoljan Toma Erdedi, ipak se svojski brine za utvrde u pojedinim županijama i za Petrinju. U svakom gotovo saboru radi on za utvrdjenje tih tvrdjava.[2]

Dne 20. ožujka 1614., šest godina iza imenovanja Tomina za bana, opet šalje sabor poslanike kralju, da uredi jednom stvar glede ustoličenja banova. To su bili zadnji poslanici, koji su pošli u poslu ustoličenja kralju Matiji, a kad se ti vratili neopravljena posla, nije Tomi Erdedu preostalo drugo, nego da zahvali na banskoj časti. Tužni saslušaše staleži njegovu zahvalu na saboru od 27. novembra 1614. Staleži i redovi izriču svome ljubimcu banu zapisnički vječnu zahvalnost za njegova „preznamenita djela“ po domovinu, za točno i savjesno vršenje banskih dužnosti, u kojem mu premca nema.[3] No budući se domovina nalazi u takoj neprilici, mole staleži grofa Tomu, da bi on i nadalje vršio bansku službu, dok kralj ne imenuje novoga bana, te dok taj ne bude s banderijem i po starom običaju ustoličen.

Toj molbi odazvao se namah Toma Erdedi, tà radilo se za „općenito dobro najdraže domovine“.[4] Svoju zahvalu za iskazana dobročinstva domovini svojoj nagradjuju staleži tako, što Tomu imenuju kapetanom konjaničkim kraljevstva s pravom, da tu čast zadrži kako god ga dugo bude volja, a može je prenesti i na sinove svoje. U tom istom saboru osudjen je neki Gjuro Mikulić na 100 fr. globe, što je rekao banu Tomi nepravednu jednu riječ.[5] Što mu je rekao taj Gjuro Mikulić, ne spominje zapisnik.

---

[1] Acta Croat. et Slav. etc. (1601—1635.) str. 105. Izvornik u kr. zemalj. arkivu.

[2] Acta Croat. et Slav. (1601—1635.) Izvornik u kr. zemalj. arkivu.

[3] Ibid. str. 116.

[4] Ibid. l. c.

[5] Ibid. l. c.

Godine 1615. imenova kralj za bana Benedikta Turoca, kojemu preda bansku čast naš Toma. Uveli su novoga bana kraljevi komisari Petar Domitrović biskup zagrebački i barun Petar Drašković trakošćanski, ali bez banderija, što je vrijedjalo staleže i oni su opet prosvjedovali.[1] Predavši bansku čast Turocu povukao se ban, u koliko to nije tražila od njega njegova služba tavernika kraljevskoga i kapetana konjaničkoga i velikog župana županije varaždinske, na svoja dobra.

Kako razabiramo iz protokola u arkivu kaptola zagrebačkoga, posjedovao je Toma veoma mnogo dobara u Hrvatskoj, koja je mogao sada kad su turske navale prestale, opet lijepo pridizati.

Kao njegova imanja spominju se: Želin, Okić, Lipovec, Jastrebarsko, Novi-grad, Hrastnica, Cesargrad, Rakovac, Moslavina, Mokrice i Metlika.[2]

Osim toga kupio je od Ungnada još god. 1591. samoborski posjed,[3] a 1607 dobio je od kralja Rudolfa za tražbinu od 13.000 for., što mu je kralj dužan bio, Veliki Kalnik.[4]

Medjutim, ako i nije više ban, ipak ga kod svake važnije zgode nalazimo gdje se radi što o dobru kraljevstva hrvatskoga.

Na 17. septembra 1616. drže staleži hrvatski nakon smrti bana Benedikta Turoca sabor, u kojem izabiru nuncije, koji će poći kralju, da bi imenovao i dao ustoličiti novoga bana. Na prvom mjestu predložen je za nuncija grof Toma Erdedi.[5] Iste godine vidimo gdje nalaže, da se na Griču zatvori neki Ivan Krušelj radi otmice. Na tom nalogu potpisao se kao tavernik kraljev.[6] Novoga bana Nikolu Frankopana kao kraljev komisar s biskupom zagrebačkim Petrom Domitrovićem, 6. prosinca 1616. opet uvodi Toma Erdedi. Godine 1618. ćuti već Toma Erdedi, da u njem nema više one nekadanje mladenačke snage, starost ga svakim danom opominjala,

[1] Ibid.

[2] Protokolirano u arkivu kaptola zagrebačkoga pod litt. A 73⁰ 4⁰.

[3] Prot. sub Nro. 5. p. 169. u arkivu kaptolskom.

[4] Iv. Kukuljević: Neke gradine i gradovi u kraljevini Hrvatskoj sv. III. str. 15.

[5] Acta Croat. et Slavon. (1601—1635.) Izvornik u kr. zem. ark.

[6] N. R. A. fasc. 670. No 46. Listina u kr. zemalj. arkivu.

da je prošlo mladenačko i muževno doba. On osjeća tezinu tereta, koji mu zadaje veliko-županska čast. Zato sazivlje na 26. lipnja 1618. županijsku skupštinu, u kojoj zahvaljuje na časti velikoga župana i kapetana grada Varaždina, te tu čast po nasljednom pravu predaje u ruke svoga najstarijega sina Sigismunda, koji zbilja primi namah županijsku upravu.[1] Dva put ga još nalazimo gdje predsjeda saboru kao kraljev komisar i to god. 1621. i 1622. Na saboru od god. 1621. 30. kolovoza on je s biskupom Ivanom Telegdom kraljev komisar, a radi se o tom, da se odijeli ukupno plemstvo od velikaša. a ujedno se u tom saboru iznose tužbe protiv bana Nikole Frankopana.[2]*

Dali se Toma Erdedi takodjer isticao u tim nepravednim napadajima protiv Nikole Frankopana, ne možemo nijednim onodobnim nama poznatim izvorom potvrditi. Mi bismo ustvrdili, da on nije sudjelovao u huškanju plemstva protiv bana Frankopana. U tom nas utvrdjuje u prvom redu, što kralj baš njega imenuje svojim komisarom t. j. da on uredi stvar izmedju plemstva i bana. Ne možemo nikako vjerovati, da bi ga kralj imenovao za komisara, kad bi znao, da on nije u toj stvari objektivan.

S druge pak strane, Toma je već odavna prevalio šezdesetu godinu, pa mu i staračka ozbiljnost nije dopuštala, da i on sudjeluje u onim uličnim profanacijama, što ih je plemstvo banu Nikoli

[1] Janković: o. c. str. 23.
[2] Acta Croat. et Slav. (1601—1635.) u kr. zem. arkivu.
* Ban Nikola Frankopan, oženio je kćer Petra Erdeda Anu Mariju, ali ju poslije radi preljuba od sebe otjera. Erdede je ta sramota uvrijedila u dno srca, a uz njih prista gotovo sve niže plemstvo protiv bana. K tome je ban Nikola Frankopan uvrijedio protonotara kraljestva nazvavši ga svojim pisarom. To je ozlovoljilo sve niže plemstvo, koje se razdijelilo od velikaša i zahtijevalo, da njihov sabor bude jedini i pravi. Kralj Ferdinand, koji je 1619. naslijedio Matiju, htio je, da se mirnim putem ta raspra riješi, te je dozvolio da bude u Hrvatskoj kao i u Ugarskoj t. j. da magnati sačinjavaju gornju kuću, a niže plemstvo dolnju. No plemići ga ne poslušaše. Nema sramote, što ju ozlovoljeni plemići ne nanesoše banu, a poticali ih povrijedjeni Erdedi. Kad već, inače pošteni Nikola Frankopan, nije mogao snositi silne uvrede, zahvali na banskoj časti u šopronskom saboru god. 1622. Ratkay: o. c. str. 191. et seq.

*

Frankopanu priredilo, a koje nam naš savremeni historičar pripovijeda.[1]

Poslije zahvale Nikole Frankopana na banskoj časti imenova kralj Hrvatima za bana junačkoga Gjuru Zrinskoga. Njega je dao i uvesti s banderijem i po starom običaju ustoličiti, što je Hrvatima veoma godilo.[2]

Tomu je Erdeda medjuto pritisnula ljuta starost, nadošla i bolest koja ga shrva u mjesecu siečnju 1624. u 66. godini dobe. Snašla ga smrt u Krapini, kamo je došao posjetiti rodbinu svoju.[3]

Savremeni historik pripovijeda nam potanko o sprovodu znamenitoga toga muža ovo:

Tjedan dana ležalo je mrtvo tijelo na odru u Krapini, a odatle bijaše prevezeno u Samobor. Najprije stupahu konji pokojnikovi, nakićeni s mnogo zlata, za njima trista kopljem oružanih konjanika, svi bijahu odjeveni u crno odijelo. Za njima išli su sinovi i nećaci pokojnikovi, na čelu im Sigismund, kojega je pokojnik osobito volio. Iza sinova pratila je mrtvo tijelo lijepa svita plemića. Iz Samobora dovezeno bijaše mrtvo tijelo u Zagreb i položeno najprije na odar u župnoj crkvi sv. Marka. Drugi dan obavljao se svečani sprovod iz crkve sv. Marka u stolnu crkvu sv. Stjepana. Prvi koracahu zastavnici, zatim dva štitonoše, sa štitovima, na kojima bijahu urezani grbovi obitelji Erdedijeve. Iza njih nosio je jedan plemić na grimiznom jastuku zlatni onaj lanac, odliku reda sv. Spasitelja, što no je pokojnik dobi za bitku kod Siska. Zatim su slijedili konjanici u crno obučeni, a onda nećaci i ostali rod, množina svijeta, onda svećenstvo, za njime mrtvačka kola. Najzadnji išao sin mu Sigismund s braćom, prvaci kraljevine i poslanstva sa svih strana. Sprovod bio je tako velik, da su prvi ulazili već u crkvu sv. Stjepana, a zadnji još nijesu izašli iz gornjega grada. Svečane zadušnice služi biskup Petar Domitrović, a poslije njih drži žalobno slovo. U svom govoru ističe, da je

---

[1] Ratkay: o. c. str. 191.

[2] Smičiklas: o. c. II. str. 136.

[3] Ratkay: o. c. str. 162.

Toma sve predje svoje počevši od kardinala Tome nadmašio slavom svojom. Kad pak spustiše mrtvo mu tijelo u raku, trista kopljanika o zidove polomi svoja koplja, u znak, da je slomljen život slavnoga junaka.[1]

Još se danas u prvostolnoj crkvi zagrebačkoj, u lijevoj ladji kraj žrtvenika sv. Marije, nalazi u kamenu istesani lik Tome grofa Erdeda. Na vrhu spomenika kaciga je, bansko žezlo i zastava kraljevstva, znak vojvodske časti. Ban je uhvatio za mač, a oči je upro u raspetoga Spasitelja na križu, a nad glavom mu čitaš njegovo geslo: „In Deo vici".

* * *

Kakav je bio čovjek grof Toma Erdedi u svojem javnom djelovanju, razabrali smo prateći ga u raspravi ovoj. S dvije nam se strane napose sjaje: u prvom redu kao borilac, junak, pobjednik na bojnom polju protiv sile turske, a u drugom redu kao oduševljeni branilac prava naroda hrvatskoga protiv tudjinskih nametnika, koji si postaviše za zadaću, da ta prava pogaze. Kako je u borbi na bojnom polju odvažan, hrabar, nepopustljiv, takov je u borbi za narodna prava: „on će radije poginuti sa svim staležima i s domovinom, nego da se pokorava tudjinu".

Njegova odanost crkvi katoličkoj u javnom se i privatnom djelovanju uvijek pokazuje.

S uvjerenjem u božju pomoć polazi uvijek Toma Erdedi u boj, a vraćajući se kao pobjednik prvo mu je, da zahvali Bogu. Uvjeren, da bi protestantizam bio najveća nesreća po Hrvatsku, ustaje javno kao u požunskom, tako i u hrvatskom saboru protiv uvedenja njegova u Hrvatsku. Kako je odan sin crkve katoličke, neka nam služi samo jedno pismo, što ga je pisao na 12. januara 1612., biskupu Domitroviću. Čitao je bio, kakve je cenzure udarila apostolska stolica protiv onih, koji zovu i prisustvuju dvoboju. On žali: „quod olim dum juvenilis aetas mihi dominaretur et plus equo militaria amarem exercitia in eiusmodi provocationes et pugnas consenserim, verum Domini Omnipotentis misericordia, quae in se sperantibus

[1] Ratkay: o. c. str. 163.

semper affulget, effecit quod in superiorum annorum jubilibus onnus illud execrandum et detestandum per salutarem poenitentiam de conscientia excusserim, comendans me divini benignitati, ut ab illa me spirituali peste custodire dignetur.[1] A savremenik njegov piše, da je i umro „omnibus Christiano ritu munitus sacramentis“.[2] Duhom kršćanskim prožet uze si za lozinku: „In Deo vici“.

Hvale, kojima ga uznose savremenici, pokazuju nam, da je bio Toma Erdedi velik čovjek. Toliko put spominjani Ratkaj zove ga „najljubeznijim senatorom domovine“. Opisuje ga „zrela u savjetima, ozbiljna u radu, u veselju ugodna, u razgovoru prijazna i ljubezna, u službi umjereno stroga, u bojevima srećna, u svem inače iskusna“.[3]

U obiteljskom životu bio je takodjer srećan. Imao je više djece, od kojih znamo za sinove: Sigismunda, poslije bana hrvatskoga, Krištofora, Stjepana, poslije biskupa srijemskoga i Ivana, poslije biskupa jegarskoga. A spominju se i dvije kćeri Elizabeta, za koju Ratkaj veli, da je „heroina aevi nostri“, i Julijana, koja je kao desetgodišnja djevojčica umrla.[4]

Uspomena na bana junaka Tomu Erdeda još je danas u hrvatskom narodu živa, on je narodu poznat kao „Bakač ban“, a haran narod ne će jamačno nikad ni zaboraviti, što je učinio za nj ban junak, Toma grof Erdedi.

---

[1] Epistolae Missiles originales ad Episcopos zagrabienses scriptae. Nadbiskupski arkiv u Zagrebu.
[2] Ratkay: o. c. str. 162.
[3] Ratkay: o. c. str. 164.
[4] Ibid. l. c.
